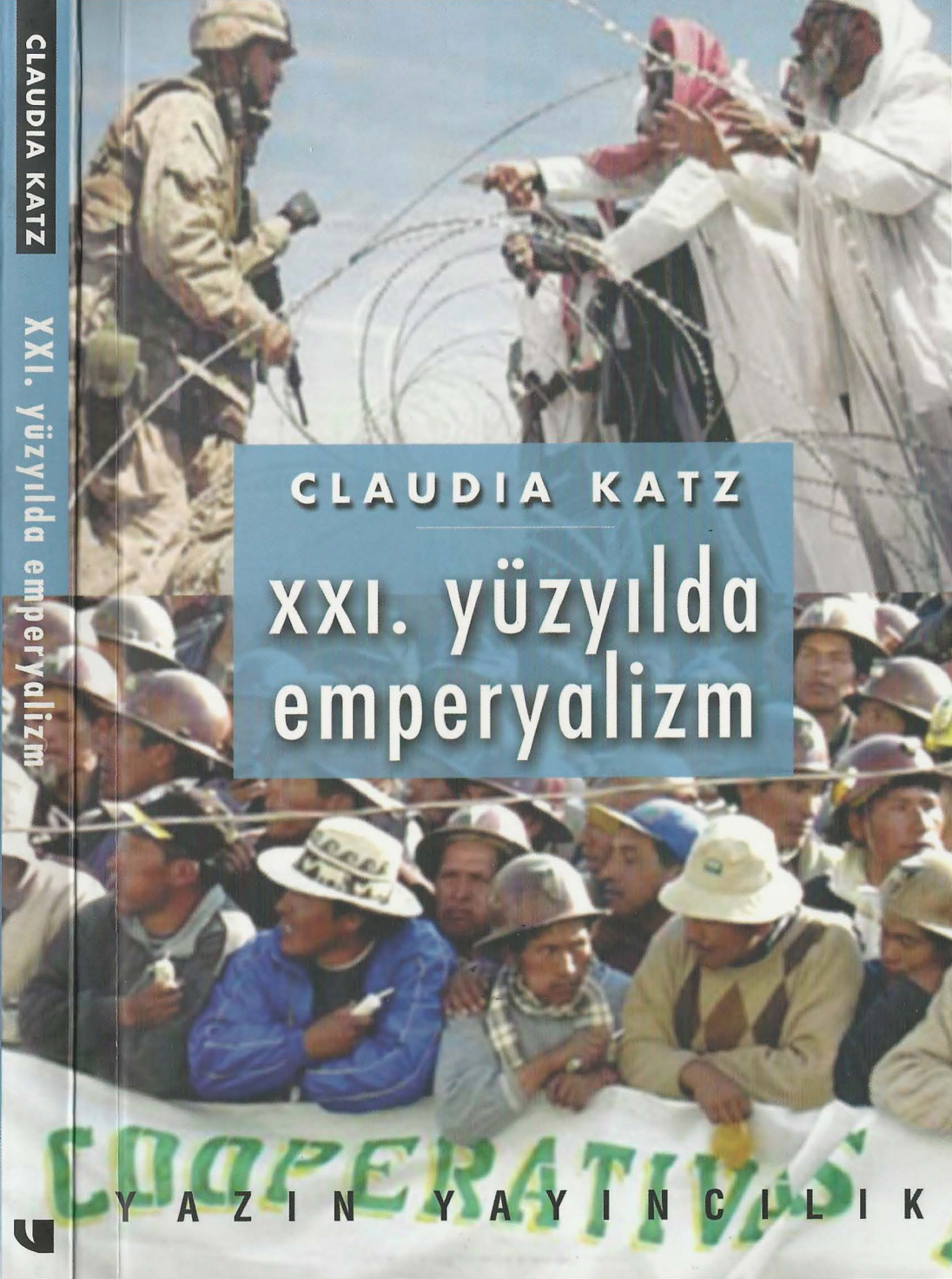

CLAUDIA KATZ
XXI. yüzyılda emperyalizm
CLAUDIA KATZ
XXI. yüzyılda emperyalizm
YAZIN YAYINCILIK

CLAUDİA KATZ

XXI. YÜZYILDA EMPERYALİZM

TÜRKÇESİ
U.Uraz AYDIN
Ecehan BALTA
Emre YILDIZ

YAZIN YAYINCILIK

Claudia Katz, Buenos Aires Üniversitesi profesörü, Arjantin'de *Economistas de Izquierda* ağının kurucularından.
Daha önce kitap haline gelmemiş makalelerinden kendisiyle danışılarak bu derleme hazırlanmıştır. Katz'ın çeşitli dillerdeki diğer makalelerini internetten izlemek mümkündür:
www.eltabloid.com/claudiakatz

© Claudia Katz
© Yazın

Claudia Katz
XXI. Yüzyılda Emperyalizm

Kasım 2004

Türkçesi:
U.Uraz Aydın
Ecehan Balta
Emre Yıldız

Kapak:
İnci Batuk

Derleyen ve Yayına Hazırlayan:
Masis Kürkçügil

Baskı:
Kitap Matbaası

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/6
Fax: 252 65 19
Tünel - İSTANBUL
PM 224 Beyoğlu - İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Aşama, evre ve krizler
(veya günümüz kapitalizminin özgünlükleri).....7

XXI. yüzyılda emperyalizm.....55

Savaşlar ve isyanlar arasında
Küresel bir geri çekiliş dönemi.....93

Emperyalizm tarafından hırpalanan
Bir ekonominin içine girdiği
Çalkantılı dönem.....137

Aşama, evre ve krizler
(veya günümüz kapitalizminin özgünlükleri)

Son yirmi yıl içinde, genel bir algılayışa göre, sistemin dinamiğinde ne ölçüde farklılıklara yol açtığını belirlemek zor olsa da, kapitalizmin işleyişinde anlamlı değişimlerin meydana geldiği kabul edilmektedir. Bu konudaki tartışmalar, establishment'in iktisatçıları arasında hakim ruh haline bağlı olarak gelişme eğilimindedir. "*Yeni ekonomi*"ye yönelik coşku anlarında, bu dönüşümler ekonomik döngünün sona erdiği sonucuna varılacak ölçüde yüceltilmekte, kötümser konjonktürlerde ise mali çöküşten ve sürekli durgunluktan söz edilmektedir.

Bugün seyir halindeki dönemi karakterize etmenin önündeki engellerden biri, karşılaştırmalı tarihsel referansların zayıflığıdır. 1980 ve 1990 yıllarındaki işsizlik, yoksulluk ve ücretlerdeki gerileme, savaş sonrasındaki refah dönemine karşıt bir modele işaret etmektedir. Fakat bu koşullar, iki savaş arası dönemdeki –merkez ülkelerdeki– toplumsal yıkımla da çok az benzerlik

taşımaktadır. Günümüz kapitalizminin özgünlükleri nelerdir? "*Malileşmiş*" mi, "*dışlayıcı*" mı, yoksa "*enformatik*" bir sistem midir bu? "*Dünyasal*" yayılımıyla ve "*neoliberal*" söylevin hakimiyetiyle tanımlanabilir mi? "*Emperyal*" mi, "*ulus-ötesi*" mi yoksa "*tek kutuplu*" bir yeni egemenlik ile mi karakterize edilebilir?

Bu sorulara verilecek cevaplar, birikim biçimlerinin, yerlerini sistemin işleyişinde farklı bir aşamaya bırakıp bırakmadığını görebilmek için süregiden dönemin karakterize edilmesini gerektirmektedir.

Aşamalar Sorunu

Bir aşamayı incelemek, kapitalizmi düzenleyen yasaların, verili bir tarihsel çerçeve içinde ne şekilde birbirine eklemlendiğini çözümlemeyi içerir. Böylesi bir çalışma, işlemekte olan birikim tarzında kopuş noktalarının ortaya çıkıp çıkmadığını belirleyebilmek için olayların kavramsallaştırılmasını gerektirir.

Bu dönemselleştirme şekli, açıklamayı aşamalandırmayı ve olayları, kesin zamansallıkları açısından değil, sonuçlarına göre sınıflandırmayı içerir. Kronolojiye özgün olan, olguların sıralı biçimde bir sicilinin tutulması, bu durumda, analizin ancak ona yardımcı olabilecek bir boyutudur. Aşamaların bu analitik şemasının bir örneğini, E. Hobsbawm[1] tarafından "*Kısa yirminci yüzyıl*" (1914-1989) ile onu önceleyen "*uzun ondokuzuncu yüzyıl*" (1789-1914), veya "*felaket çağı*" (1914-1945), "*altın çağ*" (1945-1973) ve "*belirsizlik çağı*" (1973-...) arasında çizilen sınırlarda görebiliriz.

Dönemselleştirme, kapitalizmin belirli bir ülkede, belirli bir anda veya koşullardaki somut analizinden daha soyut bir tasarlama düzeyinde bulunmaktadır. Bu nedenle, aynı üretim tarzının "*ekonomik-sosyal formasyonlarının*" incelenmesiyle kimi me-

1. Hobsbawn Eric, *Aşırılıklar çağı, Kısa XX. Yüzyıl*, Sarmal, İstanbul 1996, (Giriş).

todolojik yakınlıklar taşımaktadır. Dönemselleştirme, farklı tarihsel süreçleri ayıran, ancak aynı zamanda kapitalizmin seyrini belirleyen bu aynı yasaların bir ürünü olan zamansal kopuşları kavramsallaştırmayı hedeflemektedir.[2]

Aşamalar, marksizmin klasik bir temasıdır. Neoklasik ortodoksluk ise, bunu ele dahi alamamaktadır, çünkü ne rasyonel optimizasyon yöntembilimine ne de meta düzeninin sözde sonsuzluğuna dayanarak bir dönemselleştirme yapmak mümkündür. Teknolojik değişimin (Schumpeterci), emek düzeyindeki değişimin (son dönemin düzenlemecileri), finansal (Keynesçiler) veya toplumsal değişimin (kurumsalcılar) taraftarlarının heterodoks araştırmaları aşamaların incelenmesine katkıda bulunmuştur. Fakat bu kriterler yetersiz kalmaktadır, çünkü her döneme özgü olan artı değer çıkartma, ona el koyma ve onu biriktirme süreçlerini tanımıyorlar.

Marx kapitalizmin ortaya çıkışını gösterdi, önceki toplumsal düzenlere göre evriminin özgüllüğünün altını çizdi ve yeni üretim biçiminin hazırlık dönemiyle (ilkel birikim) tam gelişme halinde olduğu çağı (sermaye birikimi) birbirinden ayırdı. Fakat bu sistemin olgunluk çağındaki aşamalarını incelemedi.

Lenin, 1873-1896 bunalımı sonucu meydana gelen durumu karakterize ederek bu çalışmayı başlattı. Birbirinden ayrı sonuçlara vardıkları teşhislerini aynı dönem çerçevesinde yapan Bernstein (krizin yatışması) ve Kautsky (krizin artması)'den farklı olarak Lenin, yeni bir emperyalist aşama analizini önerdi. Bu karakterizasyon daha sonraları marksizmin teorik corpus'una dahil edildi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin bir diğer aşamasının (tekelci kapitalizm, tekelci devlet kapitalizmi, kapitalizmin "*üçüncü çağı*" ya da geç kapitalizm) varlığının altını çizen araştırmacılar tarafından tamamlandı.

---

2. Bkz. Jessop Bob'un bu sorunlara mükemmel metodolojik sunumuna: "*What follows fordism?*", Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalist development, Boom, crises and globalisation*, Palgrave, London, 2001.

Bu düşünürlerin çoğu bu yeni aşamayı, Lenin'e göre Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan kapitalizmin tarihsel çöküş çağına dahil ettiler. Fakat bununla birlikte, bu çöküşün hiç bir şekilde birikimin devamını ve dolayısıyla sistemin işleyişinde yeni aşamaların varlığını yok etmediğini belirtiyorlardı.

Savaş sonrasındaki yeni dönemin karakteristiklerini tasvir etmek için, bazı kuramcılar elde edilen artı değer tipinin (mutlak veya göreli) veya birikim biçiminin (yaygın ya da yoğun) incelenmesine öncelik verirken, başkaları dikkatlerini hakim kapitalizm modeline (mali, sınai, ticari) veya emek sürecine (taylorcu, fordist, toyotacı) odakladılar; kimileri ise işlemekte olan rekabet tipini (serbest değişim, tekel, kamusal düzenleme) veya devlet müdahalesinin özelliklerini (liberalizm, keynesçilik, neoliberalizm) daha dikkatli şekilde gözlemlediler. Fakat marksist çalışmaların çoğu, aşamaların geçerliliğini dogmatik bir biçimde Lenin tarafından belirtilen iki dönemle sınırlayanlara karşı, açıkça bir üçüncü dönemin var olduğunu öne sürüyorlardı.

Aşamaların incelenmesi, günümüzde, kapitalizmin yasalarının ve çelişkilerinin daha kesin temellerinin araştırılmasına öncelik vermek üzere dönemselleştirmeyi dışlayan yazarlarda belirli bir şüpheciliğe yol açıyor. Ancak bu tavır, aslında var olmayan engeller ortaya atıyor, çünkü dönemselleştirmenin, birikimin seyrinin Tarih boyunca nasıl değiştiğini incelemek için çok faydalı bir araç olduğunun farkında değildir.[3]

3. Callinicos Alex dönemselleştirmenin üç eleştirel hattının varlığını betimler. İlk olarak, kapitalizmin tüm süreçlerini, "sermayenin mantığı"nın analizin diğer kategorilerine (meta, devlet, para) yaygınlaştırılmasından hareketle tahlil etmeye çalışan "derivasyon akımı" taraftarları. İkinci olarak, özellikle aşırıüretim mekanizmalarına odaklanan Robert Brenner'in yaklaşımı. Üçüncü olarak, aşamaların incelenmesinde "çoklu etmenlerin" etkisinin göz ardı edilmesiyle "esasın" unutulmasına itiraz eden post modernizm tarafından etkilenmiş yazarlar. Ancak bu aynı sorgulama tahlilin herhangi bir alanına uzatılabilir, bu

Aşamaların karakterizasyonu, dönemlerin önemini bazı "*birikim rejimleri*"nin hakim oluşuyla özdeşleştiren düzenlemeciler tarafından ilk başlarda olumlu karşılanmıştı. Fakat bu akıl yürütme tarzı, özellikle Anglo-sakson neotaylorizmi ile İsveç veya Rhin tarzı kalmarizm arasındaki zıtlığa dayalı, ulusal düzenleme tarzlarının karşılaştırmalı analiziyle değiştirildiğinde, budanmış ve kenara atılmıştır.[4] Var olan ve rekabet halinde olan modellerin böylesi bir eşsüremli incelemesi, kapitalizmin tarihsel biçimlerinin [modalite] artsüremli bir incelemesinden çıkabilecek olan birleştirici kavramları sunamamaktadır. Bu yaklaşımın zorlukları, daha sonraları, bu dönemlerin tanımlayıcı çizgisi olmaktan çok, ancak onların bir bileşenini temsil eden kurumların analizine öncelik verildiğinde daha da artmıştır.

Aşamaları incelemek için, sistemci tarihçilerin haklı olarak önerdiği gibi, analizi kapitalizmin uluslararası boyutunda yapmak gerekir.[5] Ancak, XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli güçler (Cenova, Büyük Britanya, A.B.D) tarafından hakim kılınan "*birikim çevrimleri*"nden söz eden bu yazarların öne sürdüğü dönemselleştirme kapitalizmin kökenlerini, sistemin konsolide olduğu çağdan ayıran farkları önemsizleştirmektedir. Bu "*kapitalizm-ötesi*" bakış, şunu unutmaktadır ki, bu üretim biçimi, kendi özünde var olan ve

---

da bilgiyi tümüyle imkansız kılar. Callinicos Alex "periodizing "*Periodizing capitalism and analyzing imperialism: classical Marxism and capitalist evolution*," Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalsit development, Boom, crises and globalisation*, Palgrave, London, 2001.

4. Lipietz Alain, "The Fortunes and misfortunes of Post-Fordism", Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalist development, Boom, crises and globalisation*, Palgrave, London, 2001. içinde.

5. Arrighi Giovanni, Moore Jason, "*Capitalist development in world history perspective*," Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalist development, Boom, cirises and globalisation*, Palgrave, London, 2001 içinde.

ancak ekonominin çevrimsel çalkantılarının varlığıyla (Büyük Britanya'da 1793, Fransa'da 1847, Almanya'da 1857 ve A.B.D'de 1860) başlayan krizler ile belirlenmektedir.

Bu tartışma geleneğini göz önünde bulundurarak, marksist yönelim genel olarak kapitalizmin üç aşamasından söz etmektedir: XIX. yüzyılın serbest mübadele kapitalizmi, 1914'ten 1945'e klasik emperyalizm ve savaş sonrasının geç dönemi. Peki son on yıllar içerisinde neler meydana gelmiştir?

Engellenen Dönüşümler

Marksist kuramcılar arasında, 1974-1975 resesyonunun savaş sonrasındaki boom dönemine son noktayı koyduğu ve kapitalizmin üçüncü aşamasının krizini başlattığı konusunda bir mutabakat mevcuttur. Aynı şekilde, bu kritik durumun seksenli yıllarda da sürdüğü, fakat bunun sermayenin emeğe karşı yeni bir saldırısı çerçevesinde yer aldığı da kesinlikle kabul edilmektedir. Thatcherciliğin yükselişi, neoliberal ideoloji, monetarist ekonomik uyum uygulaması, emekçilerin durumunun gerilediği ve toplumsal güç ilişkilerinin egemen sınıfın lehine istikrara kavuştuğu on yıla damgasını vurmaktadır.[6]

Buna karşılık, doksanlı yıllar daha tartışmalı bir dönem oluşturmaktadır. Bazı anahtar-olaylar, sermayenin çevrilmesinde yeni bir sürecin oluşmasını sağladı: "*sosyalist blok*"un çözülmesi ve Kuzey-Amerika'nın büyümesinin ve önderliğinin yeniden kazanılması.

Bu yıllar içerisinde, kapitalizmin dördüncü bir aşamasını be-

6. Dumenil ve Levy bu saldırının kalkış noktasının 1979'daki "monetarist darbe" olduğu kanısındalar. Henwood, Reagan tarafından başlatılan sermaye için elverişli bağlamın ABD'de Clinton yönetimi boyunca da sürdürüldüğünü düşünmektedir. Dumenil Gerard & Levy Dominique, *Crise et sortie de la crise*, Actuel Marx, PUF, Paris 2000; Henwood Doug, "*The new economy and the speculative bubble*," *Monthly Review*, vol. 52, nisan 2001.

lirleyebilecek yeni çizgiler ortaya çıktı. Fakat bu unsurların varlığı, açıkça farklı bir dönemi tanımlamak için yeterli değildir, çünkü böylesi değişimler, kaydedilen dönüşümleri bir sistem şeklinde sağlamlaştıracak ekonomik bir genişleme sürecinin varlığını gerektirir. Gerçekten de işleyişteki bir değişim ancak önceki birikim biçimleri zayıfladığında ve yeni özellikler [modalite] belirdiğinde meydana gelir. "*İşleyiş*" terimi de zaten, artık faaliyete geçmiş olan ve hazırlık dönemini aşmış bir mekanizmaya gönderme yapar. Bir durumdan diğerine geçiş, tüketilmiş olan aşamanın çelişkilerinin anlamlı bir biçimde çözülmesine bağlıdır.

Bu analitik modeli göz önünde bulundurarak şu varsayımı yapmak mümkündür: neoliberalizm tarafından uygulanan saldırı, satın alma gücünün aşınmasına neden olan kâr oranının yeniden kazanılmasını sağlamıştır. Çeşitli düzeylerde belirmiş olan yeni bir aşamanın karakteristik çizgileri, bu dengesizliğin sonucu gelişememiştir. Verimlilikteki bir yeniden canlanma başlangıcının, talep yetersizliği tarafından boğulmasının sonucu olan bu engelleme, birikim sürecinin yedi düzeyinde gözlemlenebilir.

Tüketimin Kısıtlanması ve Sermayenin Büyümesi

Tüketim alanı, verimliliğin ücretliler aleyhine yeniden oluşumunun yarattığı düzensizliklerin ilk çemberini teşkil eder. "*Refah Devleti*"ne karşı girişilen saldırı ve emeği esnekleştirecek bir mevzuatın oluşturulmasıyla birlikte, işsizlik kitlesel hale geldi, yoksulluk yayıldı ve bu, emekçilerin yaşam seviyesini ve satın alma gücünü düşürdü.

Savaş sonrasının Keynesgil tam istihdamı sırasında tasarlanan "*tüketici güveni*" modelleri, iş alanındaki istikrarsızlığın satış düzeyleri üzerindeki olumsuz etkisiyle ciddi biçimde sarsıldı. Böylece, maliyetlerin düşüşü sonucu kapitalistlerce elde edilen yüksek kâr, kendini piyasaların genişlemesi şeklinde göstermedi. Altmışlı yılların sonundan beri düşüşte olan kârların büyü-

mesi ve kâr oranlarının yükselmesiyle birlikte giderek düzelen "*genel ticaret iklimi*", satın alma gücünün yaşadığı durgunluktan dolayı istikrara kavuşamadı.

Kârların düzelmesi ile piyasaların tıkanması arasındaki bağlantısızlığın yarattığı etki, büyümeye kavuşan ekonomiler (A.B.D.) ile, durgunluğun sürdüğü (Avrupa), uzun bir resesyona giren (Japonya) veya alışılmadık bir yıkım yaşayan (çevre) ekonomiler karşılaştırıldığında çok eşitsiz olmuştur. Fakat genelleşmiş toplumsal gerileme çerçevesinde, hiçbir ülke bu dengesizlikten kurtulmayı başaramamıştır.

Son yirmi yıl içinde ortaya çıkan yeni ürünler tüketicilerin ancak kısıtlı bir kesimi tarafından emilmiştir. Satın alma çemberinin, toplumsal kırılmanın etkisiyle daha da artan bu sınırlılığı, "*fordizmin*" yerini alabilecek bir tüketim modelinin gelişmesini engellemiştir; çünkü, üretici güçlerin gelişmişlik seviyesi göz önünde tutulduğunda, bu tipte yeni bir model, savaş sonrası dönem boyunca oturmuş olan meta edinimi şemasına sadece yeni ürünlerin eklenmesinden ortaya çıkamazdı. Gelişmiş ülkelerde, tüketimdeki bir sıçrayış, günümüzde, eğitim ve sağlık gibi başka alanlarda tatmin edilmemiş ihtiyaçların tatminine bağlı niteliksel bir değişimi gerektirmektedir. Ve böylesi ürünler ne genelleşmiş ne de daha ucuz hale gelmiştir. Tam tersine, –geleneksel ailenin krize girmesi veya kamusal sosyal harcamaların kısıtlanması gibi– gerçekleşmekte olan tüm dönüşümler, çağdaş toplum için yaşamsal olan bu tüketimin ilerlemesinin önünde birer engeldir. İkincisi, kârlardaki yükselişin satın alma gücüne doğru yayılması, sermayenin coğrafi ve sektörel genişlemesi tarafından engelleniyordu. Eski Sovyetler Birliği'nin yıkılışının, "*piyasa ekonomisinin*" kitlesel boyutta Doğu Avrupa'ya girmesinin ve Çin'in yabancı yatırımların en fazla yöneldiği ülkeye dönüşmesi, bu yatırımların sınırlarını genişlettiği tartışılmaz bir gerçektir. Fakat bu genişleme, birikimde anlamlı bir sıçramaya yol açmamıştır.

Böyle olmasının sebebi, bu yeni alanlarda, doğal kaynakların yağmalanması, işgücünün yoksullaşması ve kültürel bayağılaşmanın ekonomik gelişmeden çok ilkel birikime teşvik etmesidir. Ve kapitalist yayılmanın bu yağmalayıcı karakteri –Çin'in büyümesinin kanıtladığı gibi– mutlak olmasa da, yıkıcı etkisi Doğu Avrupa'nın ve Doğu'nun büyük bir kısmında açıkça görülmektedir.

Dahası, kapitalizmin yayılması, yatırımlara belirli bir güven sağlayan nüfuz alanlarının ve blokların dünya çapındaki dengelerini yitirmelerine dayanmaktadır. Kapitalist alan, bugün anlamlı sınırlara sahip olmamakla birlikte, savaş sonrası dönemi belirleyen siyasi güvencelere ve garantilere de sahip değildir. Yatırım yapmak, riski giderek artan bir serüvene dönüşmüştür. Suça dayalı ekonomilerde ve ekleminden çıkmış toplumlarda, servetler aynı hızla kazanılıp kaybedilmektedir.

Bu çelişkiler, özelleştirme sürecini de etkilemektedir. Önceleri kamusal alana ait olan çeşitli altyapı ve hizmet etkinlikleri ile geniş bir eğitim, sağlık ve araştırma faaliyetleri dizisi bugün doğrudan kâr modeli tarafından düzenlenmektedir.

Bu dönüşüm, istisnai bir doğudan verimlilik kaynağı yarattı, çünkü en uç örneklerde (Latin Amerika, Doğu Avrupa), piyasalar zaten oluşmuştu ve riskli yatırımlar kamu bütçesi tarafından yapılmıştı. Böylesi koşullarda talep, fiyat artışlarının ve tüketicilere verilen devlet sübvansiyonlarının azalması sonucunda kısılmaya yönelir. Fakat merkez ülkelerde de, sosyal faaliyetler alanında giderek artan özelleştirme süreci talebi düşürür, çünkü nüfusun büyük bir kısmı önceleri tahayyül bile edilemeyecek olaylardan korunmak için kenara para koymak durumundadır. Örneğin bir lisenin, hastanenin veya emekli sandığının iflas etme olasılığı, bugün "*piyasa ekonomisi*"nin yayılmasının yarattığı tehlikeler arasındadır.

Dünyasallaşma ve Emperyalizm

Kâr oranının, piyasaların genişlemesiyle bağlantısız biçimde artması da, kapitalist dönüşümlerin üçüncü bir temel boyutunu etkileyen başlıca çelişkilerden biridir: bu, dünyasallaşmadır. Bu açıdan kaydedilen sıçrama, üretiminkini aşan bir ticari büyümede, dünya ölçeğinde bir mali piyasanın oluşumunda ve üretim çizgilerini uluslararasılaştıran 200 şirketin etkisinde görülebilir. Gayri safi yurtiçi hasılaya oranla giderek artan bir ihracat yüzdesi, dış yatırımların ağırlığı ve küresel sermaye akışlarının rolü, bu sürecin önlenemez göstergeleridir.

Fakat, piyasaların bu iç içe geçişi –ki ulus-aşırı şirketlerin artan ağırlığı ve makro-ekonomik politikaların benzeşmesiyle beraber gelişir–, vahşi rekabeti önleyen düzenleme mekanizmalarını zayıflatmıştır. Dünyasallaşma, aşırı üretimi artırıyor, çünkü sömürünün güçlendirilmesi yoluyla maliyetleri düşürmeye yönelik rekabeti pekiştiriyor ve uluslararası iş bölümünün sert bir şekilde yeniden düzenlenişini hızlandırıyor.

Böylece, ürünleri satma imkanlarından ayrı olarak üretimin artması, hileli iflasları ve en hassas sınai dokuların parçalanmasını yoğunlaştırmıştır. Bu süreç devam etme eğilimindedir, çünkü dünyasallaşma, Tarih'in çevrimsel bir bölümü değil, birikimin yerel, bölgesel ve ulusal pazarları aşma eğiliminden ileri gelen yapısal bir süreçtir. Dünya ekonomik çevriminin artan eşzamanlılaşması, resesif ve yayılmacı itkilerin tüm gezegene iletilmesini hızlandıran bu dönüşümün etkilerinden biridir.

Ancak, bu benzeşme ve yakınlaşma, kapitalist merkezin çevreden emdiği kaynakların giderek artan aktarımının sonucu olarak "*dünyasallaşmanın kazananları ve kaybedenleri*" arasındaki kutuplaşmayla bir arada var oluyor. Bu düzeyde, dördüncü anlamlı dönüşüm devreye giriyor: bu, satın alma gücünün uluslararası ölçekte yayılımını daha önce engellemiş olan emperyalist el koyma mekanizmalarının güçlenmesidir. Bu el koyma süreci, ticaretteki

eşitsiz değişim, dış borcun finans tarafından emilmesi ve Üçüncü Dünya'nın sanayi gelirlerinin ulus-ötesi aktarımıyla gerçekleşmektedir.

Dünya çapındaki bu kırılma bir yenilik değil, fakat son on yıllarda, daha önceleri görülmemiş bir boyuta ulaştı: böylece dünya nüfusunun yüzde 20'si, üretilen ürünlerin yüzde 80'ini tüketmektedir.[7] Bu kutuplaşma, aynı zamanda, "*yükselen piyasalar*"ın neden son dönemin önemli krizlerinin merkezi olduğunu açıklamaktadır. Bu ülkeler, 1950'li yıllarda başlatılan ikameci sanayileşme ve iç pazarlarının kısmi gelişme sürecini sürdürmek yerine, ticari açılımın, ihracatçı düalizasyonun (Meksika, Brezilya) veya sanayisizleşmenin (Rusya, Arjantin) yıkıcı etkilerini yüklendiler.

Yeniden sömürgeleştirmenin yoğunlaşmasının siyasi sonucu, egemenliğin yitimidir, ki bu da, çeşitli toplumların çözülmesinin ve birçok devletin parçlanmasının sonucu olarak Çevrede sürekli bir istikrarsızlığa yol açmaktadır. Üçüncü Dünya'nın, aynı zamanda, özellikle Afrika ve Doğu nüfuslarını kana bulayan savaşların temel sahnesi olmasının sebebi de budur.[8] Çevrenin satın alma gücündeki önemli düşüş, bu kıyımlarla birlikte, bir nüfus patlaması çerçevesinde, tarım reformlarının başarısızlığının ve göç edenler ile mültecilerin akınının yarattığı krizin bileşiminin ürünüdür.

Geleneksel kitlesel emperyalistler-arası savaşların yerini Üçüncü Dünya'yı yıkıma uğratan emperyalist teknikleştirilmiş katliamların alması, geçerliliğini yitirmiş sermayeleri yok etmeye yönelik eski mekanizmayı zayıflatmış olan beşinci dönüşümdür. A.B.D.'nin, Avrupa'nın ve Japonya'nın egemen gruplarının

---

7. Daha 1880'de gelişmiş ülkelerde kişi başına Gayrı Safi Yurt İçi Hasılanın az gelişmiş ülkelerdekinin iki katı olduğu ve 1903'de bu farklılığın üç kat olduğu hesaplanmakta. Ancak gedik 1950'de beş katına ulaşır ve 1970'de yedi katına. Hobsbawn Eric, *İmparatorluklar Çağı*, Dost Yayınları, (I. bölüm).

8. İkinci Dünya Savaşı ile 1983 arasında çevrede 20 miyon insanın ölümüne neden olan 100 silahlı çatışma kaydedildi.

iç içe geçişi, krizlerin sert biçimde çözülmesini engellemektedir, ki bu, geçmişte birikimin büyük ölçekte yeniden başlamasını sağlamaktaydı. XX. yüzyılın ilk yarısını belirleyen, büyük güçler arasındaki çatışma iklimi, SSCB'nin çöküşüyle birlikte yeniden ortaya çıkmamıştır. Emperyalistler arası klasik çarpışmalar, yerini, bölgesel güçler ve bloklar arası çatışmayla ulus-ötesileşmiş şirketler arası mücadeleyi bileştiren yeni rekabet biçimlerine bırakmıştır.

Bu yeni rekabet gerilimleri çerçevesinde, Kuzey-Amerika hegemonyasının yeniden kuruluşu mutlak değildir. A.B.D. liderliği, rakiplerinin aleyhine pekişmiş fakat, Avrupa'yı ve Japonya'yı bağımlı vasal konumuna tabi kılamamıştır. Böylece dünyasallaşma, yeniden rekabetler üretmektedir ve çağdaş emperyalizm bunları alt edecek durumda değildir.

Teknoloji ve Finans

Teknolojik devrimin gelişimi, pazarları genişletmeden, maliyetlerin düşürülmesini yoğunlaştıran altıncı bir dönüşümdür. Bilginin ekonomik kullanımını ilerleten aygıtların yayılımı, yeni enerjetik koşullara uyumlanmayı ve emek, ürün dağıtımı ve stoklama süreçlerinin yeniden örgütlenmesini cesaretlendirmektedir. Fakat savaş sonrasında plastik, elektronik veya elektromenaje maddelerle olanın aksine, bu değişim tüketimin niteliksel bir genişlemesine tekabül etmedi. Bilginin işlenmesine hızla eşlik eden yeni yönetim biçimlerinin, satın alma gücünün yavaşlamasından dolayı, talebe kıyasla, arz üzerinde daha büyük bir etkisi olmuştur.[9]

---

9. 1980'li yıllardan bu yana ücretlerdeki düşüşle kıyaslandığında Kuzey Amerika sanayinde üretkenlik artışı bu farkı resmetmektedir. Bkz: Başyazı, "*The new face of capitalism*", *Monthly Review*, vol. 53, nisan 2002; Tabb William, "*The new economy, Same irrational economy*", *Monthly Review*, vol. 52, nisan 2001; Başyazı, "*The new economy, Myth and reality*", *Monthly Review*, vol. 52, nisan 2001.

Evreler arası bu uyumsuzluk, teknolojik devrimin henüz bir rüşeym halinde oluşuna işaret etmektedir. Bir deneyimle döneminin ardından, bilişim alanındaki icatlar, ekonomik sürecin bütününü etkileyen radikal yeniliklere dönüşmüştür. Burada söz konusu olan bir "*sanayi devrimi*" (kapitalizmin doğuşunun özgül bir süreci) değil, fakat etkileri genelleşmiş olan bir teknolojik değişikliktir; ki, bu, bugüne dek talepte, demiryolu veya otomobil çağıyla karşılaştırılabilecek bir artışa henüz yol açmamıştır. [10]

Kuzey Amerika ekonomisinde üretkenliğin kısmi düzelişi (1995 ile 2000 arasındaki %2.2'lik büyüme,1975 ile 1995 arasındaki ortalama %1.1'lik büyümeyi aşmış, fakat 1953-1973 döneminin %2.6'sına ulaşamamıştır) bu teknolojik devrimin etkilerini olduğu kadar sınırlarını da göstermektedir. Üretkenliğe dair yapılan bazı ölçümler, bu düzelmenin şirket yönetimi süreçlerinde nasıl yoğunlaştığını gösterirken, bazıları "*sermaye yoğunluğunun*" (sabit sermaye ile emek arasındaki ilişkinin) artışını desteklediğinin altını çizmekte, bununla birlikte başka ölçümler ise saat başı işe göre üretimin arttığını belirtmekte. Ancak, üç değerlendirme de, kâr oranı üzerindeki olumlu etkinin, piyasalar alanına kadar yayılmadığını göstermektedir. [11]

---

10. Petras bu düzeyi yadsıyarak yanılmaktadır. Petras James, "*La revolución de la información, la globalización y otras fábulas*", *Voces y culturas*, no: 17, birinci sömestr 2001.

11. Üretkenliğin incelenmesine ilişkin olarak birinci görüş, neo klasik üretimin işlevini geleneksel "*ereklilik*"i izleyerek hesaplayan bir "*multifactor productivity*"[çok etkenli üretkenlilik] tutumunu değerlendirir. İkincisi, sermayenin teknik bileşiminin analiziyle bağlantılı ve enformatik üretim etkenlerinin fiyatlarındaki aşırı indirimlerin, yatırım akışları üzerindeki etkisini belirlemeyi hedefliyor. Üçüncü hesaplama daha tartışmalıdır, bazı araştırmacılar (Ollinder, Sichel, Jorgenson, Sitroh) güçlü bir yükseliş gözlerken, başkaları (Gordon) bu ölçülerin, enflasyon hesaplamalarının bir revizyonuna ve önceki göstergenin azımsanmasına karşılık düştüğünü düşünmektedirler. Dahası, ilerlemenin kon-

Kimi yazarların sandığının aksine teknolojik dönüşüm finans alanıyla sınırlı değildir.[12] Bu sınır 1980 yıllarının sonunda, büyük ölçekteki bilişimselleşmenin, borsa piyasalarının birbirine bağlanmasıyla ortaya çıktığında gözlemlenebilmişti. Fakat bu başlangıcı, yeni teknolojilerin sınai uygulaması ve bilgisayarın kitlesel dağılımı takip etmiştir. Bu nedenle de, seyir halindeki teknolojik değişimin kritik noktası, bilişimin yalnızca mali kullanımından çok satın alma gücünün kısılmasında bulunmaktadır.

Mali yörüngenin büyük sarsıntıları da talebin bu zayıflığını ifade etmektedir. Finans alanındaki son dönemin çok büyük değişimleri halen gerçekleşmekte olan yedinci değişikliği oluşturmakta, ve deregülasyon, dünyasallaşma ve firmaların hisse yönetiminde yoğunlaşmaktadır. Bu dönüşümler, başlangıçta verimliliği desteklemiş ve şirketlerin yeniden yapılanma, birleşme ve kapanma sürecini kolaylaştırmıştır. Ancak, bununla birlikte,

---

jontürel (pro-çevrimsel) olduğunun ve dayanıklı mallar sektöründe ya da bilgisayar üretiminde yoğunlaştığını belirtmekte. [Olinder Stephen & Sichel Daniel, "*The resurgence or growth in the late 1990*", Federal Reserver Board, mayıs 2000; Jorgenson Dale & Sitroh Kevin, "*Raising the speed limit*", mayıs 2000, Harvard University, Federal Reserve Bank of New York; Gordon Robert, "*Does the new economy measure up to the great inventions of the past?*", *Journal of Economic Perspectives*, vol 14, no: 4, fall 2000; Gordon robert, "*Has the New Economy rendered the productivity slowdown obsolete?*", Nortwestern University and NBER, haziran 1999.] 1990'lı yılların ortalarından bu yana öne çıkan üretkenliğin artmasına dair teknik tartışmalar daha karmaşıktır ve daha çok değer düşüşünü hesaplama tarzına, hizmet faaliyetlerindeki nitel etkileri değerlendirme tarzına ve iyileşmenin dallar arası dağılımına bağlıdır. Bkz son genel kestirimler: *La Nación*, (12 mayıs 2001, 11 ağustos 2001, 9 eylül 2001), McKinsey'in haberi (*Clarín* 21 ekim 20001), P. Samuelson'un görüşleri (*Clarín*, 24 haziran 2001) ve P. Krugman'ınkiler (*Página 12*, 15 ağustos 2001).

12. Örneğin Clairment Frederic, "*La resaca después de la fiesta*", *Le Monde Diplomatique* (Arjantin), mayıs 2001, Buenos Aires.

finans kapitalin etkisini ve alacaklıların gücünü de pekiştirmişlerdir, ki bunlar da kısıtlayıcı politikalarla piyasaların daralmasını yoğunlaştırmışlardır. Bu, kısa vadeli tahvillerin yönetimi, riskli parasal aktarımların yürütülmesi ve borsa kumarhanelerine katılım konusunda bankalar ile yatırım fonları arasındaki spekülatif rekabetin genelleşmesine ve mali balonların tekrarına yol açmıştır.

Bu işlemler, 1960 ve 1970'li yıllarda eurodolar ve petrodolar piyasalarındakinden oldukça büyük bir likidite patlaması yaratmıştır. Üstelik, bu, merkez bankaların gözetiminin dışında gerçeklemiştir ve bu mali denetim eksikliği özellikle uluslararası düzeyde daha da yoğundur, çünkü dünyasallaşma, bu giderek büyüyen dolaşımı düzenleyecek bir para birimi oturtmaksızın emisyon kaynaklarını çoğaltmaktadır. Şirketler düzeyinde, hissedarların verimin artması yönündeki baskısı, piyasaların gerçekliğinden tümüyle kopuk hesap kurguları yaratmıştır. Bir sentez yapmak gerekirse, mali kırılganlığın yoğunlaşması, kârların artmasının diğer etkisidir, ve bu, henüz satın alma gücünün gelişimine doğru bir çıkış bulamamıştır.

Evrelerin anlamı

Kapitalizmin yeni aşamasının rüşeym halindeki çizgileri, ne olgunlaşabilmiş ne de birikim sürecinde radikal bir değişime gidebilmiş yedi dönüşüm şeklinde belirmiştir. Uluslararası, teknolojik, mali ve emek alanında büyük değişimlerin meydana geldiği bir durum oluşmuştur, ancak, verimliliğin yeniden başlaması piyasaları daralttığından, bu, güçlü bir büyüme dönemi için gerekli itkiyi verememiştir. Bu çelişkili sonucu anlamak için evre ve aşama kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir.

Aşamalar, kapitalizmin işleyiş modellerini tanımlarken, evreler bu sistemin uzatmalı dönemlerinin büyüme veya durgunluk göstergelerini belirtir. Evreler, kısa veya orta vadeli dal-

galanmaların seyrini değil, büyük refah veya kriz eğilimlerinin hakimiyetini göstererek, kendilerini genel çevrimlerden ayırırlar. Evreler, büyüme dönemleri sırasında zayıf resesyonların ve uzun zirvelerin, ve kriz evrelerinde derin depresyonlar ile zayıf düzelmelerin damgasını vurduğu çevrimlerin gerginliğini koşullandırmaktadır.

Kapitalizmin her tarihsel aşamasının, uzun bir refah döneminin yaşandığı bir "*Altın Çağı*" olmuştur. Bu dönemler, 1850 ile 1873 arasında serbest mübadele sırasında, 1890 ile 1914 arasında emperyalizm sırasında ve 1950 ile 1975 arasındaki kapitalizmin üçüncü çağı (veya geç kapitalizm) sırasında yaşanmıştır. Birçok araştırmacı, 25'er yıllık yükselen veya düşen uzun çevrimler modelini çıkartarak, bu dönemlerin arasında uzun depresyonların varlığını da fark etmiştir. Ve bu uzun dalgaların ampirik tahkiki tartışılmaya devam etmekle birlikte, en tartışmalı olanlar Kondratieff ile Schumpeter'in tezlerinin teorik doğrulanmalarıdır.

Refah ve durgunluk aşamalarının sabit ve öngörülebilir bir dönemselliğe tabi olduğunu iddia etmek için hiçbir sağlam dayanak yoktur. Bu düzenliliğin geçmişte yaşanmış olması bile, kesinlikle bu modelin gelecekte tekerrür etmesini gerektirmemektedir. Bu dalgaların ortaya çıkışını ve düşüşünü açıklamak için kullanılan teknolojik, parasal veya kurumsal temeller, yalnızca bu dönemlerin neden XIX. ve XX. yüzyılın çeşitli zamanlarında ortaya çıktığını açıklamayı sağlar.

Sabit bir dönemselliğe bağlı kalan "*dalga*" teriminden farklı olarak, evre kavramı, sadece, kapitalizmin her aşamasındaki refah ve depresyon dönemlerinin geçerliliğini belirtmektedir. Mandel, Kondratieff'in mekanik bakış açısını eleştirerek bu farklılığı esinlemiş, ancak, çalışmasında "*uzun dalga*" terimini kullanarak bu ayrımı bulanıklaştırmıştır. Evrelerin niceliksel bir analizine değil, aşamaların niteliksel bir analizine dayanan bir teori geliştirmek için Troçki'nin izinden git-

miştir. Bu nedenle, aşamalar izleği üzerine çalışan çeşitli yazarlar Mandel ile ortak noktalar bulurlarken[13], dönemselleştirmenin eleştiricileri onun bakış açısını tümüyle reddetmektedir.[14] Bu iki konum arasında, Belçikalı marksist kapitalizmin farklı dönemlerini araştırırken, Rus iktisatçının kısa çevrimin dinamiğini uzun vadeli birikim sürecine genelleşirdiğini kavrayamadan, haksız yere Mandel ile Kondratieff'i özdeşleştiren çok sayıda analist bulunmaktadır.

Yapısal büyüme ve durgunluk dönemlerini tanımlamak için "evre" kavramının kullanılması, Kondratieff modelinin, yalnızca zirve ve kriz sekanslarını içeren "*dikotomik bakış*"ını aşmaya katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, üretimin saf bir büyümesinden ve açık bir çöküşünden farklı olan ve etkinlik düzeyinin aldığı yönelimin bir çeşit belirsizliğiyle karakterize olan "*gri dönemler*"in varlığını da kavramayı sağlamaktadır.[15] Aşamalar meselesinin evrelerin incelenmesinden farklılaştığını, ve Kondratieff ile Schumpeter'in araştırdığı süreçlerin, Lenin, Troçki ve Mandel tarafından incelenenlerden ayrı olduğunu anlamak, kapitalizmin uzun vade analizinin tek değil, iki bilinmez içerdiğini gözlemleye iter. Kapitalizmin yeni bir aşamasının varlığını ta-

---

13. Örneğin Dumenil Gerard & Levy Dominique, "*Periodizing capitalism: technology institutions and relations of productions,*" Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalist development, Boom, crises and globalisation,* Palgrave, London, 2001, içinde.

14. Tapia'nın sunuşu bu redde yeni bir örnektir. Geleneksel neoklasik itirazı tekrarladıktan sonra ("*uzun dalgalarla, ne mikroskopta ne makroskopta birşey görürüz*"), uzun vadede evrelerin analizini ve Lenin tarafından başlatılan aşamalar üzerine bir kaç araştırınayı sorgular. Tapia Granado José, "*Katz, Mandel, Mattick, las ondas largas y las fluctuaciones cortas*" (*New School*, 2 mart 2002).

15. Astarita, hatalı bir şekilde Mandel ile Kondratieff'i yanyana getirse de, bir tahlilinde bunu doğru olarak işaretler. Astarita Rolando, "*Un análisis crítico de sobre las tesis de las ondas largas*", *Cuadennos del sur* 32, kasım 2001.

nımlamak için, birikim süreci üzerine düşünmek lazım iken, bu dönemin yönelimini ayırt etmek için etkinlik, istihdam, kâr veya satış düzeylerini sorgulamak gerekmektedir. Bu kavramları aydınlattığımıza göre, günümüzde hangi evre biçiminin hakim olduğu sorusuna geçebiliriz.

Gri ve belirsiz bir evre

Savaş sonrasındaki boom'u takip eden ilk dönemi (1975-1990) ile daralmış pazarlarla verimliliğin yeniden başladığı bir sonraki dönemi (1990-2001) gözlemlersek, her iki evrenin de gri bir renk sunduğu açıkça ortaya çıkıyor. Eğilimlerine ne savaş sonrasının parlak beyazı, ne de iki savaş arası dönemin karanlık siyahı hakimdir. Önceki tarihsel evrelerle bir karşılaştırma bu özellikleri gösterir.

İlk olarak, savaş sonrasının refahı ile olan karşıtlık her düzeyde açıkça görülmektedir. Bugünkü zayıf büyüme 50'li ve 70'li yıllar arasında dünya sanayi üretiminin dörde katlanmasının geri tepişidir ve aynı asimetri işsizlik oranına da yayılmaktadır (bu dönem boyunca Avrupa'da %1.5, Japonya'da %1.3). Aynı farklılık ücretin evriminde ve kamusal sosyal harcamalar konusunda da (Fransa ve Almanya'da %60'lık artışlar artık uzakta olan rekorlardır) gözlemlenebilir. Savaş sonrasındaki büyüme, son yirmi yılda geçerliliğini yitirmiş ve yerine hiçbir alternatif şema getirilmemiş olan yeni "fordist" tüketim modelinin genelleşmesiyle bağlantılandırılmıştır.

İkinci karşılaştırma –iki savaş arası dönemin depresyonu ile– daha karmaşıktır, çünkü burada karşıtlıkları değil benzerlikleri tartmak durumundayız. 1929 krizi ile son yılların mali çöküşleri arasında paralellikler çizmeye yönelik genel bir eğilim vardır, fakat, bu noktada, egemen sınıfın bu durumları yönetmede edindiği deneyim unutulmaktadır. Bugün merkez ülkelerde parasal yönetimden sorumlu olanlar, 30'lu yıllarda meydana ge-

lenleri daima akıllarında tutarak, önleyici biçimde davranmaktadırlar. Eşgüdümü olmayan bir ekonomik sistemi yönetmeye çalıştıklarından, bu bilgi, bir çöküşü engellemeye yetmese de, borsa alanındaki her türlü sıkıntı karşısında alarm sinyallerine dönüşen uyarı göstergeleri sunmaktadır.

Ne var ki, en önemli olan, mali konjonktürlerin değil, evrelerin karşılaştırılmasıdır, ve bu durumda da, iki savaş arası dönem ile 1970-1980 on yılının ortalarında başlayan dönemi karşılaştırmak gerekir. Bu iki süreci gözlemleyerek, şu sonuca varmalıyız ki, bugüne kadar 1930 yıllarının çöküşünün bir benzeri ancak çevre'de gerçekleşmiştir. Benzer bir felaket, bağımlı ülkelerde ekonomik düzeyde (üretimin düşüşü, kitlesel işsizlik, devalüasyonun tırmanışı, ödemelerin genel olarak durdurulması, banka iflasları) ve toplumsal düzeyde (korkutucu bir sefalet senaryosu) tekerrür etmektedir.

Fakat bu benzerlik kapitalist merkezlere doğru yayılmaz. Buralarda, sınai üretim zayıftır, ancak sınai etkinlik 20'li ve 30'lu yıllardaki gibi üçte bir düzeyinde düşmez ve uluslararası ticaret, büyük depresyonun uç noktalarındaki %60'lık düşüşlerle karşılaştırıldığında, üretime göre daha fazla büyümektedir. Üstelik sermayenin dünya çapındaki dolaşımı son on yıllarda hızlanmıştır, halbuki 1927 ile 1933 arasında %90 oranında düşmüştü. Dahası, merkez ülkelerin hiçbirinin bankacılık sistemi çökmemiş ve hiçbir güç, bugüne dek dış borçlarını ödemeyi durdurma durumuyla karşı karşıya kalmamıştır. Liberallerin ve liberalizm-karşıtlarının paylaştığı, kayıpları toplumsallaştırma politikası, şimdilik 30'lu yılların tipik deflasyonlarını önlemiştir.

Aynı şekilde, toplumsal düzeyde özlü farklılıklar vardır, çünkü büyük bunalımdaki işsizlik oranı (Büyük Britanya'da %22, A.B.D.'de %27, Almanya'da %44) bugün hakim üçlü (A.B.D., Avrupa Birliği, Japonya) içinde ulaşılan düzeylerin çok ötesindedir. Sosyal güvenlik de, o dönemde herhangi bir devlet

yardımına güvenebilen, nüfusun %10 ila %25'i gibi kısıtlı bir yüzdenin oldukça ötesinde bir oranı kapsamaktadır. Göç hareketleri bile hiçbir şekilde karşılaştırılabilir değildir.

Ancak, temel farklılıklar askeri-siyasi alanda yoğunlaşmaktadır, çünkü iki savaş arası dönemi belirleyen *"bir büyük gücün liderliğinin iflası"*, A.B.D.'nin, günümüzde hegemonyayı yeniden kazanışından bir hayli farklıdır. Emperyalistler arası bir savaş perspektifi, gelişmiş ülkelerin stratejik ufkundan yok olmuştur, ve bu tipte bir çarpışmaya hazırlık iklimi kesinlikle yoktur. Ayrıca, dünyasallaşmada kaydedilen sıçrayış, 30'lu yılların korunmacı bloklarınınkinden oldukça farklı bir ticari çatışma çerçevesi doğurmuştur.[16]

Üçüncü bir karşılaştırma, 1873-1890 yıllarının bunalımı ve sonrasındaki 1890-1914 yıllarının refah dönemiyle yapılabilir. Krizin sınırlı karakterinden, aşırı üretimin ağırlığından ve tüketimin durgunluğundan kaynaklı olarak daralma evresi ile kimi benzerliklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bazı yazarlar da[17], ekonominin uluslararasılaşmasında kaydedilen sıçramada (o dönemde sadece ticari ve mali bir eksende), bir teknolojik devrimin varlığında (elektrik, kimya, ateşlemeli motor) ve sermaye kitlesel düzeyde değersizleşmeden kâr oranının yeniden kazanılması sürecinin mevcudiyetinde, bir sonraki toparlanma evresi ile benzerliklerin altını çizmektedirler. Fakat bu çizgiler, ekonomik bir gelişmeye bağlıydı, halbuki bugün belirsiz bir evreye dahiller. Bu belirsizlik gayri safi yurt içi hasılanın vasat gelişimi, yüksek işsizlik ve pazarlar genişlemeden yatırımların düzelmesi

---

16. Johsua Isaac, *"La crise de 1929: première entre toutes, unique et pourtant exemplaire"*, *Crises structurelles et financiéres de capitalisme au XX. siècle*, Sylleps, Paris 2001.

17. Malloy Mary & Post Charlie, *"A reply to Robert Brenner"*, *Against the current*, no:79, mart/nisan 1999; Amin Samir, *"The Political ecenomy of the twentieth century"*, *Monthly Review*, vol 52, haziran 2000.

tarafından doğrulanmaktadır. Ancak, bu karşılaştırmalara da temkinli yaklaşmak gerekir, çünkü XX. yüzyıl sonu olgun kapitalizminin birikiminin ölçeği, XIX. yüzyılın ikinci yarısına egemen olandan niteliksel düzeyde farklıdır.

Bir gri evrenin hakimiyeti, savaş sonrası kapitalizminin krizinin sürmesi ve sağlamlaşmamış bir aşamanın yeni çizgilerinin varlığıyla tutarlıdır. Bu karmaşık mozaik, krizin devamı üzerinde duran (Bocarra), gerçekleşen dönüşümlerin etkisini öne çıkaran (Dumenil, Levy, Wilno) veya yükselen bir ekonomik evrenin yokluğunu gözlemleyen (Husson, Rigacci ve Went) yazarlar tarafından betimlenmektedir.[18] Bu belirlemeler birbiriyle bağdaşmaz değildir, fakat, satın alma gücünün artmasını engelleyen maliyet düşüşlerinin yarattığı dengesizliklerin damgasını vurduğu bir dönemin çeşitli görünümlerinin sonucudur. Bu ayrılık gri bir evrenin egemen olmasına yol açar ve kapitalizmin dördüncü bir aşamasını aydınlatan dönüşümlerin gelişimini engellemektedir. Bu özelliklerin bazıları, günümüzdeki uluslararası resesif konjonktürde de doğrulanmaktadır.

Özel bir kriz

Seyir halinde olan kriz, bugüne kadar küresel bir bunalım içermemiştir. 2002 yılı boyunca, dünya çapındaki gayri safi yurt

---

18. Dumenil Gerard & Levy Dominique, "*Sortie de crise, menaces d crises et nouveau capitalisme*", *Une nouvelle phase de capitaisme?* Syllepse, Paris 2001; Bocarra Paul, "*Pour une création monétaire partagée*", *Le Monde*, 2 ekim 2001; Wilno Henri, "*Un nouvel ordre productif?*", *Inprecor* no: 451, ekim 2000; Husson Michel, "*Nouvelle économie: capitaliste toujours*", *Critique Communiste* no: 159-160, yaz-sonbahar 2000; Husson Michel, "*Années 70: la crise et ses leçons*", *Crises structurelles et financières du capitalisme au XX. siècle*, Sylleps, Paris 2001; Rigacci Gianni, "*Le système capitaliste n'a pas surmonté l'onge longue de stagnation*", *Inprecor* no: 451, ekim 2000; Went Robert, *Küreselleşme*, Yazın yayınları, 2001.

içi hasılanın büyüme oranı düşmeye başlamış (%2.4'ten %2'ye), fakat 30'lu yılların mutlak negatif zirvelerine (A.B.D.'de 1921 ile 1938 arasında %16.4'lük düşüşe) ulaşmamıştır. Çelişki dünya çapında genelleşmiş ancak bununla birlikte, dört temel dünya bölgesi (A.B.D., Avrupa, Japonya ve çevre) arasında güçlü farklılıklara da sahiptir.

İlk olarak, Kuzey Amerika'nın ekonomik çevriminin uluslararası ağırlığı, her seferinde daha da önem kazanmaktadır. On yıllık bir genişlemeden sonra, 2001'de A.B.D.'de resesif bir dönemece girilmiş; bu, 2002'nin başlarında durur gibi olmuş, fakat geçtiğimiz temmuz ayında [2002 -ç.n.] daha da yoğun bir biçimde yeniden ortaya çıkmıştır. İyimserlerin (A. Greenspan) umduğu gibi V şeklinde hızlı bir toparlanma veya kuşkucuların (P. Samuelson) hayal ettiği U şeklindeki yumuşak toparlanmanın yerine, kötümserlerin (P. Krugman) öngördüğü W şeklindeki "*çifte düşüş*" meydana gelmiştir.

Ancak, gözde iktisatçılar tahminlerini alışılmadık bir hızla değiştirerek, bu izlenimci dönüşümleri takip etmektense, her şeyden önce, hesaplarda çevrilen dolapların yarattığı borsa depreminin, banka sistemi üzerindeki etkisini kestirmenin daha uygun olacağını ileri sürdüler.

Bir diğer kilit gösterge, ihracatlardaki dönemecin doların güçsüzleşmesi üzerine etkisi ve bunun sonucu olarak A.B.D.'den sermaye çıkışıdır. Clinton döneminde hakim olan pahalı dolar ve ticaret açığı modeline yol açan yatırımların azalması ve tüketimin durgunlaşmasına engel olmak güç bir iddiadır –Kuzey Amerika ekonomisinin uluslararasılaşma derecesinden dolayı– ve aynı zamanda risklidir, çünkü başarısızlığı, ticari açığı finanse eden yabancı sermayenin geri çekilmesine sebep olabilir. Bush, bu dönüşü, korunmacı araçlar (tarım sübvansiyonları, anti-damping yasalar, koruyucu hükümler), DTÖ bünyesindeki ültimatomlar ve Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

(ALCA) şemsiyesi altında ticari nüfuz anlaşmaları aracılığıyla dayatmayı umuyor.

Fakat bu gidişat, hedefi, Kuzey Amerika tarafından dünyanın ikinci büyük petrol rezervine el koymak olan Irak'a karşı savaşın hazırlanmasına da bağlıdır. Bu istila, ancak açık bir askeri zafer (Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Ortadoğu'da istikrar), –bu kez önceki Körfez Savaşı'nın Batılı ve Arap katılımcılarına dayatılmış olan– sömürgeci harekatın finansmanını sağlayabilirse, ekonomik bir canlanmaya itki verebilir (bir alternatif de, ele geçirilen petrolün derhal yağmalanması olabilir). Her halükarda, Bush'un ihtiyacı olan –büyük vergi indirimlerinden sonra–, silah giderlerinin, Vietnam Savaşı dönemiyle karşılaştırılabilir bir enflasyonist taşma yaratabilecek bir vergi açığına yol açmamasıdır. Dahası, ham petrolün uçucu fiyatını denetim altında tutmalı, OPEP'i etkisiz hale getirmeli, rakip Avrupa şirketleriyle bir anlaşmaya varmalı ve özellikle, Kuzey Amerika nüfusunun, ölüm, acı ve trajedi seferberliğine izin vereceğini ümit etmelidir.

Avrupa'nın, etkinlik düzeyinin lokomotifi olarak A.B.D.'nin yerini almadaki başarısızlığı, dünya ekonomisinin ikinci bölgesinde başlıca meselelerden birini oluşturmaktadır. Avrupa'nın, üretkenlik, tüketim ve yatırımlar alanında temel rakibinin gerisinde kalmasının yanı sıra, Euro projesi yaşlı kıtanın kapitalistlerini, büyümeyi frenleyen sert para politikaları benimsemeye zorlamaktadır. Dünya liderliği için dolarla mücadele etme niyetinin, mali uyum açısından yüksek bir maliyeti vardır ve şimdilik Euro'nun iniş çıkışları, pahalılaşma anlarında ihracatlar için bir engel oluşturmakta, düşüşlerinde ise uluslararası paranın hedefini sarsmaktadır. Dahası, Avrupa'nın birleşmesi belirsiz (Britanya'nın Euro'ya katılımı) ve riskli (yeni Doğu Avrupa üyelerinin birliğe dahil olmasının maliyetleri) bir çerçevede ilerlemekte.

Fakat, gelişkin ekonomilerin en zayıf halkası Japonya'da bulunmaktadır. Bu üçüncü bölgede, kâr oranının azalması ve kamu harcamalarının artmasına rağmen etkinlik düzeyinin yükselmesini engelleyen bir "*likidite düzenbazlığı*" hakimdir. Ne tüketim, ne de yatırımlar, bu tembihlere olumlu bir tepki vermiştir, çünkü egemen sınıf, rakiplerinin sahip olduğu iki stratejik kaynaktan mahrumdur: emperyalist bir tertibat ve geniş bir iç tüketim pazarı. Bu nedenle Japonya, Çin gibi rakiplerinin güçlenmesi karşısında azalma eğiliminde olan ticari fazlalara bağımlı kalmaya devam ediyor. Büyük güç statüsünü muhafaza etmekle birlikte, Japon kapitalistler, devamlı olarak dünyadaki konumlarını kaybetmekte ve güçlerini aşındıran bir Kuzey Amerika baskısına tabi olmaktadır (ticari açılım, devletin yerel grupları koruma ağının dağılması). Kriz halindeki şirketler kapanışlarını ve işten atmaları ertelemektedir, fakat şimdiden yoksulluk göstergeleri ve bugüne dek görülmemiş bir dilencilik gözlemlenmektedir.

Gelişmiş ülkelerin içinden geçtiği resesyon, çevrenin yaşadığı bunalımın boyutuna sahip değildir. Bu dördüncü bölgede kriz, parasal çöküşleri, banka iflaslarını ve kamu borçlanmalarını birleştirmekte ve tüm bunlar devasa toplumsal felaketlere yol açmaktadır.

Güney Doğu Asya'daki etkisi yumuşamış olsa da, bu bölge henüz 1997-1998 krasch'ının ardından belini doğrultamamıştır, çünkü bu ekonomilerin sanayi ürünü ihracatına olan bağımlılığının sürdürülmesi, onları büyük merkezlerin giderek azalan talebinin etkilerine tabi kılmaktadır. Aynı şey, Rusya gibi "*yükselen*" bir ülkede de meydana gelmektedir; onun da etkinlik düzeyi ihraç edilen petrolün iniş çıkışlı fiyatına bağlıdır.

Ancak, krizin asıl merkezi, büyüme oranı 2002'de eksi'ye geçen Latin Amerika'da bulunmaktadır. 1995'ten beri bölgenin gayri safi yurt içi hasılası yılda ancak %2 arttı (kişi başına %1)

ve bu gülünç düzey son iki yıl içinde borç krizi ve sermaye çıkışı nedeniyle daha da düştü. Bugün, Arjantin'in çöküşünün "*bulaşıcılığı*" Uruguay'a yayıldı (devalüasyon, sermaye kaçışı, banka kapanmaları, küçük tasarrufçuların birikimlerine el konulması), Brezilya'yı (borç ödeyememenin kıyısında bulunuyor) ve bölgenin başka uluslarını da tehdit ediyor (Paraguay'da bankaların kapanması, Peru'da sermaye çıkışı, Kolombiya'da ve Venezuela'da kredi zorluğu). Latin Amerika, sınai ve ticari düzeyde Güney Doğu Asya'dan daha kırılgan olmanın yanı sıra, Bush'un başlattığı yeni kredi kısıtlama politikasının kobayı haline de gelmiş bulunuyor.

Kuzey Amerika'daki aşırı yatırım krizinin, Avrupa'daki durgunlukla, Japonya'daki resesyonla ve çevrenin çöküşü ile birleşmesi, uzatmalı bir durgunluğa yol açabilecek bir konjonktürün ciddiyetini göstermektedir. Fakat şimdilik, evre, gri olma eğilimini ve gelişimleri farklılaşan dört bölge arasındaki özel kırılmayı muhafaza etmektedir.[19]

Çok nedenli bir çerçeveleme

Kapitalizmin bir dördüncü aşamasının ortaya çıkışını engelleyen bu seyir halindeki evrenin düşük büyümesinin teorik düzeydeki açıklaması nedir? Kâr oranının düzelmesiyle satın alma gücünün düşmesi arasındaki çelişki nasıl açıklanabilir?

---

19. "*Gerileyen kondratieff çevriminin son evresi*"nden sözetmeyi tercih eden (Wallerstein) ya da gelecek on yılda bu düşüşün nihai noktasına ulaşacağını tahmin edenlerce (Arrighi) bu karakterizasyon paylaşılmamaktadır. Wallerstein Immanuel, "*Mondialisation ou ère de transition?*", *Une nouvelle phase de capitalisme?* Sylleps, Paris 2001; Arrigi Giovanni & Moore Jason, "*Capitalist development in world history perspective*", Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlayanlar), *Phases of capitalst development, Boom, cirises and globalisation,* Palgrave, London, 2001, içinde.

Marksist kavrayış bu dengesizlikleri kapitalizmin içsel dinamiğine atfeder. Bu kopuşları rastlantısal (veya piyasadaki bir iç içe geçişten kaynaklanan) şeyler olarak gözlemleyen ortodoks ekonomi politikten ve bunları devlet düzenlemelerinin yokluğuyla açıklayan heterodoks ekonomi politikten farklı olarak, marksizm birikimin tüm bu sarsıntılarının, kopuşlarının ve şoklarının bizzat sistemin işleyişinden doğduğunu ileri sürer. O halde bu krizin özgün mekanizmaları nelerdir?

Metodolojik açıdan bunun iki cevabı vardır: tüm dengesizlikleri belirleyen bir çelişkinin varlığını öne çıkaran tek nedenli tez ile bu yırtılmaları çeşitli kopuşların bileşik faaliyetine atfeden çok nedenli yaklaşım. XX. yüzyılın başından itibaren, eksik tüketim (yani satın alma gücünün düşüşünden ileri gelen krizlerin) kuramcıları ve onlara karşı çıkan orantısızlık (tüketim ve üretim malları arasındaki değişimden doğan dengesizlikler) kuramcıları, birinci tarafta yer alır. Krizleri kâr oranının düşme eğiliminin temel ya da özel faaliyetine atfeden iktisatçıları da yine bu tarafta konumlandırabiliriz. Aşırı üretime ve mali denetim eksikliğine dayalı teorilerde ise metodolojik bir belirsizlik hakimdir.

Bu bakışlara karşı olarak çeşitli marksist kuramcılar çok nedenli yaklaşımı geliştirdiler. İlk olarak Nicolas Buharin neden genel bir krizin ancak sistemin tüm çelişkilerinin ortak bir kritik noktaya yöneldiğinde meydana geldiğini açıkladı.[20] Daha sonra Roman Rosdolsky[21] herhangi bir tek nedenli teoriyi

20. Buharin, çelişkilerin çokluğunun sermayenin uluslararasılaşma eğilimi ile korunması eğilimi arasındaki çarpışmada, emperyalist savaşın ayak bağlarında ve SSCB'nin kapitalist düşmanlarıyla çatışmasında bir sentez haline geldiğini düşünüyordu. Boukharine Nicolas, *Impérialisme et accumulation du capital*, EDI, Paris 1977 (5. bölüm); Boukharine N., *La economía mundial y el imperialismo, Pasado y presente* no: 2, Buenos Aires, 1971, (1, 2, 3, 8, 13). Ayrıca bkz: Andreu Maurice, *Que faire des théories sur la plus-value?*, Congres Marx International III, Paris, 26-29 eylül 2001.

Marx'ın genişlemiş birikim şemaları üzerine kurmanın neden kabul edilemez olduğunu, bu modellerin birikimin kesintiye uğramasının değil devamlılığının araştırılmasına yönelik olduğunu hatırlatarak gösterdi. Son olarak Ernest Mandel[22] kapitalizmin yeniden üretimin iki düzeyindeki çelişkilere de açık dinamik bir totalite olduğunu açıklayarak, krizi artı-değerin değerlenmesinin tıkanması ile metaların değerlerinin gerçekleşmesinin eşanlı bir süreci olarak tanımladı.

Kimi eleştiriciler[23] *"yorumlamanın birçok etkene bölünerek ve parçalanarak"*, krizin tekil olma niteliğinin sorgulandığını öne sürdüler. Ancak gerçekte çok nedenlilik analizi parçalamaz, tek bir çelişkinin gelişiminin kısıtlayıcı gözlemine içkin olan basitleştirmeyi önlemektedir. Üstelik tüm dengesizliklerin bileşik tutumunu incelemek, krizlerin hiyerarşik ve belirli bölümlemeler uyarınca düzenlenmiş araştırması ile tamamen uyumludur.

Burjuva ekonomisinde buna paralel bir tartışma *"arz krizi"*nin (engeller yatırımda ve kârda bulunur) taraftarları ile "talep krizi"ni (sınırların kökenleri satma alım gücünün kısıtlanmasında bulunur) savunanları karşı karşıya getirdi. Ve burada da, maliyetleri etkileyen faktörlerin (hammadde, faiz oranı, ücret, vergi) ve satışların düzeyi üzerinde etkisi olanların (gelirlerin seviyesi, kabul edilmiş talebin evrimi) eşanlı bir incelemesine dayanan bir sentez önerilmiştir.[24]

---

21. Rosdolsky Roman, *Génesis y estructura de El capital de Marx*, Siglo XXI, México, 1979, (30. bölüm).

22. Mandel Ernest, *Cien años de controversia en terno al capital*, Siglo, XXI, Madrid, 1985 (s. 143-152, 151-156, 196-198); *El Capitalismo tardío* (1'den 12'ye bölümler), ERA México, 1976; *"Un modèle socio-economique alternatif"*, *La capitalisme tardif*, (yeni baskı), La Passion, Paris 1998, içinde.

23. Altvater Elmar, *"La crisis de 1929 e o debate marxista sobre la teoria da crise"*, *Historia del marxismo*, vol 8, Paz e terra, Rio de Janerio, 1987; Itoh Makoto, *La crise mondiale*, EDI, Paris 1987. (bölüm 5).

Fakat çok nedenli kriterlerin çevrimin analizine uygulanması, metodolojik bakımdan yapısal krizlerin araştırılmasındaki kullanımından farklıdır. Bu araştırmada marksistler arzın ve talebin periyodik dalgalanmalar üzerindeki etkilerini değil, kâr oranlarının düşme eğilimi yasasıyla üretimin ve tüketimin aşırı üretim ve mali dengesizlikler ile ilişkilerindeki çelişkiler arasındaki bağlantıyı sorgularlar.

Çok nedenli yaklaşımdan yola çıkarak, krizin birikimin çeşitli "*alanlarında*" (emek, tüketim, finans...vs.) özgün olarak nasıl işlediğini araştırmak için, bu bölgelerin eğilimlerinin, engellerinin ve kritik noktalarının etkisini incelemek için de modeller oluşturmak mümkündür.[25] Bu gözlemleri çok nedenli tezle ilişkilendirerek krizin neden her ülkede bu denli farklı karakteristiklere sahip olduğunu da açıklamak mümkündür. Bu özgüllükler merkeze ya da çevreye dahil olmak kadar, bu uluslarda

---

24. Sherman görgül bir analizinde Kuzey Amerika iktisadi çevrimi üzerine iki alanın nasıl etkide bulunduğunu resmeder. Yükseliş sırasında gelirler maliyetlerden daha çabuk artarken, rehaf boyunca bu ilişkiler tersine döner ve krizde gelirler durur ve maliyetler, gelirler maliyetlerin hâlâ düşük olduğu koşullarda yükselmeden, artmaya başlar. Sherman Howard, *The Business Cyle*, Princenton University Press, New Jersey, 1991; "*Realization and costs: reply to Goldstein*", *Review of Radical Political Economy*, vol 34 no: 2, spring 2002.

25. Bu modeli Laibman sundu. Bir yanda değerlenme (sermaye bileşiminin artması) ve gerçekleşme (talep düzeyinde ve kârların gelirlere katılımı oranında) krizlerin ve de "*tasfiyenin*" (mali alanda aşırı birikmiş sermayenin çöküşü) varlığını kabul etmekte, ancak öte yandan farklı yerlerde bu ardıcıl evre değişimi eyleminin nasıl tahlil edilebileceğini belirtmekte. Laibman David, "*El capitalismo como historia*", Arriola J. & Guerrero D., *La nueva economía política de la globalización*, Universidad de País Vasco, Bilbao 2000; *Un ensayo sobre la estructura y la dinámica de la sociedad capitalista* I, II ve III *Realidad Económica*, no: 135, 136 ve 137, kasım 1995, aralık 1995 ve ocak 1996, Buenos Aires; "*Capitalism as history: a taxonomy of crises potentials*", *Science and society*, vol 63 no:4, yaz 1999-2000.

hakim olan birikim biçimlerine [modalite] de bağlıdır. Bu çizgileri incelemek için krizin merkezi eğilimlerinin –kâr oranının göreli düşüşü ve üretim ve tüketim arasındaki dengesizlikler–, dünya ekonomisinin dört farklı bölgesini (A.B.D., Avrupa, Japonya ve çevre) nasıl etkilediğini gözlemlemek gerekir.

Bu kriterlerden yola çıkarak, çok nedenli yaklaşım verimliliğin durumu ile piyasaların darlığı arasındaki çatışmanın bugünkü evreyi neden benzersiz kıldığını açıklamak için analitik bir şema sunar.

Değerlenmenin çelişkileri

1980'li yılların ortasından itibaren kâr oranının kaydettiği kırılgan, istikrarsız ve sınırlı düzelme, uzun vadeli bir bakışla, kâr oranının düşme eğilimi yasasının hareketini karakterize eden dalgalanmalarla açıklanabilir.

Marx bu ilkenin etkisini üç değişkenin (artı-değer oranı, değişken sermaye ve değişmeyen sermaye) ve bir kilit ilişkinin (sermayenin organik bileşimi) evrimine atfeder. Son yirmi yıl zarfında bu bileşenleri gözlemlediğimizde, bu iki unsurda meydana gelen değişimler açıkça ortaya çıkıyor. Bir tarafta, emeğin esnekleşmesiyle, (stoklarla oynamayı azaltan) yeni *"tam zamanında çağı"*yla, çalışma ritminin yoğunlaşmasıyla ve işçi sınıfının en az vasıflı kesimleri üzerindeki işveren denetiminin artmasıyla, artı-değer oranı yükselmiştir.

Diğer yandan, ücret maliyetlerinin azalmasıyla birlikte –ki bunlar A.B.D'de seksenli yılların başından itibaren %15'den fazla düşmüştür ve aynı zamanda doksanlı yıllar boyunca yüksek emek talebi dönemlerinde durgunluk yaşamamışlardır– değişken sermaye daha ucuz hale gelmiştir. Bu nedenle kapitalistler tarafından el konulan gelir oranı (*"profit share"*) 1965 ve 1982'de düştükten sonra 1982 ve 1997'de yoğun bir büyümeye tanık oldu.[26]

Buna karşılık, kâr oranının üçüncü belirleyicisi –değişmeyen sermaye– daha karmaşık bir gelişme izledi. Bir yandan, üretim süreçlerinde, yönetimde ve iş örgütlenmesinde yeni teknolojilerin kullanımıyla birlikte ona verilen değer azaldı. Fakat maliyetlerdeki bu düşüşün sermayenin anlamlı bir değer kaybına yol açıp açmadığı ve sermayenin organik bileşimini azaltmak için yeterli bir yaygınlığa sahip olup olmadığı meselesi çok tartışmalıdır.[27]

Neoliberal politikaların bu süreç üzerinde çelişkili bir etkisi olmuştur, çünkü değersizleştirici eğilimleri güçlendiren *"kemer sıkma"* ve *"en verimli sermayelerin seçilmesi"* uygulamaları, batan firmalara yeniden değer kazandıran devletçi kurtarma uygulamalarıyla bir arada varolmuştur.

Son yirmi yılda kâr oranının kısmi biçimde yeniden yakalanmasına dair diğer gösterge, konjonktürel aşırı-yatırıma ve *"ücret baskısı"*ndan (*"profit squeeze"*) doğan sarsıntıların zayıf etkisine bağlı sert dengesizliklerin varlığıdır. Bu, güçlü sabit sermaye yatırımlarının ve artan bir artı-değer oranının belirtisidir.

---

26. Moseley Frad, *"The Unites States economy at the turn of the century: entering a new era of prosperity"*, *Capital and class* no:67, spring 1999; Wolff Edward, *"The recent rise of profit in the United States"*, *Review of Radical Political Economics*, vol 33 no: 3. yaz 2001.

27. Bu veri ikincil değildir, çünkü kâr oranının artışını koşullandıran sermayelerin tasfiyesini tanımlamaktadır. Kimi yazarlar (Malloy, Hissein, Gabb) uzun süreli büyük boom'lardan önce gerçekleşen kitlesel değersizleşme olmaksızın da kârların yeniden artabileceğinin altını çizerken, başkaları (Dimicoli) böylesi bir tasfiyenin olmayışının bir genişleme evresinin gelişmesi önünde engel oluşturduğunu vurguluyor. Malloy Mary, *"On Brenner's politics of U.S. decline"*, *Against the Current*, temmuz-ağustos 1995, Detroit; Hossein Zadeh Ismael & Gabb Anthony, *"Making sense of the currente expansion of the US Economy, A long wave approach and a critique"*, *Review of Radical Political Economics*, vol 32 no: 3, eylül 2000; Dimicoli Yves, *"Une nouvelle économie?"* Congrès Marx International III, Paris, 26-29 eylül 2001.

Örneğin, bugünkü Kuzey Amerika krizi, ölçüsüz yatırımların, aşırı satın alımların ve yüksek stokların tipik bir sonucudur. Bu nedenle ilk olarak, aşırı bir büyümeye maruz kalan yeni teknoloji sektörünü vurmaktadır.

Üretkenliğin artması diğer kollarda da üretimin seviyesinin daha az işgücüyle muhafaza edilmesine yol açmış ve önceki resesyonlardakinden üç kat daha büyük iş kayıplarına sebep olmuştur. Bu krizler kâr oranında kısa vadede bir düşüş yaratmış, bu da seksenli yıllarda başlamış olan artışının sonu ya da duraklaması anlamına gelebilir.[28]

Kâr oranının genel evrimi, ilk olarak onun A.B.D. ekonomisindeki tutumu tarafından belirlenmektedir. Doksanlı yıllardaki kısmi düzelmenin Avrupa'ya da yayılmış olmasına rağmen (fakat Japonya'ya değil), ancak A.B.D.'de anlamlı bir yatırım süreci gözlenebilmiştir. Çevre ise, hiçbir şekilde verimliliğe yeniden geçişe katılmadan, merkez ekonomilerinde maliyetlerinin düşüşünü kolaylaştıran kaynakları emmiştir. Fakat her halükarda, kârların artmasını sağlayan maliyet düşüşü, daha sonra satın alma gücünün düşmesiyle karşılanmıştır.[29]

---

28. Uzun vadede kâr oranlarının evrimini kısa vadedekilerden ayırdetmek, Marx'ın yasası birinci tipin değişkenine uygulandığından, her aşamanın evrelerini incelemek açısından hayatidir. Shaik kâr kitlesini bu aynı araştırmada analitik referans olarak kullanır. Shaik Anwar, "*La onda larga de la economía mundial*", Arriola J. & Guerrero D., *La nueva economía política de la globalización*, Universidad de País Vasco, Bilbao 2000, içinde.

29. Wallerstein maliyetlerde düşüşün değil de artışın ağır bastığını sanarak yanılmaktadır. Belirttiği "*sistemik eğilimler*" (kırsal dünyanın çöküşü, ekolojik dengesizlik ve demokratikleşmenin yaygınlaşması) kendileri olarak değil, artık değer, değişken sermaye ve değişmeyen sermaye üzerine etkilerinden hareketle gerçekleşirler. Bu tahlili es geçerek maliyetlerde bir düşüş olduğunda, fiyat artışı gözlemler. Wallerstein I., "*A left politics*", *Monthly Review*, vol 53, ocak 2002.

Değerin gerçekleşmesinin çelişkileri

Kapitalist, ancak iş gücü sömürüsüyle potansiyel olarak ürettiği kârların, pazarda gerçekleşmiş değerlerin büyümüş bir hacmine dönüşmesi koşulunda yatırımlarını değerlendirebilir. Son yirmi yıl içinde bu iki süreç arasında bir tekabüliyet değil bir kırılma hakim olmuştur. Fakat bu evreler arasındaki kopuş uluslararası düzeyde çok eşitsiz biçimde dağılmıştır.

A.B.D.'de tüketim, birikimin yoğun büyümesine eşlik edecek gerekli niteliksel sıçramayı kayıt edememiştir. Ancak, önemli bir düzeyde de azalmamıştır, çünkü ailelerin [hanelerin] borçlanması ücretlerin düşüşünü karşılamıştır. Avrupa'da satın alma gücünün geç kalmışlığı daha görülebilir olmuştur, çünkü neoliberal politika, bu bölgede daha gelişkin olan *"toplumsallaşmış tüketim"*in (sağlık, taşıt, eğitim, vs...) zararına özel tüketimin teşvikine yönelik *"Amerikan modeli"*nin zorlanmış bir nakline kalkışmıştı. Bu baskının sonucu satın alma gücünün düşmesi olmuştur.

Japonya'da tüketimin düşmesinin daha büyük etkileri olmuş, çünkü uzatmalı bir resesyon haline yol açmıştır. Tarihsel "önemli tasarruf" modeli, ki başka bir dönemde hızlandırılmış bir büyümeyi sağlamıştı, bugün iç pazarın gelişmesini engellemektedir.

Son olarak çevrede, satın alma gücünün mutlak bir çöküşü gerçekleşmiş, ve bu da ilk önce "yükselen ekonomiler"i etkilemiştir. Bunların yeni başlayan yükselişleri yoksullaşmayla sona ermiştir.

Durumlardaki bu çeşitlilik, her ülkenin dünya pazarına katılımıyla, yerel kapitalizmin tarihiyle (özellikle birikim biçimlerinin yaygın yahut yoğun olma karakteriyle) ve gelir dağılımı biçimiyle açıklanabilir. Bu üç karakteristik, üretkenliğin artmasının satın alma gücü üzerindeki etkisini belirlemektedir. Eğer bir taraftan dünyasallaşmanın ilerlemesi bu ilişkiyi benzerleştirme-

ye yöneldiyse, diğer taraftan gelirlerin emperyalist ülkeler arası kutuplaşması yerel özgüllükleri yeniden şekillendirdi.[30]

Bu çeşitliliğin bünyesinde, neoliberalizm tarafından yoğunlaştırılan fakat kökenlerini kapitalizmi karakterize eden üretim ile tüketim arasındaki çelişkide bulan, satın alma gücünün kırılganlığı ortak öncülü oluşturmaktadır. Bu sistemde, gelirleri etkileyen ücretlerin artışı ile satın alma gücünü düşüren, ücretlerin aleyhine işleyen kârların artışı arasında sürekli bir gerilim mevcuttur. Bu dengesizliğin nedeni, sömürü ilişkilerinin önemi tarafından kaçınılmaz olarak yoğunlaştırılan yetersiz tüketim koşulları içinde, rekabetin dayatması altında üretimin sınırsız biçimde artma eğilimidir. Bu nedenledir ki değerin gerçekleştirilmesinin krizleri, dönemsel olarak ortaya çıkarak, ürünlerin kapitalistler tarafından kâr sağlayabilmek için hesaplanan değerde satılmasını zorlaştırmaktadır. Üretim ve tüketim arasındaki bu bağlantısızlık son kertede kapitalizmin içinde çözülemez bir çelişkiye tabi olur: kapitalist tarafından sömürülen emekçi aynı zamanda bir müşteridir ve satın alma kapasitesi işverenin dönemsel olarak dayattığı ücret düşüşleri tarafından etkilenir.[31]

Bu çelişki son yıllarda daha da keskin hale gelmiştir, fakat bununla birlikte (çevre ülkeler hariç) bir eksik tüketim durumu-

---

30. Kalecki'den esinlenen bazı iktisatçılar bu durum çeşitliliğini iki modelde tasnif ederler: "*ücretlerce itkilenen ya da kârca itkilenen ekonomiler*".
Fakat bu betimlemeyi kapitalizmin çelişkilerinden ayırıyor ve neden böylesi modellerin ortaya çıktığını veya çöktüğünü açıklamıyorlar. Taylor Lance, "*Crecimiento económico, intervención del estado y teoría del desarrollo*", *Pensamiento Iberoamericano*, n° 29, enero-junio 1996 ; Blecker Robert, "*International competition, income distribution and economic growth*", *Cambridge Joural of Economics*, vol. 13 n° 3 1989 ; Marglin Stephen & Bhaduri Amit, "*Unemployement and the real wage*", *Cambridge Economic Journal*, vol. 14, 1990.

31. Rasselet Gilles, "*L'analyse marxienne de crise de superproduction*", in *Actualiser l'économie de Marx*, Congres Marx International, PUF, 1996, içinde.

na da düşülmemiştir, çünkü birikim mutlak biçimde sonul talebe bağımlı değildir, hammadde ve ara mal üretiminin çeşitli temellerine dayanmaktadır; ne var ki, ne yerleşik üretim kapasitesinin sürekli bir düşük kullanımı hali, ne de Keynesgil durgunlukçuluğun [stagnationisme] betimlediği teknik ilerlemenin çöküşü meydana geldi. Neoliberal politika, sistemi felç edecek düzeyde olmasa da kapitalizmin çelişkilerini derinleştirdi.

Bununla birlikte, bir "*postfordist model*"in yokluğunda, –ki bu, düzenlemeciliğin ileri gelenlerinin hoşuna gitmese de hiçbir yerde ortaya çıkmamıştır–, bu dengesizlikler daha da keskinleşmiştir. Tüm kullanım mallarının daha kolektif bir kullanımına dayalı yeni bir talep düzeni gelişmemiş ve geleneksel bireysel tüketim modelinin yerini almamıştır. Fakat bu başarısızlık Avrupa modelinin, Anglo-sakson modeli tarafından aşılmasına değil, fakat toplumsal ihtiyaçların tatmin edilmesini yatırımın istekleriyle uyumlu kılamayan kapitalizmin kendi gelişimine bağlıdır. Toplumsal yarar ile verimlilik arasındaki bu kopuş (tüketimin öncelikleri ile piyasanın hedefleri arasındaki çeşitli bağlantısızlıkları üreten de budur), dolaylı ücretlerin daha önemli ve toplumsal tüketim alanlarının daha geniş olduğu Avrupa ülkelerinde daha görülebilir bir biçimde meydana gelmiştir.[32]

Son yirmi yılın dışlayıcı kapitalizmi, gelişmiş ülkelerin "*fordist modelini*", yerine alternatif bir model koymadan çökertmiştir. Eski şemanın kimi nitelikleri güçlendirilmiştir (temel ihtiyaç maddelerine yönelik talebin doygunluğa ulaşması, tüketim birimi olarak ailenin zayıflaması, eğlence sektörünün özelleştirilmesi), fakat bu, dağıtımdaki gediğin daha da büyüdüğü bir çerçevede, onun ki-

---

32. Cf. Husson Michel, *Misère du capital*, Syros, Paris, 1996. (chap. 1 et 2); Husson Michel, *"L'école de la régulation, de Marx à la fondation Saint-Simon: un aller sans retour ?"*, in Bidet Jacques & Kouvélakis Eustache, *Dictionnaire Marx Contemporain*, PUF, Paris 2001.

rılganlığını artırarak gerçekleşmiştir. Bu zayıflık, ne azalmış bir *"küresel orta sınıf"*ın satın alma gücü tarafından, ne de, bugün artık XIX. yüzyılda oynadığı rolü oynayamayacak olan kapitalistlerin tüketimi tarafından karşılanabilmiştir. Üretimin gelişimi, halk tüketiminin kısıtlanmasıyla karşılaşmıştır.[33]

Aşırı üretimin rolü

Aşırı üretim son yirmi yılın yeni dengesizliklerinin klasik bir etkisidir. Bugün arzın doyumu, *"herkesin herkese karşı"* rekabetini keskinleştirerek, fazlanın düzenlenmesini zayıflatan küreselleşmenin gelişiminin özgül sonucudur. Bunun yanı sıra, satın alma gücünün düşmesi üretim artığını artırırken, batan şirketlerin devlet tarafından kollanması, geçerliliğini yitirmiş fabrikaların ve malzemenin yok edilişini zorlaştırarak metaların fazlalığını yoğunlaştırmaktadır. Aşırı üretimi bu çelişkilerin özgül bir etkisi olarak yorumlamak, fazlanın artmasının her bölgede neden farklı niteliklere sahip olduğunu anlamayı sağlamaktadır. Kuzey Amerika'da yeni teknolojilere yönelik aşırı yatırım krizi, temel bir biçimde Japon ticaret fazlasından ileri gelen dengesizliklerden farklıdır. Ve bu iki durum, Güney Doğu Asya'da yaşanan teknolojik ürün parçalarının arz fazlasından ve Latin Amerika'yı vuran tarım ve enerji ürünlerinin aşırı üretiminden bir hayli değişiktir.

Bu özelliklerin unutulması, sadece aşırı üretimi merkez alan kriz yorumlarının başlıca sınırını oluşturmaktadır.[34]

Bu çelişki krizin başlangıç noktası veya yorumun son noktası olarak görülebilir, fakat bu sürecin somut mekanizmaları-

33. Rosenthal kapitalistlerin satın alma kapasitesine yanlış bir anlam yükler.. Rosenthal John, *"Value and consumption"*, *Capital and class* n° 51, sonbahar 1993.
34. Önde gelen temsilcisinin yakın zamandaki çalışmalarından biri: Brenner Robert, "Après le boom : un diagnostic", Inprecor n° 472/473 de temmuz-ağustos 2002.

nın bir açıklaması olarak değil. Bu bağıntıları incelemek için, (değerlenme düzeyinde) kâr oranının düşme eğilimi yasasına ve (değerin gerçekleşmesi düzeyinde) üretim ile tüketim arasındaki çelişkiye başvurmak gerekir.

Aşırı üretim kapitalizmin genel bir çelişkisine işaret eder, halbuki özellikle eşgüdüm yokluğundan meydana gelen düzensizlikler orantısızlık krizini oluşturur. Bu dengesizlikler sektörel arz ve talep arasındaki ilişki eksikliğine tabidir ve tüketim mallarının fiyatlarının nasıl sermayelernin değerlerinden daha az dalgalanarak aşırı üretim durumları ve birikimde tıkanmalar yarattığını doğrulayan iktisatçılar tarafından incelenmiştir. Buna karşın, bu düzensizlikler, özellikle marksist kriz teorisinin araştırdığı uzun vadeli bunalımların kökeninde yatmazlar ve bu nedenle kapitalizmin merkezi çelişkileriyle aynı düzlemde incelenemezler. Tek bir aşırı üretim durumunun altında, birbirinden ayrılması gereken kısmi düzensizlikler ile yapısal dengesizlikler gizlenmektedir.

Mali yorumlar

Mali alan krizin vitrinidir, çünkü borsa balonlarının, parasal çöküşlerin ve banka sarsıntılarının ortaya çıktığı yer burasıdır. Fakat bu altüst oluşlar, kökenleri üretim alanında bulunan çelişkilerin sonucudur ve bu nedenle bu alandaki başlıca teorik meydan okuma, bu bağlantıların neler olduğunu açıklığa kavuşturmaktır.

Banka deregülasyonu ekonomik istikrarsızlığı artırarak talebi boğduğu, finansal küreselleşme rekabetin denetimini zayıflattığı ve firmaların hissedar yönetimi, kârları artırmak için hesaplarda yapılan düzenbazlıkları cesaretlendirdiği için spekülasyon son yirmi yılda çoğalmıştır. Bu alanda son yıllarda meydana gelen skandalların toplumsal ve siyasi etkisi A.B.D.'de çok büyük boyutlara ulaşmıştır.[35]

Ne var ki, bu olaylar aynı zamanda, bugünkü krizi sadece finansçıların asalak etkinliğine mal eden yorumların da ününü artırmaktadır. Oysa, bu tarzdaki yorumlar, kapitalizmin ücretli emek sömürüsü üzerine kurulu olduğunu unutarak, spekülatif etkileri üretimdeki temellerinden ayırmaktadır. Bu yorumların yazarları, finansçıların temel işlevinin girişimcilerin gerçekleştireceği varsayılan artı-değer vaatleri veya avansları temsil eden kredi araçları aracılığıyla bu istimlakın devamını kolaylaştırmak olduğunu bilmiyorlar.

Mali dengesizliklerin üretim sürecinde yer alan çelişkilere olan bağımlılığı genellikle Keynesci kuramcılar tarafından bilinmez. Onlar spekülatörlerin gelişimini sanayicilerin çöküşünün karşısına koyar, sanki iki faaliyet birbirinden tamamıyla ayrıymış ve artı-değerin sermayeye dönüşümünün çeşitli düzeylerine bağlı değilmiş gibi.

---

35. Büyük firmalar, şirketlerin borsa sermayesini artırmak ve uzman muhasebecilerin işbirliğiyle yönetimlerin ücretlerini iyileştirmek üzere kurgusal işlemler gerçekleştirerek kârlarını yükselttiler. Şirketlerin bilançolarıyla gerçeklik arasındaki fark dayanılmaz hale geldiğinde, hisse kurları çöktü, ve böylece batan şirketlerden alacaklı olan büyük bankaları da etkiledi. Petrol şirketi Enron bu sarsıntı dönemini başlatmıştır, fakat hızla World.Com. tarafından aşıldı ve aynı kümeye telekomünikasyon firmaları (Global Crossing), birleşmelerin liderleri (AOL-Time Warner) ve tüm sektörlerin devleri (Xerox, Adelphia, Quest, Dynergy, Implcare) de katıldı. Kurların çöküşü, küçük hissedarlar kitlesini ve özellikle de, gelecekteki emekliliklerini borsa casino'suna dahil olmuş emeklilik fonlarına emanet eden çalışanları da etkiledi. Bush yönetiminin büyük bir kısmı kurların ok şeklindeki yükselişine bağlı suçlara veya gizli bilgi kaçakçılığına bulaşmıştır. Bu ilişkiler, şirketlerin yönetimine karşı bir güven kaybına sebep olmuş, yani kapitalizmin sistematik olarak tecavüz ettiği fakat Kuzey Amerika halkının saygı duyduğu etik ilkelere karşı bir güvensizlik doğurmuştur. "Kuralların zayıflaması"na yönelik eleştiriler çoğalırken, hükümet dolandırıcıların cezalandırılmamasını yüzeysel değişikliklerle sağlamaya çalışıyor. Ancak, bu değişiklikler, finansçıların piyasanın tüm sektörlerindeki şüpheli operasyonlarını sürdürmelerini engellemiyor.

Bu bağıntıları kabul etmek, ne son on yıllardaki spekülasyonun aşırı büyümesini görmemeyi, ne de bankacıların üstün rolünü tanımamayı gerektirir. Fakat, –alacaklıların ağırlığında ve bütçe veya para kısıtlaması politikalarının önceliğinde kendisi ifade eden– bu etki geçicidir ve hiçbir şekilde *"bankacıların sanayiciler karşısındaki zaferine"* işaret etmez. Her iki grup da birleşik bir biçimde, kâr oranını yeniden sağlayabilmek için toplumsal kazanımların tasfiyesine katıldılar. *"Neoliberal düzen"*in ekseni işte bu saldırıdır, yoksa spekülatörler ve yatırımcılar arasındaki çatışmalar değil.

Finans kapitalin üstünlüğü, bir *"rantiye birikim düzeni"*nin egemenliğini ifade etmeyen sınırlı bir süreçtir. Sanayicilerin borçlanmasının dönemsel olarak finansçıların hakimiyetini güçlendirdiği açıksa de, banka çöküşleri de yine bu grubun gücünü azaltmaktadır. Piyasada dolaşan ve üretim düzeyinde hiçbir karşılığı olmayan tahvil, hisse ve aktarılabilir borçların sahipleri da bu gelgitlere tabidir. Para sermayesinin herhangi bir başka kesiminde olduğu gibi, kurgusal sermaye de, kâr oranının tutumlarına göre değerlenir veya değer kaybeder.

Krizin analizini onun üretimdeki kökenlerinden ayırarak, rantiye, mali veya kurgusal sermayenin rolünü abartan teoriler, kapitalizme dair, bu sistemin analizini yanlış bir biçimde basitleştiren yüzeysel imgeler yayıyorlar.

Neoliberalizmin çöküşü

Çok nedenli marksist kriz yaklaşımı, evrenin gri eğilimini ve kapitalizmin yeni bir aşamasının konsolidasyonunun önündeki engellerin nedenlerini anlamak için gerekli teorik temeli sunmaktadır. Bu açıklama, sömürünün artışına ve ücretlerin düşüşüne dayanarak kâr oranının kısmi bir düzeyde geri kazanılmasına, gereksiz hale gelmiş sermayelerin kesin bir tasfiyesinin eşlik etmediğini gözlemlemektedir. Bunun yanı sıra kârların durgunluğu,

çeşitli aşırı üretim koşullarında ve mali spekülasyonun zirveye ulaştığı dönemlerde satın alma gücünün daralmasını artırmıştır.

Bu çerçevede neoliberal deneyim, son on yılda egemen sınıfın kurumlarının siyasi meşruiyet açısından kayba uğramasına yol açmıştır. Burjuva hakimiyetinin bu yıpranışı, ki seçimlerde oy kullanmama veya kamu yönetimine ilgisizlik olarak kendini göstermektedir, sosyal kırılmanın ("*refah devleti*"nin çöküşü) ve küreselleşmenin ilerleyişinin (hakimiyetin ulus-ötesi organizmalara aktarımıyla ulusal otoritenin aşınması) sonucudur.

Bu kriz, neoliberalizmin kendisine de yayılmakta ve onun iktidar grupları arasındaki itibarı azalma eğilimindedir. Büyüsünün bozulması, establishment'ın iktisatçılarının haleti ruhiyesinde de ortaya çıkıyor. G. Soros artık finans dünyasına methiyeler düzmüyor, J. Sachs doksanlı yıllarda uyguladığı finansal cerrahi müdahaleleri sorguluyor ve J. Stiglitz daha önceleri tahayül ettiği uyum politikalarını eleştiriyor. Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'daki çöküşlerle başlayan hayal kırıklığı krizin kapitalizmin merkezine yayılmasıyla daha da arttı.

Neoliberal doktrin artık sermayenin görevlerini tanımlamıyor. Onun vaizleri hâlâ önem taşımaya devam etse de birkaç yıl öncesinin Thatcherci heyecanını uyandıramıyor. Deregülasyonun sorgulanması, özelleştirmelere karşı şüphecilik ve korumacı söylemin yeniden ortaya çıkması, Keynesçiliğin bile geri gelebileceğinin olasılığına işaret ediyor.

Neoliberalizm kelimenin her anlamıyla bir burjuva ideolojisi oluşturmaktadır. İnanışları ("*tüketicinin egemenliği*", "*hissedarın ağırlığı*", "*gizli el*"), açık çıkarları (sermayenin saldırısı), programları (güç ilişkilerinin değiştirilmesi) ve "*yanlış bilinci*" ("*devletin yok oluşu*", "*sınırların ortadan kalkması*") birleştiriyor. Neoliberalizm emekçiler arasındaki toplumsal bağı koparmak için kapitalist sınıfın bir propaganda aracı olarak anlamlı bir rol oynamıştır. Ve bu işlevi hayatidir, çünkü burjuvazi, iktidarın

efendilerinin anlattığı mitlerin saldırısı olmaksızın egemenliğini uygulayamaz.

Fakat bugünkü kriz tüm neoliberal inanışları etkilemektedir. İlk olarak "*küreselleşmenin avantajları*" hakkındaki yanılsamalar, dünyasal kutuplaşmanın gerçekliklerinde boğuluyor. Merkez ve çevre arasındaki kırılma özellikle emperyalist yağma karşısında kaderci edilgenlik söylemini aşındırıyor.

İkincisi, toplumsal eşitsizliklerin ve sömürünün artması, para kültü ve ticaret övgüsü aracılığıyla kitle medyası tarafından yüceltilen "*Amerikan yaşam tarzı*"na yönelik heyecanı yıpratıyor. Ayrıca bu bireysel faydacılık isteği, "*uygarlaştırıcı görevleri*" her geçen gün inandırıcılığını daha da yitiren Kuzey Amerikalı jandarmanın küstah müdahaleciliğine karşı halk direnişiyle karşılaşıyor.

Üçüncüsü, "*siber-iyimserliğin*" iflası "yeni ekonomi"nin "*dijital geleceği*"ne yönelik neoliberal beklentilere sert bir darbe indirmiştir. Bu iki fantezi Wall Street'te Nasdaq'ın çöküşünün alevleri içinde dağılıyor.[36] Bugün şu çok açıktır ki, piyasa şebekelerin içinde erimiyor, mülkiyet birleşmelerin arasında dağılınıyor ve servet elle tutulamaz alacaklar doğurmuyor. Neoliberalizmin ve "tekno-esenlik"in birleşik çöküşü, ileriye doğru postmodern kaçışın canını sıkarak, araştırmanın merkezine yeniden kapitalizmin nesnel gerçekliğinin analizinin oturtulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle zamanın ve mekanın dışında bulunan

---

36. Kötümserliğin genele yayılması, "yeni ekonomi"ye inananların belini büküyor. Ancak bu sefer de, enformatik değişimin sonunun geldiği kestiriminde bulunuyorlar. Ne var ki, bu haleti ruhiye dönüşümü, "tekno-determinist"leri teorilerini değiştirmeye yöneltmedi; ekonomik döngünün yerini borsa piyasasına bağımlı yeni bir "teknolojik döngü"nün alacağını ileri sürüyorlar. Mandel, Michael J., *Depressao.com*, Record Sao Paulo, 2000 (Birinci bölümden dördüncü bölüme kadar olan kısım).

bir "*şebeke-toplum*"a gönderme yapan teoriler dinleyici ve katılımcı kaybına uğramaktadır.[37]

Dördüncü olarak, işsizliğin "*emeğin sonu*" teorisi aracılığıyla neoliberal aklanışı artık savunulamayacak durumdadır, çünkü işsizliğin teknolojik ilerlemenin konjonktürel bir etkisi değil, ücretlerin düşürülüşünün bir mekanizması olduğu apaçık ortadadır. Dışlamanın yayılmasıı ve toplumsal gerileme yalnızca kapitalizmin üzerine kurulu olduğu emekçi sömürüsünün artmasına katkıda bulunmaktadır.

Neoliberalizmin doruk noktasının aşılması kapitalist hakimiyet için bir darbe olmakla birlikte egemen sınıfın morali açısından büyük bir felakete sebep olmamıştır. Bu inanış, XIX. yüzyılın sonundaki rasyonalist iyimserlikte olduğu gibi, tek bir aşamada sağlam bir ideolojiye dönüşmeyi başaramamıştır. O dönemden farklı olarak, burjuvazi geleceğe yönelik güveni veya çok daha sınırlı bir tarihsel görevi temsil ettiği yanılsamasını tekrar bulabiliyor. Bu nedenle neoliberalizmin mitleri, sert bir moral yitimi etkisi göstermeden gerileyebiliyor.

---

37. Aynı şekilde, mal üretiminin yerine enformasyona değin faaliyetleri koyduğu ve bilgiyi bir değer çeşmesi haline dönüştürdüğü varsayılan yeni "bilişsel kapitalizm"in kuramcılarının da etkisinin azaldığı gözlemleniyor. Bu kavrayış, kâr üretiminin maddi üretime ve ücretlilerin sömürüsüne bağlı olduğunu unutuyor. "Enformasyon üretiminin" giderek artan ağırlığı, hiçbir şekilde, bir artı-değer çeşmesi olarak en başta olmasını gerektirmez. Kapitalizmin kimi çelişkilerinin enformasyon alanına kayması, bilginin toplumsallaşması ve metalaşması arasındaki giderek büyüyen çatışmayı sadece ve sadece teyid etmektedir, çünkü üretim sürecinin temel girişikliği (ve bundan ileri gelen bilginin ortak kullanımı), bu faaliyetinin ürünlerine özel kesim tarafından el konulmasıyla bir arada varolmaktadır. Bkz. Moulier-Boutang Yann, "*Marx en Californie : le troisième capitalisme et la vieille économie politique*", Congrès Marx International III, Paris, 26-29 septembre 2001. Aynı şekilde : Lojkine Jean, "*L'esprit du capitalisme à l'épreuve de ses pratiques: une approche sociologique de la crise du capitalisme informationnel*", Congrès Marx International III, Paris, 26-29 eylül 2001.

Halk başkaldırısının üç cephesi

Halkçı direniş, neoliberalizmin ortaya çıkışının ve gerileyişinin tam tersi bir sıra izlemiştir. Emekçilerin baştaki toplumsal ve siyasi sert geri çekiliş döneminin yerini, isyanın giderek büyüyen eylemleri almaya doğru yöneliyor. Fakat evrenin ve aşamanın seyrine yapılan bu baskın, öznelci ve nesnelci okumalardan kaçınılarak incelenmelidir. Bu eğilimlerden ilki halkçı eylemin birikim süreci üzerindeki etkisini abartırken, nesnelci bakış açısı sömürülenlerin rolünü, kapitalist gelişimin ancak tamamlayıcısı bir olgu olarak sunuyor.

Öznelciliğin çağdaş bir çeşidi, örneğin, "*emeğin itaatsizliği*"ni abartarak sermayenin sömürülenlerin gücüne karşı koyabilmek için "*finans alanına kaçtığı*" şeklinde bir değerlendirmede bulunuyor. Ne var ki, egemen toplumsal düzenin üretim araçlarının özel mülkiyetine ve "*sermayenin gücünün*" günlük kullanımına dayandığını unutuyor. Ancak istisnai devrimci yükseliş, ekonomik felaket veya devlet çöküşü durumlarında "*sermaye*" üretim devresinden "*kaçmaktadır*".[38] Nesnelci tez ise, Kondratieff çevrimi kuramcılarının işlevselci akıl yürütmelerinde ortaya çıkıyor. Bunlar, toplumsal çatışmaları birikim mantığı tarafından önbelirlenmiş süreçlerin mekanik yansımaları olarak gözlemler.[39]

---

38. Holloway'in güncel "spekülatif finansallaşmayı" bu kaçışın bir ifadesi olarak sunma girişimi tamamen boşa çıkmıştır, çünkü kendisi, halk mücadeleleri ile finansal şişkinlik arasındaki bağların neler olduğunu gösterememiştir. Böylesi bağlantılar son on yılın hiçbir somut örneğinde gözlemlenememiştir, ne Meksika "Tequila"sında, ne Rusya'daki çöküşte, ne de Tayland'daki iflasta. Holloway John, "*Valor, crisis y lucha de clases*", *Herramienta* 15, son bahar 2001.

39. Bu görüş, sermayenin yasalarını, sosyalizme doğru amansız ilerleyişi belirleyen naturalist ilkelerle özdeşleştiren, II. Enternasyonal ve ardıcılları stalinci teorisiyenler arasında sayısız taraftar bulmuştur.

Bu iki çarpıklıktan kaçınabilmek için, emekçiler ile kapitalistler arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın hangi çerçevede geliştiğini belirlemek üzere sermayenin yasalarının nesnel alanının sınıf mücadelesinin öznel yörüngesinden ayrıldığı sınırları analitik olarak tespit etmek gerekir. Bu koşullanış refah ve durgunluk dönemlerinde önemli ölçüde farklılaşır, fakat halk mücadelesinin yükselişlerinin ve geri çekilişlerinin gücünü dolaysız biçimde belirlemez. Bunlar büyük ölçüde emekçi sınıfın bilinç ve örgütlenme düzeyi ve mücadele gelenekleri tarafından belirlenir.[40] Sermayenin mantığını geçersiz saymayan ve sömürülen sınıfların eylemini görmezden gelmeyen bir analiz çerçevesine başvurarak, kapitalizmin bugünkü aşaması ve evresi içerisinde sınıf mücadelesinin sonuçları nasıl konumlandırılabilir?

İlk nokta, neoliberalizm tarafından başlatılan tüm dönüşümlerin Avrupa ve Kuzey Amerika işçi sınıfının kimi bariz yenilgileriyle (Fiat, İtalya 1979-1980, Büyük Britanya'da 1984-1985 madenci grevleri, Kuzey Amerika'da 1980 hava yolları denetçileri) birlikte Latin Amerika'daki devrimci geri çekiliş (Sandinistlerin 1990'da düşüşü) ile Afrika (milliyetçi süreçlerin dağılması) ve Asya'daki (Kamboçya'daki felaket) benzer halkçı hareketlerin önünün kesilmesine dayandığını kabul etmektir. Kapitalist saldırıya

40. Mandel bu şemayı ekonomik koşullar ve işçi sınıfı eylemi arasındaki etkileşimi tahlil etmek için kullandı. Aynı şekilde bunu, uzun dalgalar karakterizasyonuna uyguladı. Burada düşüş evreleri kapitalizmin çelişkilerinin birikiminin belirdiği sırada (bunlar dolayısıyla "endojendir") olurken, bu dönemlerin yükselen evrelerinin, toplumsal mücadelenin burjuvazi için elverişli kimi stratejik sonuçlarına bağlı olduğunu belirtir (ekonomik analize "exojen"). Buna karşılık, örneğin, bir dönemin uzunluğunu, hakim olan sanayileşme tipine (hafif, ağır veya dayanıklı tüketime dayalı) bağlayan çalışmalar da bu alanda yoğunlaşmaktadır. Bkz: Albritton Robert, *"Capitalism in the future perfect tense"*, Albritton R., Itoh M., Zuege A. (yayınlar), *Phases of capitalist development, Boom, crisis and globalisation*, Palgrave, London , 2001, içinde.

güç veren bu olaylar, SSCB'nin dağılması, Çin'deki kapitalizm yanlısı dönüş ve komünizmin halk nezdinde eski "*sosyalist bloğun*" zorbalıklarıyla özdeşleştirilmesiyle kuvetlendirilmiştir.[41]

Bu bağlam, doksanlı yılların ortasından itibaren, halkçı direnişin üç düzeydeki yükselişi tarafından kökten bir değişime uğratılmıştır. İlk olarak, çevredeki anti-emperyalist mücadeleler son on yıllardaki trajik etnik veya ırki çatışmaları (Ruanda, Balkanlar, Asya) aşan alternatifler olarak çoğalmaktadır. Anti-emperyalist hareketin bu yenilenmesi özellikle Latin Amerika'da bulunmaktadır.

İkincisi, önceki geri çekilişi karşılamaya yönelen işçi sınıfı mücadelelerinde ve hareketlerinde açık bir yenilenme mevcuttur. Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmı (İtalya veya İspanya gibi) gerici saldırıların merkeziyken, artık işçi direnişinin sahnelerine dönüşmüştür; bunun stratejik anlamı ise açıktır, çünkü toplumsal dönüşümün asıl etkeni "*çokluk*" veya "*yurttaşlık*" değil bu kesimdir. İşçi hareketinin geri dönüşü proletaryanın son yirmi yıldaki sosyal veya ideolojik krizini (işsizlik ve antikapitalist projelerin inandırıcılık yoksunluğu) sona erdirmiyor fakat geri çekilişin tersine dönüşünü başlatıyor.

Üçüncü olarak, --efendilere kendi topraklarında meydan okuyan– dünya çapındaki alternatif küreselleşme hareketi uluslararası siyasi iklimi değiştirmiştir. Bu hareket sermayenin küreselleşmesine ilerici bir alternatif sunmakta ve bu nedenle en-

---

41. "***Emeğin itaatsizliği***" teziyle bu gerçekliği Holloway tersyüs ettiyse, Negri küreselleşmeyi taylorizmin disiplinci tiranlığından kurtulmak isteyen emekçilerin "***özgürlük arzusunun***" bir ürünü olarak takdim ettiğinde, ağır bir biçimbozuma başvurur. Bu tersyüz edişte, emekçiler arası rekabeti yoğunlaştırına mekanizması, halkın özgürlükçü itkilerinin tatmin edilmesinin bir yolu olarak görülür, ancak şu unutulmaktadır ki, sermayenin coğrafi yayılışı ezilenlerin toplumsal mücadelelerinin taçlandırılışı değil antitezidir. Negri Antonio & Hardt Michael, *İmpatorluk*, Ayrıntı yay. 2001. (11 ve 12. bölüm).

ternasyonalizmin yenilenişini ve rüşeym halinde bir antikapitalist bilincin gelişimini düzenlemektedir. Bu eylemlerde gençlik bir öncü olmaya yöneliyor, kadınların yeni rolü toplumsal mücadelede kendini gösteriyor ve ezilen kesimler –köylülük gibi– kendi özlemlerini sömürülen nüfus çerçevesinde birbirine yaklaştırmak için bir yol buluyorlar.

Çevre halklarının, işçi sınıfının ve alternatif küreselleşme hareketinin bu üçlü tepkisi uluslararası bağlamı değiştirmiştir. Yeni durum güç ilişkilerinin emekçilerin aleyhine olan havayı tersyüz etmemekle birlikte sermayenin saldırısını destekten yoksun bırakmıştır.

Bu değişimin emekçilerin bilincindeki etkisi ne düzeyde olacaktır? İşçi sınıfının kitlesel bir etkiye ve dayanağa sahip özgürleşimci bir siyasi projesi yeniden oluşacak mıdır? Büyük devrimci dönemlerin ortalama sosyalist bilincinin bir yenilenmesine tanık olacak mıyız? Henüz bu sorulara verilecek kesin cevaplar yoktur. Fakat solun akıntıya karşı yüzmeyi kestiğini ve önerilerinin sömürülenler arasında daha büyük bir yankı uyandırdığını iddia etmek mümkün. Yenilenmiş sosyalist projeler katılıma yol açmaya başladılar.

Sosyalist önbelirtiler

Kriz teorisi aracılığıyla aşamanın ve evresinin çerçevesinin teşhisi çağdaş kapitalizmin eğilimlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Fakat bu yorumların amacı nedir?

XX. yüzyıl başının marksistleri bu meseleleri, sistemin çelişkilerini aydınlatmak ve sosyalist geleceğin habercisi olan belirtilere ışık tutmak için incelediler. Bugünkü analiz de, kaderciliğiliğin iki modelinden kaçınarak, her iki amacı muhafaza etmeli. Bu iki modelden ilki sosyalist geleceği, kapitalizmin kaçınılmaz bir "*son aşaması*"nın ardından gelen adım olarak sunar. Bu bakış, her zaman için "*son evreyi*" bu sistemin en yeni dönemi değil de

onun bitiş aşaması olarak görür. XX. yüzyılın olaylarının, kapitalizmin krizinin zorunlu olarak sosyalizme yol açmadığını gösterdiğini unutmaktadır. Sosyalizme geçiş arzu edilebilir ve gerçekleştirilebilirdir, fakat kesinlikle kaçınılmaz değildir ve onun fethi toplumsal mücadelenin devrimci dönüşüme yönelik uygun siyasi stratejilerle ilişkisine bağlıdır.

Kaderciliğin bir diğer çeşidi vardır; bu yalnızca sermayenin kendi kendini üretme mekanizmalarını inceleyerek, sosyalist perspektifi aramaktan vazgeçer. Çeşitli "*birikim düzenleri*"nin karşılaştırmalı incelemesinin abartılması bu bakışın bir örneğidir. Ancak, tahlilden sosyalizm ufku çıkartılarak sadece kapitalizmin düzenleme biçimleri üzerine düşüncelere yoğunlaşıldığında, teorik çalışma kısır hale gelir veya emekçilerin kapitalist sömürüsünü yönetmek için bir tavsiyeler derlemesine dönüşür. Bu iki yöntem ile açık bir karşıtlık içinde olan sosyalistler, aşamaları, evreleri ve krizleri ezilenlerin özgürleşim mücadelesine katılmak için araştırır.

Bu incelemede, kapitalizmin kimi çelişkilerinin, sosyalist bir geleceğe doğru belirli bir nesnel yönelimi nasıl resmettiğini fark edebiliriz. Bu çizgilerin algılanışı, teleolojik [erekbilimsel) itkilerin keşfini değil, mümkün bir geleceğin hayalini içerir. Geçmişte de olduğu gibi, bu tahayyüllerin gözlenmesi, gelecek sistemlerin rüşeym halindeki niteliksel özelliklerini keşfetmek demektir. Bunun örnekleri, kapitalizmin kökeninde görüldü ve bu üretim biçiminin alacakaranlığında yeniden bulunabilir.

Bugün, üretimin toplumsallaşmasına yönelik eğilim, üretimin uluslararasılaşmasının ilerleyişinde ve ekonomik faaliyetin tüm noktalarında firma kümelenmelerinin devasa ağırlığında görülebilir. Metaların üretim, dolaşım ve dağıtım süreçlerinin bu nesnel girişikliği toplumsallaşmış bir yönetime dönük giderek büyüyen bir itkiyi resmeder. Fakat bu eğilim kârın ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin saltanatıyla çatışmaktadır. Son

kertede, neoliberalizmin özelleştirme seferberliğinin yarattığı tüm ekonomik gerilimler, üretim sürecinin toplumsal eşgüdümüne ve planlamasına yönelen güçler ile kapitalist kâr ve sömürü normlarının genişlemesini hedefleyen karşıt baskılar arasındaki çatışmadan ileri gelmektedir.

Fakat sosyalizmin önbelirtilerinin temel sahası emekçilerin, sömürülenlerin ve ezilenlerin bilincidir. Aşamanın asıl meydan okuyuşu bu alanda bulunmaktadır: yeni kuşakların heyecanıyla karşılaşacak sosyalist bir projeyi dünyaya getirmek. Neoliberalizmin ve eski "*sosyalist ülkelerin*" bozgununun damgasını vurduğu son yirmi yılın sona ermesi, bu hedefe doğru önemli ilerlemeler için gerekli koşulları yaratmıştır. Halkçı başkaldırı çevrede ilerledikçe, işçi sınıfının hareketi kendisini yeniden oluşturdukça ve alternatif küreselleşme hareketi giderek daha da kitleselleştikçe, sağ enerjisini, otoritesini ve konsensüsü yitirmektedir. Aşamaların, evrelerin ve krizlerin karakterizasyonu, bu olaylar karşısındaki teorik ve politik hazırlığımızı güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Buenos Aires, Kasım 2002.

Çeviren: Utku Uraz Aydın

XXI. Yüzyılda Emperyalizm

Emperyalizm çalışmalarına yenilenen ilgi, önceleri neo-liberalizmin eleştirisi ve küreselleşmenin yeni öğeleri merkezinde yapılan küreselleşme tartışmasının içeriğini de etkiledi.

XX. yüzyıl boyunca ana Marksist kuramcılar tarafından geliştirilen ve 1970'lerde üzerinde yaygın bir ayrışma yaşanan kavram, Üçüncü Dünya'daki toplumsal krizlerin büyümesi, silahlı çatışmaların sayısının artması ve ülkeler arasındaki ölümcül rekabet nedeniyle araştırmacıların yeniden ilgisini çekti.

Emperyalizm nosyonu, bir yanda, merkezdeki kapitalistler ve çevredeki halk arasında sürmekte olan iktidar ilişkileri, diğer yanda; kapitalizmin her bir aşamasında büyük emperyalist güçler arasında hüküm süren bağları olmak üzere iki tür problemi kavramsallaştırır. Bu kuram günümüze nasıl uyarlanabilir, çağdaş gerçekliği açıklamada ne dereceye kadar katkıda bulunabilir?

Küresel Kutuplaşmanın Bir Açıklaması

Gelir kutuplaşması, ilk sorun alanında kuramın önemini doğrular. Üç tane multimilyonerin zenginliği 48 ülkenin GSMH'sini geçmişken ve her dört saniyede bir periferide bir kişi açlıktan ölürken, gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki uçurumun genişlediğini inkar etmek zordur. Bugün hiçkimsenin, bu eşitsizliğin geçici bir olgu olduğuna ve küreselleşmenin yararıyla bunun sonsuza kadar düzeleceğine inanması için bir neden yoktur. Çevre ülkeler basitçe küreselleşmenin kaybedenleri değildir; ayrıca tarihsel olarak kendi gelişmelerini geriye çeken [metropol ülkelere doğru –ç.n.] bir gelir transferi yoğunlaşmasına nesne olmaktadırlar.

Metropol ülkelere doğru gelir transferi, en yoksul 49 ülkede yoksulluğun yoğunlaşmasına ve bağımlı yarı-sanayileşmiş ülkelerdeki sınırlı birikimin büyük oranda deformasyonuna neden olmaktadır. Bu ikinci durumda, söz konusu sektörlerin sağladığı zenginlik, uluslararası işbölümüne sokulduğunda, iç pazarda yoğunlaşmış ekonomik etkinlikler pahasına satın alınır.

Emperyalizm analizi, azgelişmişliğe ilişkin bir komplo teorisi önermez, ya da bu durumdaki ülkelerin yerel hükümetlerinin sorumluluğunu tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaz. Basitçe, dünya ölçeğinde birikimin kutuplaşmasına ve birikimin farklı ekonomiler arasında dolaşma olasılığının azalmasına ilişkin bir açıklama sunar. XIX. yüzyılda Almanya ve Japonya'ya büyük güç statüsü veren (ve o zamanlardan beri Fransa ya da Büyük Britanya tarafından elde tutulan) hızlı gelişme, bugün Brezilya, Hindistan ya da Kore için geçerli değildir. Böylece ilişkilendirilen Dünya haritası, merkezin "durağan mimarisi" ve içinde tek modifikasyon olanağının her bir bağımlı ülkenin çevre statülerine bağlı olduğu azgelişmişliğin "değişken coğrafyası" ile karakterize olmaktadır.[1]

Emperyalizm teorisi bu bakışımsızlıkları, çevrede yaratılan değerin kapitalist merkezlere sistematik olarak transferine atfetmektedir. Bu transfer ticari mübadele ilişkilerini tahrip etmek, mali gelirlerin emilmesi ve sınai kârların azalmasıyla somutlanır. Bu merkezde toplamanın siyasal sonucu çevre ülkelerdeki yönetici sınıfların siyasal özerklik kaybı ve Kuzey Amerika jandarmasının artan askeri müdahalesidir. Günümüz emperyalizminin bu üç görünümü Latin Amerika gerçekliğinde açıkça gözlemlenmektedir.

Çevre Ekonomilerin Çelişkileri

1990'ların ortalarından beri, Latin Amerika *"yeni pazarların"* dağılmasının sonuçlarını yaşıyor. Ülkelerin pek çoğu sermayenin uçuşu ile öncelenen ve enflasyonun yükselip alım gücünün düşmesiyle devam eden keskin krizden etkilendi. Bu krizler bankaların batmasına neden oldu. Arkasından hükümetin imtiyazlar tanıyarak bir kamu şirketini iflastan kurtarma müdahalesi kamu borçlarını artırdı. Bu da enflasyonun düşürülmesini zorlaştıran ve parasal ve mali egemenliği azaltan bir işlev gördü.

Bu krizler emperyalist egemenlikten kaynaklandı ve sadece neo-liberal politikaların uygulanmasıyla ilgili değildi. Zira, neo-

---

1 Bu süreci, Claudio Katz, *Emperyalizm tarafından hırpalanan bir ekonominin içine girdiği yeni çalkantılı dönem*, Mayıs 2001, (*XXI. Yüzyılda Emperyalizm* içinde son makale); *'Las crisis recientes en la periferia'*, *Realidad Económica*, sayı 183, ekim-kasım 2001, Buenos Aires'de analiz ettim. Merkez ve çevre arasındaki kutuplaşma, ulusları dörtlü hiyerarşik çemberler (merkezi iktidarlar, yabancı yatırım alan ülkeler, yabancı sermaye akışı potansiyel alıcıları ve çevre ekonomileri) şeklinde sınıflandıran bu yazarlar tarafından da benimsenir. Onlara göre bu hiyerarşide ancak üçüncü sıradan ikinci sıraya yükselmek (ya da tam tersi) olanaklıdır. Diğer değişimler pek olası görünmez (Örneğin, ikinciden birinciye ya da dördüncüden ikinciye gibi). Bkz; Charles Albert Michalet, *'La séduction des nations'*, *Économica*, Paris 1999 (bölüm 2).

liberal politikalar merkez ülkelerde de uygulandı. Latin Amerika'daki çevre ülkelerdeki kriz, ABD, Avrupa ya da Japonya'da gözlenen denge kaybından daha derindi. Çünkü ihraç edilen hammadde fiyatlarındaki periyodik krizler, borç ödemelerinde periyodik askıya alma süreçleri ve yerel sanayinin dağılması ile karakterize oluyorlardı. Ekonomik çevrimleri gelişmiş ekonomilerin etkinliklerine bağlı olduğu için uluslararası finansal çalkantılar karşısında çevre ülkeler her zaman daha kolay yaralanabilir durumdadır. Küreselleşmenin ilerlemesi, nitelikli işgücünü merkez ülkelerde yoğunlaştırarak ve tüketim düzeylerindeki farklılaşmayı genişleterek endüstriyel etkinliklerdeki parçalanmayı hızlandırdığı için, bu kırılganlığı iyice açığa çıkarmaktadır.

Emperyalist egemenlik gelişmiş ekonomilerin kendi ekonomilerindeki dengesizlikleri bağımlı ülkelere transferine izin verir. Bu transfer, şu andaki uluslar arası resesyonun asimetrik ve genelleşmemiş karakterini açıklamaktadır. Çevrede 1930'ların krizine eşdeğer bir kriz yaşanmasına rağmen, bu durumun merkeze sıçraması sadece ihtimallerden biridir. Aynı özelleştirme politikaları her bölgede aynı kaybı üretmez. Thatcherizm İngiltere'de yoksulluğu artırmıştır, ancak Arjantin'de kötü beslenme ve sefalete neden olmuştur. Ücret dağılımındaki eşitsizliğin büyümesi ABD'de ücretlerin düşmesine neden olmuştur ancak Meksika'da yoksulluk ve kitlesel göçlere yol açmıştır, serbest ticarete açılmak Japon ekonomisini zayıflatmış, ama Ekvator ekonomisini çökertmiştir. Bu farklılaşmalar dünya düzeninde her bir ülkenin yapısal olarak çevre ya da merkez özellikleri taşımasından kaynaklanmaktadır.

1990'ların ortalarından beri sıcak para girişi ile kısmi rahatlamalar olmasına karşın Latin Amerika'da yaşanan büyük regresyonun temel nedeni bağımlılıktır. Bölge 1980'lerdeki *"kayıp onyılda"* yaşanan kriz durumuna geri dönmektedir. Bölgenin

GSMH'si geçen yıl % 0.3 düzeyinde kalmıştır, gelecek yıl da % 0.5 olacağı tahmin edilmektedir. Krizin sonucunda on yıl önce dünya stok pazarında 120 olan Latin Amerikalı şirket sayısı bugün 20'ye düşmüştür.

Emperyalist egemenlik ticaret açığına (Meksika), mali denetimin kaybedilmesine (Brezilya) veya üretim krizine (Arjantin) yol açan büyük ekonomik dengesizliklerin kaynağındadır. Neo-liberal iktisatçılar krizin bu özelliklerini analiz etmeye çalışmaktalar, ancak hâlâ bu dengesizliğin genel kuralını bulamadılar. Bu iktisatçıların fikirlerini sıkça değiştirerek büyük bir hızla önceden savundukları ekonomik modelleri kötülemeye yönelme gibi bir özelliği de vardır. Emperyalist baskıyı göz önünde bulundurmazlar.

Ancak Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (ALCA) devreye girdiğinden beri, emperyalizm analizinden kaçınmak pratik olarak imkansız hale gelmiştir. Bu stratejik baskı projesi, Avrupa rekabetini kapatmayı ve tüm kazançlı işlemlerde (özelleştirmeler, kamu sektöründe öncelikli sözleşmeler, patent ödemeleri gibi) Amerikan egemenliğini konsolide etmeyi hedeflemektedir.

ALCA Latin Amerika'yı "serbest ticarete" zorlayan ancak ABD'de karşılığını yaratmayan yeni sömürgeci bir anlaşmadır. Hızlı bir yetkilendirme almak için (yasamadan yeniden onay almadan her ülke ile hızlı anlaşmalar yapmak için Kongre'den izin alınması), Bush son dönemde Latin Amerika'ya ileri teknoloji transferini bloke eden ve 293 bölgesel ürünün Amerika pazarına girmesini engelleyen yeni hükümler getirtmiştir. Bu gümrük bariyerleri öncelikle çelik, tekstil ve tarım ürünlerini kapsamaktadır. Daha da ötesi, Bush Latin Amerika'nın soya, un ve mısır ihracatına vurulan ölümcül darbeyle başa çıkmak için gelecek on yılda tarımsal yardım programı başlatacağını açıkladı.[2]

2 Carlos Montero, '*Efecto en América Latina de nuevos subsidios al agro en EE-UU*', (ATTAC, 29 mayıs 2002).

ALCA kendine yönelik korumacılık uygularken diğerlerine serbest ticareti dayatan ikiyüzlü emperyalizmin doğrudan bir simgesidir. Anlaşmanın imzalanması Brezilya gibi daha sanayileşmiş ülkelerin ve Mercosur gibi bölgesel birliklerin dağılmasını hızlandırır. Neoliberalizmin onyılından sonra emperyalizmin serbest ticaret mesajı kimseyi ikna edememektedir. Bir ülkenin zenginliğinin onun "küresel varlığına" hiçbir şekilde bağlı olmadığı, bu küresel varlığa eklemlenme biçimine bağlı olduğu açıktır. Örneğin, yeryüzünün en fakir bölgesi olmasına karşın Afrika'nın dış ticaretinin GSMH'sine oranı (%45.6) Avrupa'dakinden (%13.8) ya da Amerika'nınkinden (%13.2) daha yüksektir.[3] Uluslararası işbölümünde bu aşırı madunlaşma durumu çevre ekonomileri etkileyen genel bağımlılığa iyi bir örnektir.

Siyasal Yeniden Sömürgeleştirme

Çevrenin yeniden sömürgeleştirilmesi emperyalist ekonomik egemenliğin siyasal yüzünü oluşturur. Bu durum yerel egemen sınıfların batılı eşdeğerleriyle işbirliğinin artmasına dayanmaktadır. Bu buluşma finansal bağımlılık, doğal kaynakların teslim edilmesi ve bölgedeki stratejik sektörlerin özelleştirilmesinin bir sonucudur. Ekonomik egemenliğin kaybedilmesi IMF'ye makro-ekonomik yönetimlerde ve ABD'ye de siyasal kararlarda müdahil olmak için çok geniş bir boşluk tanır. Bugün hiçbir Latin Amerika Başkanı ABD elçiliğine sormaksızın önemli bir karar almayı göze alamaz. "*Amerikanlaştırılmış*" medya ve entelektüeller de bu madunlaştırmanın meşrulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır.

1940-1970 döneminin aksine, Latin Amerikalı kapitalistler ithal ikamesi yolu ile iç pazarları güçlendirmek gibi bir vizyona

3 Samir Amin, '*Africa: living on the fringe*', *Monthly Review*, vol. 53, sayı 10, mart 2002.

sahip değildirler. Onların önceliği özellikle kısmen dış borç kreditörü olan ve finansal ve işgücünün deregülasyonundan ve özelleştirmelerden çıkar sağlayan bölgesel egemen sınıflar için yabancı şirketlerle bağ kurmaktır. Aynı zamanda emperyalist organizmalara ulus-devletlerden daha bağlı olan bir bürokrasi tabakası da mevcuttur. Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüş, uluslar arası örgütler ve büyük şirketlerle bağlantıları olan bu kişilerin kariyerleri kendi yönettikleri devletin daha etkin çalışmasına değil, daha çok bu kuruluşlara bağlıdır.

Ancak, bu genelleşmiş yeniden sömürgeleştirme aynı zamanda bölgenin siyasal sistemlerindeki krizi de hızlandırmaktadır. IMF emirleriyle hareket eden hükümetlerin meşruluk kaybı son iki yılda dört ülkede (Paraguay, Ekvator, Peru ve Arjantin) rejim krizine yol açmıştır. Geleneksel partilerin otoritelerinin erozyona uğraması sonucunda hükümetler gittikçe daha kırılgan hale gelmekte, rejimler parçalanma eğilimi göstermekte ve kimi devletler çözülmektedir. Bu sekansı, kamunun ihtiyaçlarına cevap vermeyi bırakmış ve emperyalizmin ajanları gibi davranan kurumların içinin oyulması süreci tamamlamaktadır. Anayasal kılıflar içinde sunulmasına rağmen geçmişin diktatoryal uygulamalarının geri dönüşü hızlanmaktadır.

Bu yönelim Venezuela'da yaşanan son darbe girişiminde açıkça ortaya çıkmıştır. ABD hükümeti için ulusalcı hükümetin gitmesi temel bir önceliktir. Böylece Küba'ya yönelik ambargo güçlenecek, Zapatizmin anlamı azalacak, Brezilya'da PT'nin seçim zaferine karşı hazırlıklı olunacak ve Arjantin'deki halk direnişine bir ders verilmiş olacaktır. Amerikan diplomasisi hali hazırda eski yönetimleri işbaşına getirme olanaklarını araştırmaktadır.

Askeri Müdahalecilik

Kolombiya ve Haiti Latin Amerika'da bu yeni sömürgecilik provası için Yugoslavya, Ruanda, Afganistan, Somali ve Sierra

Leone gibi iki ana adaydır. Son dönemde Arjantin de bu yarı krallık yönetimi projesinde yer alabilecek bir ülke gibi görülmeye başlanmıştır.[4] Bu tip alternatifler Amerika'nın doğrudan müdahalesini gerektirmektedir.

"Kolombiya Planı" Latin Amerika'da bu savaş yanlısı müdahale planının işleyip işlemediğini gösterecek bir test niteliğindedir. Pentagon narkotik ticareti bahanesini bir kenara koymuştur ve barış görüşmelerini sona erdirmeye zorlayarak gerillalara karşı bir askeri kampanyayı başlatmıştır. Kolombiya'daki savaş parçalanmış olan ülkede otoriteyi yeniden sağlamak ve stratejik kaynaklara emperyalist el koyma koşullarını yeniden oluşturmak üzeredir. Venezuela'daki konspirasyonun da gösterdiği gibi, bu eylemler aynı zamanda ABD'nin petrol arzını da garantilemek üzerine kuruludur. Petrol arzını garanti altına almak için CIA Ekvator'da da bir stratejik merkez kurmuştur, diğer yandan tüm Meksika topraklarını dinlemeye yeterli dinleme cihazları yerleştirmiştir.

Emperyalizm kendini hızlı hareket güçleri ile askeri üslerini modernleştirmeye adamıştır. Bu bakış açısıyla eski Panama kumanda merkezini dağıtmış, yerine Vieques, Mantas, Aruba ve El Salvador'da yeni üsler kurmuştur. Bu ağ sayesinde ABD birkaç günde dünyanın 100 ülkesine 60 bin asker yığabilecek duruma gelmiştir.[5] Terörist sabotajlar ya da işgal planlarının yenilenmesi ile Küba'ya yönelik saldırganlık ebedi bir hedef olmaya devam etmektedir.

Bu savaşkanlık 11 Eylül 2001'den sonra daha da artmıştır. ABD yeniden silahlanma ile ekonomisini hareketlendirmek için bir tür kumar oynamaktadır. Irak, Iran, Kuzey Kore, Suriye ve Libya ile potansiyel savaşları göze almıştır. Dünya nüfusunun

4 '*El fantasma del protectado*', *Clarín*, 9 haziran 2002.

5 '*US military bases and empire*' (editorial), *Monthly Review*, vol. 53, sayı 10, mart 2002.

yüzde 5'ine sahip olan ABD toplam askeri harcamaların yüzde 40'ını yapmaktadır ve denizaltı filosunu yenileme, yeni uçaklar geliştirme ve test etme ve *"Yıldız Savaşları"* projesi ile bilgi teknolojilerini yeni alanlara uygulama konularında da atılımlar söz konusudur.

Askeri saldırganlık çevre ülkelerde devletlerin, çevre ekonomilerin ve toplumların parçalanmasına verilmiş büyüyen ABD egemenliği tarafından kışkırtılan emperyalist bir cevaptır. Bu nedenle süregiden *"terörizme karşı total savaş"* eski sömürgeci kampanyalara çok benzemektedir. Yeniden düşman şeytanlaştırılarak sivil nüfusa yönelik olan katliamlar ve kendi ülkesindeki demokratik haklara yönelik kısıtlamalar meşrulaştırılmaktadır. Ancak "terörist" düşman daha fazla kayba uğradıkça, siyasal ve toplumsal olarak daha fazla tedirgin edici değişime maruz kalacağımız açıktır. Genelleştirilmiş savaş durumu ekonomik yağma tarafından provoke edilen istikrarsızlığı, siyasal balkanlaştırmayı ve çevrenin yıkımını ebedileştirmektedir.[6]

Bu etkiler Pentagon için stratejik öneme sahip Latin Amerika ve Asya'da çok daha fazla görünürdür. Bunun iki nedeni vardır: bu ülkeler petrol kaynaklarına sahiptir ve Avrupa ve Japon pazarının girebildiği yerlerdir. Stratejik önemleri nedeni ile bu ülkeler emperyalist egemenliğin merkezindedirler ve devletin işlevlerinin değiştirilmesi, yerel egemen sınıfın ekonomik zayıflaması ve geleneksel siyasal temsiliyetin otorite kaybına uğraması gibi çok benzer süreçlere katlanmaktadır.

Neo-liberal Kadercilik

Ekonomik istimlak, siyasal yeniden sömürgeleştirme ve as-

6 Phil Hearse, "*The Politics of the War on Terrorism*", IV 335; Yvan Lemaitre, '*La paix et la justice impossibles*' ve Christian Piquet, '*Nouvelle donne, nouveaux défis*', *Critique Communiste*, sayı 165, kış 2002; Janette Habel, '*États Unis-Amérique Latine*', *Contretemps* sayı 3, şubat 2002.

keri müdahalecilik bugünkü emperyalizmin üç dayanağıdır. Kimi analistler uysalca bu egemenliği kaçınılmaz bir kader olarak tanımlamakla kendilerini sınırlandırmaktadır. Kimileri de küreselleşmenin *"kazananlar ve kaybedenleri"* arasındaki yarılmayı bu bedelin neden zamana karşı bu kadar direndiğini ve neden hâlâ geçmişte bu bedeli ödeyenlerin hâlâ ödemeye devam ettiklerini açıklamadan *"gelişmenin bedeli"* olarak sunmaktadır.

Neoliberaller bu ülkelerde dış sermayeyi *"çekmek"* ve şirketlerin *"ayartılması"* ile azgelişmişliğin sona ereceğini öngörmektedir. Ancak geçmiş onyılda kendi ekonomilerini açarak bu yola girmiş olan ülkeler *"varolan krizin"* en ağır bedelini ödemektedir. Özelleştirmelere en sadık olanlar dünya pazarında en çok kaybedenler olmuştur. Emperyalist sermayeye tüm kolaylığı sağlayarak kendi doğal kaynaklarının sömürülmesi önündeki engelleri kaldıran ülkeler şimdi bunun bedelini daha da asimetrik ticari ilişkiler, büyüyen mali istikrarsızlık ve keskinleşen endüstriyel kopuşla ödemektedir.

Kimi neoliberaller sanki son on yıllık dönemdeki kendi reçetelerinin uygulanmasından doğan negatif tecrübelerden yeterince ders almamış gibi bu etkileri kendi önerilerinin kısmi uygulanmasına bağlamaktadır. Diğerleri ise, azgelişmişliğin çevre ülkelerdeki nüfusun kalıcı eşitsiz durumuna, bozulmanın derecesine ya da Üçüncü Dünya halklarının kültürel olgunlaşmamışlığına bağlı olduğunu düşünmektedir. Genel olarak kolonyalist argüman biçim değiştirmiştir ancak içeriği aynıdır. Bugün sömürgeciler üstünlüklerini ırksal saflıklarına değil ama üstün bilgi ve davranış biçimlerine dayandırmaktadırlar.

Emperyal Ulus-Ötesileşme

Küreselleşmenin Birinci ve Üçüncü Dünya arasındaki sınırları kayganlaştırdığını iddia eden Toni Negri ve Michael Hardt[7] emperyalizm kuramına ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Onlara

göre BM, G8, IMF ve DTÖ gibi kurumlar üzerinden hareket eden yeni küresel sermaye merkez ve çevrenin baskın fraksiyonlarını bir dünyasal baskı sistemi altında bağlayan emperyal bir egemenlik yaratmıştır.

Bu tanımlama kapitalist gelişmede belirli düzeyde bir homojenleşme varsayar ve doğrulanması çok zordur. Aksine, yatırım, tasarruf ve tüketime ilişkin tüm veriler merkez ve çevre ekonomileri arasındaki farklılıkların arttığını ve birikim ve kriz süreçlerinin de polarize olduğunu göstermektedir. Son onyıldaki ABD zenginliği azgelişmiş ülkelerde yaşanan genelleşmiş kriz ile çelişki oluşturmaktadır, aynı zamanda çevrede yaşanan toplumsal krizin şu anda Avrupa'da bir eşdeğeri yoktur. Aynı biçimde, ABD ve Venezuela burjuvazisi arasında herhangi bir yakınsama ya da Arjantin ve Japonya krizleri arasında bir benzerlik yoktur. Ortak bir ufuk etrafında sermayenin yeniden üretiminin tekleştirilmesi bir yana, küreselleşme küresel düzeyde bu sürecin yarattığı ikiliği derinleştirmektedir.

Çevre ülkelerdeki egemen sınıflar ve büyük şirketler arasında bir yakınlaşma olduğu açıktır. Fakat aynı zamanda yoksulluğun gelişmiş kapitalizmin bağrında yaygınlaşmakta olduğu da öyle. Ancak bu süreçler herhangi bir bağımlı ülkeyi bir merkez ülkesine dönüştürmemiştir, ya da merkezi güçlerden birini üçüncü dünyalılaştırmamıştır. Egemen sınıflar arasında gittikçe artan yakınlaşma gelişmiş ülkeleri azgelişmişlerden ayıran tarihsel yarılma ile birlikte varolmaktadır. Kapitalizm ne farklılıkları ortadan kaldırmakta ne de yeni bir ulus ötesi eksen etrafında toplanmaktadır. Daha ziyade, geçmiş yüzyılda açığa çıkan kutuplaşmayı güçlendirmektedir.

---

7 Antonio Negri & Michael Hardt, *Empire*, (Cambridge, MA, 2000); Tony Negri '*El imperio, supremo estadio del imperialismo*', *Desde los cuatro puntos*, sayı 31, mayıs 2001; Toni Negri, '*Imperio: el nuevo lugar de nuestras conquistas*', *Cuadernos del sur*, sayı 32, kasım 2001.

20 ülkedeki kapitalistlerin diğer 200 ülke üzerindeki iktidarı dünya pazarındaki hiyerarşik yapının dayanıklılığının bir ispatıdır. Bu 20 ülke BM Güvenlik Konseyi aracılığı ile askeri egemenlik kurmakta, DTÖ aracılığı ile ticari hegemonyalarını empoze etmekte ve IMF ile de evrenin finansal denetimini garanti altına almaktadır.

Egemen sınıflar arasındaki bağlantıları araştırırken ulusötesicilik tezi "ortaklık" ve "iktidarın paylaşımı" kavramlarını birbirine karıştırmaktadır. Çevre ülkelerdeki kapitalist grupların merkezdeki müttefikleriyle yakınlaşmaları dünya egemenliğini paylaştıkları anlamına gelmediği gibi, onların yapısal zayıflıklarını da ortadan kaldırmaz. ABD ülkeleri Latin Amerikalı işçileri sömürürken Ekvator ya da Brezilya burjuvazisi ABD proletaryasının sömürülmesine katılmamaktadır. Ekonominin uluslararasılaşmasındaki sıçrayış çok belirgin olmasına karşın, sermaye merkez ve çevre arasında yarılma yaratan emperyalist düzenin çerçevesi içinde hareket etmektedir.

Sınıflar ve Devletler- I

Kimi yazarlar, sermayenin ulusötesileşmesinin sınıflar ve devletlere doğru yayıldığını, böylece tüm sınıfları ve sosyal tabakaları kesen yeni bir küresel egemenlik yapısının kurulduğunu iddia etmektedir.[8]

Bu tez, emperyalist gruplar arasındaki ortaklık ile çevrenin yeniden sömürgeleştirilmesini birbirinden ayıran niteliksel farklılıkları algılamadan bölgesel entegrasyon süreçleri ile toplumsal ve devlet düzeyindeki ulusötesileşmeyi aynılaştırır. Örneğin, Avrupa Birliği ve ALCA ulusötesileşmeye yönelen aynı eğilimin parçası değildir, tam aksine iki çok farklı sürecin anla-

8 William Robinson, '*Global capitalism and nation-state-centric*', *Science and Society*, volume 65, sayı 4, kış, 2001-2002.

tımıdırlar. Dünya pazarında egemen sektörler arasındaki ittifak ile verili gücün yeni sömürgeci planını birbirine karıştırmamak gerekir.

Gerçekte sadece çevre ülkelerdeki aynı zamanda enternasyonal organizmaya dahil olan daha yüksek bürokrasi tamamen "ulus ötesileşmiş" bir toplumsal grubu oluşturur. Bu sektörün IMF veya DTÖ'ye sadakati kendi ulus-devletlerine hissettiklerinden daha güçlüdür. Bürokrasinin davranış ve perspektifinin Üçüncü Dünya'nın egemen sınıflarının geleceğini bu yönde çizeceği iddia edilebilir. Ancak böyle bir değerlendirme en iyi ihtimalle bir olasılıktır ve bugün doğrulanabilir bir gerçeklik olmaktan uzaktır, özellikle de daha uzak çevrede olan, egemen sınıfın iç pazara bağımlı birikim sürecine daha bağlı olduğu ülkeler açısından (Brezilya ya da Güney Kore gibi). Büyük gücün pazarına yüksek düzeyde entegre olmuş küçük ülkelerde ise durum tamamen farklıdır (Örneğin Orta Amerika ülkelerinde). Bu farklılıklar ulusötesileşme yolunda genel ve bütünleşik bir süreç olduğu iddialarını çürütmektedir.

Emperyal tezin bazı savunucuları merkez ve çevre sınıflar arasında etkili bir birlikteliğin derecesinin eski ulusal hesap verilebilirlik parametrelerinin hesaplamamıza izin verdiğinden çok daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Bu parametrelerin küreselleşmenin boyutunu değerlendirmek konusunda yetersiz olduğu doğrudur. Ancak söz konusu parametreler merkez ve çevre arasındaki yarılmayı gösteren inkar edilemez parametrelerle yan yana durmaktadır. Eşitsizliklerin derinleşmesi üretimin, gelir, tüketim ve birikimin her aşamasında gözlenebilir.

Diğer taraftan, *"yeni küresel devletin"* egemen ve yeniden sömürgeleştirilmiş ülkeler arasındaki farklılığı ortadan kaldırdığını düşünmek yanlıştır. Bu farklılık Üçüncü Dünya ülkeleri burjuvazilerinin BM, IMF, DTÖ ya da Dünya Bankası kararlarındaki etki derecesini gördüğünüzde doğrudan göze batmakta-

dır. Çevrenin egemen sınıfları azgelişmişliğin kurbanı değildir, onlar kendi ülkelerindeki işçileri sömürme yolu ile kâr elde etmektedirler. Ancak bu durum onları dünya egemenliğine yaklaştırmaz.

İmparatorluk tezi, bu marjinal rolü göz ardı eder ve çevrenin stratejik sektörlerindeki emperyalist egemenliğin dayanıklılığını küçümser. Bu ezilmenin şu anda saf bir sömürgeci yaklaşım olmadığı gibi, hammaddelere el konulmasını ya da toprakların doğrudan denetimini merkeze almadığını doğrulamaz, ancak azgelişmiş ülkelerdeki stratejik sektörlerin metropolitan ülkeler tarafından kontrol edilmesi mekanizmasının devam ettiğini gösterir.[9]

Bu egemenlik büyülü bir *"dünya iktidarı"* tarafından değil her bir iktidarın kendi etki alanındaki askeri ve diplomatik hareketleri ile gerçekleştirilir. ABD'nin Kolombiya Planı'ndaki rolü Balkan çatışmasındakinden daha fazladır ve Akdeniz krizinde Avrupa'nın rolü ALCA'daki rolünden daha belirgindir. Her emperyalist grubun kendi jeopolitik etki alanındaki devletleri yönlendirmesi İmparatorluk kuramcılarının algılamadığı bir şeydir.

Sanayi Kapitalizmine Dönüş mü?

Çevre ülkelerdeki neoliberalizm eleştirmenlerinin birçoğu bağımlılığın azgelişmişliğin temel nedeni olduğunu düşünmektedir. Ancak, bu köleliğin ötesine farklı bir kapitalizmle geçebileceklerini tasavvur etmektedirler. Özerkliğe ve ithal ikameciliğe dayanan *"farklı kapitalizm"* bugün artık tam anlamıyla ulusal, özerk ve *"ithal ikamesi"*ne dayanan bir proje değildir. İç pazarı

9 John Bellamy Foster, '*Imperialism and empire*', *Monthly Review*, volume 53, sayı 7, aralık 2001; Daniel Bensaïd, '*El imperio estado terminal?*', *Desde los cuatro puntos*, sayı 31, mayıs 2001; Daniel Bensaïd, '*Le nouveau désordre mondial*, *Contretemps*, sayı 2, eylül 2001.

temel alan ve orada düzenlenen bölgesel bir modeldir. *"Çevrenin sosyal devletlerini"* kurmak için kurumsal dönüşümler (çürümeyi önleme, meşruluğu yeniden kurma), ticarette büyük değişimler (daha fazla korumacılık) finansal (borç ödemelerini sınırlandırma) ve endüstriyel (üretimin yerel etkinlikler üzerine oturtulması) gibi politikalarla desteklenen Keynezyen bir yaklaşım ileri sürerler.[10]

Ancak kaynakları sistematik bir biçimde sömürülen ülkelerde nasıl *"etkili kapitalizmler"* inşa edebiliriz? XX. yüzyılın ortalarında egemen sınıflar tarafından terk edilmiş bir hedefi bugün nasıl gerçekleştirebiliriz? Bu sosyal önlemler ve kâr maksimizasyonu sistemini hangi gruplar kuracaktır?

Yeni çevre kapitalizmi düşüncesinin partizanlarının bu anahtar sorulara cevapları yoktur. Çevredeki egemen sınıflar metropolitan sermayesi ile yakınlaştıkça projelerinin gerçekleşme sınırlarının daraldığını unutmuşlardır. Bu irtibat içsel birikim önünde bir engeldir, sermaye akışını cesaretlendirir ve iç pazardaki talebi karşılamaya yönelik politikaları önemsemez. Geçmişte özerk bir kapitalizm kurma hevesi olmamış burjuvazinin bugün de bunu yapmaya çalışması için hiçbir neden yoktur.

Onların bu emperyalizm yanlısı davranışları Mercosur gibi bölgesel projelerin yaşama yeteneğini bile kısıtlar. Mercosur çerçevesinde gerçekleştirilen tüm atakların (ortak para birimi, organizmalar, yürütme organları gibi) geri tepmesi, Latin Amerikan balkanizasyonunun bir tekrarı ve yerel burjuvazilerin kendi kendilerine bir birikim politikası geliştirebilecek kapasitede olmadıklarının bir kanıtıdır.

Bazı yazarlar, bu durumu bölgedeki burjuvazinin geleneksel "rantiye" karakteri ve yatırım yapacak veya risk alacak yatı-

---

10 Bu pozisiyonlar geleneksel olarak küreselleşme karşıtı hareketin düzenlediği forumlardaki anti-neoliberal akım tarafından öne sürülür.

rımcıların yokluğu ile açıklamaktadır. Bu durumda, rekabet ve buluşla ilgilenmeyen bir kapitalist sınıf olmadan yeni bir kapitalizm kurmanın bir anlamı olacak mıdır?

İşçilere kendilerini kapitalistlerin yerine ikame etmelerini söylemek kendi kendilerini sömürmelerini söylemektir. Zengin bir kapitalizm kurma yolunda diğer toplumsal sektörlerin kapitalistlerin yerini alacağını düşünmek temelsizdir ve ampirik bir örneği de yoktur.

"*Başka bir kapitalizmin*" mümkün olduğunu düşünenler, kapitalizmin bu modelinin yöneticilerin özgür iradeleri dışında, belirli toplumsal koşulların oluşması ile ortaya çıktığını hatırlamalıdır. Neden merkezin gelişmesinin çevrenin azgelişmişliğini gerektirdiğini açıklayan nesnel dinamikler söz konusudur. Elbette çevre ülkeler de merkez ülkelerin kaderini paylaşmak ister, ancak dünya pazarında egemen gruplar için çok az, bağımlılar içinse çok fazla yer vardır. Bu nedenle, çevredeki "*başarılı pazar ekonomileri*" ya sıra dışı ya da geçicidir. Azgelişmişlikten kurtulmak için neoliberalizm karşıtı politikalarınızın olması yetmez. Aynı zamanda sosyalist bir toplum kuracak anti-emperyalist bir hareket geliştirmeniz gerekir.

Tartışılan Üç Model

Klasik emperyalizm kuramının merkez ve çevre arasındaki ilişkileri açıklama gücü şaşırtıcıdır. Ancak büyük güçler arasındaki çağdaş ilişkileri açığa çıkarma yeteneği daha tartışmalıdır. Bu ikinci bağlamda emperyalizm kavramı azgelişmiş ülkelerin yapısal geri kalmışlığının nedenlerini açıklamaya çalışmaz, emperyalist kamp içindeki egemen ittifakları çözümlemekle uğraşır. Çok çeşitli yazarlar[11] bu iki bağlam arasındaki farklılıklara

11 Bob Sutcliffe, '*Conclusion*', Robert Owen, '*Introduction*', Tom Kemp '*The Marxist theory of imperialism*', in Robert Owen & Bob Sutcliffe, *Studies in the Theory of Imperialism*, London, 1972.

değinmişler ve pek çoğu da çevre üzerindeki egemenliğin biçimleri ile güçler arasındaki ilişkilerin tarihsel olarak farklı rotalar çizdiğini göstermeye çalışmışlardır.

XX. yüzyılın başlarında Marksist kuramcılar tarafından önerilen kapitalizmin emperyalist aşaması ile serbest ticaret aşaması arasındaki ayrım bu ikinci noktayı analizde geleneksel başlangıç noktasıdır. Bu ayrımla savaş aracılığıyla pazarların büyük güçler arasında yeniden bölüşümü ile karakterize olan yeni dönemi tanımlamaya çalışırlar.

Lenin, Luxembourg, Buharin ve Troçki gibi kuramcılar tarafından yapılan bu yorumlar tekelci gruplar arasında ticari karşılaşma ve parasal bölgelerin kurulmasının neden kanlı çatışmalarla bittiğini açıklamaya yöneliktir.

Bu niteliklendirme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçler arasındaki silahlı çatışmaların azalma eğilimine girmesi ile birlikte uygunsuzlaşmış görünmektedir. Firmalar ve devletlerinin kıtasal rekabetlere yönelmesi, emperyalizm kuramının bu ikinci öğesinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

1970'ler boyunca, Ernest Mandel[12] bu yeni durumu emperyalizmin olası üç evrimine dayanarak değerlendirmiştir: emperyalistler arası rekabet, ulusötesicilik ('ultra-emperyalizm') ve süper emperyalizm. Birikimin temel özelliğinin büyüyen rekabet olduğunu ileri sürerek ilk seçeneği en yüksek olasılık olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda kıtalar arası rekabetin bölgesel ittifakları derinleştireceğini öngörmüştür.

Mandel, Kautksy ve ardılları tarafından geliştirilen uluslararası birliklerin kendi coğrafi kökenlerinden özgürleşen yapı-

---

12 Ernest Mandel, *Late Capitalism*, bölüm 10 (Verso, London, 1972); Ernest Mandel, *'Las leyes del desarrollo desigual'*, *'Ensayos sobre el neocapitalismo'*, Era, México 1969. Benzer bir analiz için bakınız Bob Rowthorn, *'El imperialismo en la década de 1970'*, *'Capital monopolista y capital monopolista europeo'*, Granica, Buenos Aires 1971.

lanmasını tartışan ikinci perspektifi sorgulamıştır.[13] Mandel'e göre, çokuluslu şirketlerin uluslararasılaşması kendi ulusal köklerini zayıflatmasına rağmen farklı köklerden gelen firma sahiplerinin bir araya gelmesinin gerçek büyük başarılar sonucu doğurmayacağını ileri sürer. Kapitalist yeniden üretimin rekabetçi karakteri göz önünde bulundurulduğunda, bu tip bir sürecin "dünya devletlerinin" kurulması ile sonuçlanması ona göre hâlâ çok küçük bir olasılıktır. Daha da ötesi, bu şirketlerin kendi ülkelerindeki ekonomik konjonktüre ve bu tip bir entegrasyonun gerektirdiği çevrim-karşıtı ulusal ekonomik politikalara duyarsız olması beklenemez. Bu düzeyde Mandel, kapitalizmin eşitsiz gelişiminin ve krizlerinin ulus-ötesi ittifakların uzun vadede yaşamasına izin vermeyecek bir gerilim yarattığı tezini ileri sürerek bu ikinci senaryoyu geçersizleştirir.

Üçüncü seçenek, süper emperyalist bir gücün diğerleri üzerindeki mutlak hakimiyetini ve kaybedenlerin çevre ülkelerde olduğu gibi bu güce tabi olmasını öngörüyordu. Mandel bu noktada ABD'nin egemenliğinin Japonya ve Avrupa'yı azgelişmiş ülkelerle aynı bağımlılık düzeyine getirmediğini ileri sürer. Ayrıca ABD'nin siyasal ve askeri egemenliğinin onun uzun vadeli yapısal ekonomik üstünlüğü anlamına gelmediğini vurgular.

Bugün bu üç perspektif nasıl incelenebilir? XXI. yüzyılın başlangıcında egemen eğilimler hangileridir: emperyalistler arası rekabet mi, ultra emperyalizm mi, süper emperyalizm mi?

Emperyalistler Arası Rekabette Değişimler

Emperyalizm tezinin ilk yorumlarının dayandığı güçler arasındaki savaş benzeri rekabet tezi aşaması bugün çok az destekçi bulmaktadır. Ancak bu bakış açısının militarizme değil, eko-

13 Stephen Hymer, *'Empresas multinacionales e internacionalización del capital'*. Ediciones Periferia, Buenos Aires, 1972; Martin Nicolaus, *'La contradicción universal'*, *'El imperialismo hoy'*, Ediciones Periferia, Buenos Aires 1971.

nomik rekabet analizine dayanan biraz daha değişime uğramış bir biçimi söz konusudur.

Bazı analistler emperyalist ülkelerin rakip firmaları zayıflatmak için rekabeti desteklemelerine ve uyguladıkları yeni merkantilist politikalara dikkat çekmektedir.[14] Diğer analistler şirketlerin sahiplerinin homojen bir orijinden geldiğini ve faaliyetlerinde iç pazarı öncelikli olarak ele aldıklarını ileri sürmektedir.[15] Bazı çalışmalarda öne sürüldüğü gibi, şirketlerin ulusal temellerine tabi olmaları bölgesel bloklaşma eğiliminin neden ticari, finansal veya üretime dayalı küreselleşmeden daha belirgin olduğunu açıklar.[16] Son on yılda ABD'nin büyümesinin rakiplerine bedel ödeterek gerçekleştiği olgusu aynı zamanda emperyalistler arası rekabetin bir ifadesi olarak görülebilir. Bu bakış açıları küreselleşmeyi genişleme ve ekonominin uluslararasılaşması düzeyinde bir küçülmeyi içeren çevrimsel bir hareket olarak görmekte anlaşıktırlar.[17]

Bu tarz bir argüman *"devletlerin sonu"*, *"sınırların kaybolması"* ve *"emeğin sınırsız hareketliliği"* gibi neoliberal mitolojinin çürütülmesine katkıda bulunmaktadır. Emperyalistler arası rekabet tezi, bloklar arasındaki rekabetin yatırımlar, sermaye hareketleri ve her bir devletin ticari politikaları için belirli bir coğrafi istikrar aradığı gerçeğini gündeme getirerek bu rekabetin nasıl endüstriyel yeniden yerleşmeyi sınırlandırdığını, finansal deregülasyona neden olduğunu ve ticari bariyerleri ortadan kaldırdığını açıklar.

---

14 James Petras, *'Imperialismo versus imperio'*, *Laberinto* sayı 8, şubat 2002.

15 Paolo Giussani, *'¿Hay evidencia empírica de una tendencia hacia la globalización?'* in J. Arriola & D. Guerrero, *La nueva economía política de la globalización*, Universidad de País Vasco, Bilbao 2000.

16 Stavros Tombazos, *'La mondialisation liberale et l'impérialisme tardif'*, *Contretemps*, sayı 2 , eylül 2001.

17 Tony Smith, *'Pour une théorie marxiste de la globalisation'*, *Contretemps*, sayı 2, eylül 2001.

Emperyalistler arası rekabetin birikimin yönünü belirlemeye devam ettiğine kuşku yoktur. Ancak bu rekabet neden artık savaş tipi karşı karşıya gelişlere neden olmamaktadır? Aynı rekabet, askeri çatışmalarla karşı karşıya kaldıklarında NATO gibi kurumlarda tek bir blok halinde davranan ve genel olarak da aynı amaçları taşıyan ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki güçlü kapitalist dayanışma çerçevesinde süregelmektedir.

Nükleer silahların karşılıklı yıkıcı etkilerinin savaşların karakterini değiştirdiği ve açık çatışmaları ortadan kaldırdığı ileri sürülebilir. Ancak bu tarz bir akıl yürütme sadece eski SSCB ile ABD arasında neden bir çatışma olmadığını açıklar. Diğer üç emperyalist rakibin neden bu tip bir çatışmaya girmekten kaçındığını değil. *"Komünizme karşı mücadele"*nin kapitalist güçler arasındaki rekabeti seyrelttiği kesindir, ancak bu çelişki *"soğuk savaşın"* bitimi ile de sona ermiş değildir.

Gerçekte, güçler arasındaki çarpışma küreselleşmenin yarattığı sıçrama ile yumuşatılmıştır. Uluslar arası kapitalist faaliyetler üretimin üzerine çıkan ticari büyümeyi, evrensel finans pazarını ve dünyanın en büyük 100 şirketi içinde arayı açmış olan 51 şirketin küreselleşmiş ilişkilerinin yönetimini birbirine bağlamaya çalışmaktadır.

Bu firmaların üretim stratejisi üç seçeneğin kombinasyonudur: üretim faktörlerinin arzı, yerel pazarlar için gerekli üretim ve üretimin çeşitli aşamalarının farklı ülkelerde yapılması. Bu dikey ve yatay üretim eksenleri, uluslararasılaşmış sermaye arasında önemli bir işbirliği düzeyi olduğunu gösterir.[18] Kendi stratejilerini dünya ekseninde tanımlayan şirketler daha az uluslararasılaşmış şirketleri son on yıldır birleşmeler yolu ile yutmaya çalışmaktadır.[19]

---

18 Wladimir Andreff, *'Interventions et débats'*, *'Mondialisation'*, Espaces Marx, Paris 1999; Philippe Zarifian, *'Interventions et débats'*, *'Mondialisation'*, Espaces Marx, Paris 1999.

Küreselleşmedeki bu gelişme aynı zamanda neden korumacı eğilimlerin 1930'lardaki biçime benzer bir hal almadığını ve tamamen kapalı blokların oluşmadığını açıklar. Yeni merkantilizm ticari liberalleşmeye karşı baskı ile birlikte varolur, çünkü farklı ülkelerde yerelleşmiş girişimlerin iç alışverişleri de gittikçe büyümektedir. Bu varolan istatistiklerde çok net olarak görülmeyen bir durumdur, zira çokuluslaşmış şirketlerin ulusal pazardaki faaliyetleri de genellikle bu ülkenin iç işlemleri arasında sayılır.[20]

Emperyalist güçler arasındaki geleneksel rekabeti zayıflatan küreselleşmenin bu gelişmesi, baskın eğilimleri ortaya koyar ve sadece kapitalizmin çevrimsel özelliğinden kaynaklanmaz. Ulusal ya da bölgesel geri çekilme, sermayenin coğrafi hareket alanının genişlemesinin merkezi itici gücün karşısındaki hareketlerdir. Bu eğilimi frenleyen dünya ölçeğinde genişlemenin yarattığı dengesizliktir. Bu sürecin yapısal oynaklığı değil.

Son tahlilde, küreselleşme baskısı uluslararası düzeyde değer yasasının büyüyen hareketini yansıtması bakımından egemen güçtür. Ulus-ötesi yatırımların önemi arttıkça küresel düzeyde sermayenin valorizasyon alanı ulusal alanlar aleyhine genişlemektedir.[21]

İş dünyasının uluslararasılaşmış yönetimi, klasik emperyalistler arası rekabet modelini aşındırmaktadır. Ancak bu dönüşüm küreselleşmeyi *"kapitalizmin kendisi kadar eski"* bir süreç olarak görenler tarafından anlaşılamaz. Küreselleşmeyi bu şekilde değerlendirmek, her bir dönemi karakterize eden farklı özel-

---

19 Richard D Boff & Edward Herman, '*Merger, concentration and the erosion of democracy*', *Monthly Review*, volume 53, sayı 1, mayıs 2001.

20 D Bryan, '*Global accumulation and accounting for national economic identity*', *Review of Radical Political Economics*, volume 33, 1999.

21 Michel Husson, '*Interventions et débats*', '*Mondialisation*', Espaces Marx, Paris 1999.

likleri göz ardı etme eğilimi taşır. Oysa bu ayrım, XVI. yüzyıldaki East India Company ile General Motors'un global olarak parçalanmış üretim süreci arasındaki farklılıkları anlamak için büyük öneme sahiptir.

Şirketler arasındaki güncel rekabet daha uyumlu bir etkinlik çerçevesinde yürümektedir. İçinde bu ortak etkinliğin münazara edildiği küresel siyasal organları (BM, G8), ekonomik (IMF, DB, DTÖ) ya da askeri (NATO) organları barındırır. Geçmişteki-nin aksine, rekabetçi blokların geleneksel etkinlikleri uluslararasılaşmış şirketlerin çıkarları doğrultusunda davranan bu kurumların büyüyen etkisi ile birlikte varolur.

İşte bu nedenle, toprakların, yasaların ve pazarların yeniden biçimlendirilmesi güçler arasında savaşlarla değil, yüksek otoriteler arasındaki ilişkilerle çözülür. Yeni emperyalist yapılanmanın çevre ülkelerde sistematik savaş tipi katliamlarla beslendiği açıktır. Bu çatışmaların çoğalması emperyalistler arası savaşlara yol açmamaktadır. Bu nedenle, emperyalistler arası eski rekabet modeli küreselleşmenin niteliksel dönüşümünü açıklama gücüne sahip değildir.

Ulus-Ötesici Abartı

Ulus-ötesici argümanların kimi savunucuları çokuluslu şirketlerin hali hazırda kendi ülkeleri ile bağlantılarının olmadığını ileri sürmektedir.[22] Diğerleri[23] *"küresel sermaye"*nin bu görünümünü ekonominin bilişim temelli hale gelmesine, endüstriyel etkinliklerin şebekeleşme yolu ile ikamesine, ve "maddi olmayan emeğin" yaygınlaşmasına bağlamaktadır. Onlara göre bu kon-

---

22 Odile Castel, '*La naissance de l'Ultra-imperialisme*', in Gérard Dumenil & Dominique Levy, *Le triangle infernal*, PUF, Paris 1999.

23 Antonio Negri & Michael Hardt, '*Empire*', preface; Toni Negri, '*Entrevista*', *Pagina 12*, Mart 31, 2002; Tony Negri '*El imperio, supremo estadio del imperialismo*', Desde los cuatro puntos, sayı 31, mayıs 2001.

jonktür üretim sürecinin merkeziliğini ortadan kaldırmakta, evrensel pazarın oluşumuna neden olmakta ve *"imparatorluğun sınırlar öteliliğini"* güçlendirmektedir.

Bu vizyon, halen embriyonik düzeyde olan eğilimleri gerçek gibi sunma ve uluslar arası sermayeler arasında henüz açığa çıkmamış bir entegrasyon düzeyi olduğunu varsayma eğilimindedir. Sermayenin ulusötesileşmesi geçmişte yüzyıllar almış bir yapısal dönüşümün henüz başlangıcındadır. Son onyılda kapitalizmin tarihsel ritminin olağanüstü hızlandığına dair de herhangi bir kanıt görünmemektedir.[24]

Ulus-ötesicilik dünya sermayesinin büyümesini fazlasıyla abartmaktadır. Ultra emperyalizm tezini çürütmek için Mandel tarafından öne sürülen küresel firmaların ulusal ekonomik konjonktürlere duyarlılığını gözlemek yeterli olacaktır. 1990'ların dört ekonomik özelliği –ABD'nin büyümesi, Avrupa'da stagnasyon, Japon krizi ve periferdeki kriz– *"küresel bir sermaye"*nin olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Her bir firma grubunun kârı ve zararı her bölgede kendi pozisyonlarına göre değişmiştir.

Dünyada belirli ortaklaşma tipleri açığa çıkmaya başlamıştır. İlk kez, Avrupa, Japon ve ABD firmaları arasında Atlantik ötesi ve Pasifik ötesi yapısal ittifaklar kurulmuştur. Bu tip bağlantılar AB'nin iç bağlılığını zayıflatmakta, ABD'ye ekonomik politikaların dış finansmana göre yeniden düzenleme sorumluluğu vermekte ve Japonya'yı da iç pazarını dünyaya açmaya zorlamaktadır. Ancak bu bağlantılar eski devletler etrafında yapılaşmış rekabetçi blokların varlığını ortadan kaldırmamaktadır.

Daha ılımlı versiyonlarında ulus-ötesicilik ALENA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması), AB veya ASEAN gibi ittifakların bu rekabetçi blokların varlığını görmezden gelir. Ancak

24 Giovanni Arrighi'nin itirazı için bakınız: '*Global capitalism and the persistence of north-south divide*', *Science and Society*, volume 65, sayı 4, kış 2001-2002.

Negri'nin uçlardaki çeşitlemelerinde bu kavramsallaştırma şirketlerin stratejik etkinliklerinin halen ABD, Avrupa ve Japonya'da sürdürüldüğünü göz ardı ederek, bu coğrafi *"merkezsizleşme"* konusunda sayısız fantezi üretir. Küresel Global ilişkiler rekabet konusunda yeni bir ortak çerçeve yaratmıştır ancak bu rekabetin toprağa dayalı zamkını ortadan kaldırmamıştır.

Diğer taraftan bilgi teknolojilerinin hızlı yayılımı ticari aktarmaları, finansal etkinlik hızlarını ve emek sürecinin yeniden yapılandırılmasını hızlandırmaktadır. Ancak teknolojik devrim, rekabeti artırdığı ölçüde pazarları ele geçirmek için mücadele eden güçlerin bölgesel bloklar kurmasını da gerektirmektedir. *"Ekonomi ağları"* ulusal sınırları tekleştirmez aynı zamanda önemli hale getirir. Kapitalist kârlılık, rekabet ve sömürü parametreleri tarafından şekillendirilen yeni enformasyon teknolojilerinin uygulanması yatırımların dünya çapında rasgele akışını ve emeğin sınırlandırılmamış hareketini engelleyen bir işlev görmektedir. Dünya çapındaki 200 küreselleşmiş firmanın merkezlerinin belirli sayıda ülkede bulunması zorunludur.

Devletler ve Sınıflar - II

Kimi yazarlar, sermayenin ulus-ötesileşmesinin devlet ve sınıflar nezdinde benzer sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedir. Bunun kanıtı olarak da dış yatırımlarda yükselme, emeğin uluslararasılaşması ve küresel organların ağırlığını göstermektedirler.[25] Negri [26] yeni yasal düzenin oluşumunu BM tarafından temsil edilen yeni emperyal merkeze egemenliğin devri olarak yorumlar.

Bu tarz bir şema tamamen zorlamadır. Zira yönetici sınıfın

---

25 William Robinson, '*Global capitalism and nation-state-centric*', *Science and Society*, volume 65, sayır 4, kış 2001-2002.

26 Antonio Negri & Michael Hardt, *Empire*, (chap. I-1, II-5, III-5, III-6).

küreselleştiğine dair herhangi bir kanıt bulunamamaktadır. İç bölünmeleri ne olursa olsun ABD burjuvazisi, Japon ya da Avrupalı eşdeğerlerinden oldukça farklı bir gruplaşma içindedir. Bu sınıflar hükümetler, kurumlar ve devletler yolu ile kendi gümrük ve vergilerini, finansal ve para politikalarını kendi özel çıkarlarının bir fonksiyonu olarak işletirler. Bazı burjuvazilerin devlet üstü bir devlet –AB gibi– etrafında entegrasyonu onları *"dünya kapitalisti"* yapmaz, zira Avrupalı olmayan rakipleri ile benzer bir durum söz konusu değildir.

Bazı şirketlerin yönetici kademelerinin ya da uluslar arası kurumların yönetici tabakalarının aşamalı olarak ulus ötesileşmesi dünya egemen sınıfının ortaya çıktığına işaret etmez. Bu görevliler yüksek sorumluluk sahibi bir tabakayı oluştururlar fakat sınıf olamazlar.[27] Bu tarz bir toplumsal formasyonun açığa çıkışını değerlendirmek için temel parametre –üretim araçları sahipliği– eski ulus düzeninde olduğu gibi burjuvazinin coğrafi parçalanmışlığının devam ettiğine işaret etmektedir. Ulusötesi şirket sahipleri ya Amerikan, Avrupalı ya da Japon yurttaşıdır, *"dünya yurttaşı"* değildir. 500 en önemli şirketin sahipliği göstergeleri bu ulusal bağlantıyı doğrulamaktadır: % 48'i ABD'li, %30'u Avrupalı ve %10'u da Japon işadamlarına aittir.[28]

Daha da ötesi, IMF, DTÖ ve Dünya Ekonomik Forumu homojen devlet yapıları değildir. Ancak bu merkezler farklı firmaların devletleri aracılığıyla farklı konularda münazara yürüttüğü yerlerdir. Firmalar rakipleri ile mücadele etmek için bu yapıları arkalarına alırlar. Örneğin Boeing ve Airbus dünya uçak pazarı ile ilgili bir konuda anlaşamadıklarında ABD ve AB'da DTÖ bü-

---

27 Michael Mann; '*Globalisation is among other things, transnational, international and american*' ve Kees van der Pijl, '*Globalisation or class society in transition?*', *Science and Society*, volume 65, sayı 4, kış 2001-2002.

28 *Financial Times*, 10 mayıs 2002.

rokratlarından daha fazla sayıda olan lobicileri aracılığıyla bu sorunu çözerler. Emperyalistler arası rekabette devletler ve bölgesel bloklar birer aracı konumundadır.

Devletlerin elinde tuttukları öncelikli rol, bu kurumların temel kapitalist fonksiyonlarının iş yaşamı kadar büyük bir hızla küreselleşemeyeceğini gösterir.[29] Ulusötesi bir devlet kaynak, deneyim ve personel açıkları olmasa bile, baskı işlevlerini yerine getirmek için burjuvazinin yüzyıllardır almaya çalıştığı yolu çok kısa bir süre içinde almak zorundadır.

Negri yeni BM emperyal egemenliğinden söz ederken bu çelişkileri görmezden gelmektedir. Bu kapasiteyi, sermayenin mantığı ile tamamen bağlantısız olan kısıtlı analizlerden çıkarmaktadır. En şaşırtıcı olanı ise, BM'yi bu kurumun varolan emperyalist sistemin payandası olduğunu unutup zirvesi bakımından (Güvenlik Konseyi) baskıcı ve temelde (Genel Meclis) demokratik gören yaklaşımıdır. Bu pembe tablo ABD anayasasına karşı özürcü yaklaşımına, bu ülkenin elitlerinin güçler ayrılığına dayanarak halk yönetimini engelleyen nasıl bir siyasal baskı sistemi kurduğunu anlamamaya dayanmaktadır.[30] Emperyal egemenliğe bu bakış açısı ulusötesici bakış açısının hatalarını en ucuna kadar taşır. Dünya entegrasyonunun devletlerin çerçevesinde varolan veya bölgeselleşmiş egemen sınıflar aracılığıyla gerçekleştiğini görmezden gelir.

"Süper-Emperyalizmin" Hataları

ABD'nin mutlak egemenliği tanımlanması İmparatorluk tezinde kısmen gizli olarak vardır. Negri[31] İmparatorluğun *"teri-*

29 Robert Went, '*Globalisation: towards a tran-snational state?*', *Science and Society*, volume 65, sayı 4, kış 2001-2002.

30 Atilio Boron, '*Imperio e imperialismo*', Buenos Aires 2002 (bölüm 4 ve 6).

30 Atilio Boron, '*Imperio e imperialismo*', Buenos Aires 2002 (bölüm 4 ve 6).

31 Antonio Negri & Hardt Michael, *Empire* (bölüm IV-1)

toryal bir merkezi olmadığını" vurgulasa da aynı zamanda bu yeni dönemin tüm kurumlarının ABD'li atalarının devamcısı olduğunu ve Avrupa dekadansına karşı kurulduğunu da ileri sürer.

Bu yorumlama *"tek gücün egemenliği"*, *"tek kutuplu dünya"* ya da *"ABD çağı"*nın konsolidasyonu yaklaşımına dayalı varolan Amerikan liderliğini tanımlayan tüm özelliklerle çakışmaktadır. Bu vizyonlar, bir rakibin diğerlerinin üzerindeki tam hegemonyasını öngören süperemperyalizm kuramını gerçek kılmaktadır.

Bu tezin ampirik kanıtı, ABD'nin son on yılda özellikle siyasal ve askeri düzeyde gösterdiği gelişmedir. Bir yandan Birleşmiş Milletler ABD'nin önceliklerine göre sıralanmış kararlar alırken, diğer yandan Rusya ile anlaşmalar ve şimdiye kadar ABD'nin denetimi dışındaki Asya ya da Doğu Avrupa gibi bölgelere müdahaleler aracılığı ile bu kararlar gezegenin her köşesine yayılmaktadır.

ABD açık bir biçimde teknoloji ve üretkenlik bakımından rakiplerinden üstündür. Bu üstünlük özellikle halihazırdaki dünya resesyonunda görülmektedir. Dünya ekonomik etkinliklerinin düzeyi, ABD'nin çevrimine olağanüstü bir bağımlılık gösterir.

1990'larda ABD, 1970'lerde Avrupa'nın ve 1980'lerde Japonya'nın üstlendiği rolü üstlenmiştir. Reagan döneminden beri ABD'nin askeri üstünlüğünü de kullanarak ticari liberalleşme ile korumacılığı birleştirme üzerine kurduğu strateji ona hegemonyasını yeniden kazandırmıştır. Belirli dönemlerde ihracatı artırmak için doların düşmesine, bazı dönemlerde de dış sermayeyi absorbe etmek için yükselmesine izin verir. Aynı biçimde, göreli olarak rekabetçi üstünlük veya dezavantaja sahip sektörlerde ticari liberalleşme ve korumacılık yöntemlerini bir arada kullanır. Bu hegemonya hem ABD şirketlerinin uluslar arası yayılımında hem de rakiplerinin iç pazarlarına sızma oranında rahatlıkla görülebilir.

Ancak bu gerçeklerin hiçbiri bir süper emperyalizmin varlığını kanıtlamaz. Zira ABD Avrupa ve Japonya'yı egemenliği altına alamamıştır. Büyük güçlere yönelen çatışmalar genellikle emperyalistler arası çatışmalar şeklindedir ve merkez-çevre ayrımı yaratacak kadar güçlü değildir. Fransa, ABD ile olan ticari uyuşmazlıklarında Arjantin gibi davranmamaktadır. IMF içinde Japonya kredi için yalvarmaz, kreditör gibi davranır. Almanya da G8 kararlarının kurbanı değil, ortak yazarıdır.

ABD ve rakipleri arasındaki ilişkiler emperyal baskı özelliği göstermemektedir. Jeopolitik ilişkilerde ABD'nin üstünlüğü inkar edilemez ancak *"trans Atlantik bağı"* Avrupa ve *"Pasifik ekseni"*nin tüm ABD taleplerine boyun eğdiği anlamı taşımaz.[32]

Süper emperyalizm tezi, ABD'nin liderliğini abartmakta ve iç çelişkilerini görmezden gelmektedir. Gowan [33] doğru bir biçimde ABD'nin *"hegemonik"* değil (iktidarın meyvelerini paylaşmak zorunda kalacağı) *"üstünlüğe"* dayalı bir egemenlik (rakiplerinin tümünün alt edileceği) kurmak istediğini tespit etmiştir. ABD'nin gücü ise rakiplerinin askeri ezilmesine değil, birleştirilmesine bağlıdır. Ve bu modelleştirme, kırılgan da olsa ittifakların sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır. Emperyalizmin elitist karakteri de ABD'nin egemenliğini aşındıran bir işlev görür.

ABD üstünlüğü pratik olarak çevre ülkelerde savaşlar aracılığıyla sürdürülmektedir. Ancak bu durum süper emperyalist seyri her zaman zayıflatır, zira sistematik agresyon istikrarsızlık kaynağıdır. Bush yönetiminin yeni *"sonsuz savaş"* doktrini, denetim kaybı sorununu derinleştirmektedir. Irak'a karşı yürütü-

---

32 Claude Serfati, '*Une bourgeoisie mondiale pour un capitalisme mondialisé?*'. '*Bourgeoisie: états d'une classe dominante*', Syllepse, Paris 2001; Claude Serfati, '*Violences de la mondialisation capitaliste*', *Contretemps*, sayı 2 , eylül 2001.
33 Peter Gowan, '*Cosmopolitisme libéral et gouvernance globale*', *Contretemps*, sayı 2, eylül 2001.

len kampanyalarda, *"uyuşturucu ticareti"* veya *"terörizm"* söylemi ile ABD kalıcı bir korku iklimi ve amaca yönelik olmayan bir baskı ortamı yaratmayı hedeflemiştir.[34]

Bu tarz bir emperyalist faaliyet sadece ulusları etkilemez, devletleri parçalamaz ve toplumları yıkmaz, aynı zamanda bir *"bumerang etkisi"* yaratır; tıpkı ABD'nin Taliban konusunda yaşadığı gibi. Yasal bir temele dayanmayan *"toptan savaş"* *"dünya düzenini"* destabilize eder ve onu yürütenlerin otoritesini yerle bir eder. Bu nedenle süper emperyalizm perspektifi gerçekleşmemiştir ve ABD'nin kendi egemenliği tarafından tehdit edilmektedir.

Üç Modelin Birleşimi

Klasik emperyalizm kuramının bu üç modelinden hiçbiri büyük güçler arasındaki egemen ilişkileri açıklamaya yeterli değildir. Emperyalistler arası rekabet tezi askeri yüzleşmeyi ortadan kaldıran etmenin ne olduğunu açıklayamaz ve sermayenin entegrasyonu yolunda atılmış adımları göz ardı eder. Ulus ötesici yaklaşım şirketler arasındaki rekabetin sınıflar ve ulusal ya da bölgesel devletler aracılığı ile sürdürüldüğünü kavrayamaz. Ve son olarak süper emperyalizm yaklaşımı da çevreyle kıyaslandığında merkez ülkeler arasında itaat ilişkilerinin varolmadığını hesaba katmaz.

Bu yetersizlikler bizi, çağdaş rekabet, entegrasyon ve hegemonyanın 1970'lerde tahayyül edilemeyecek kadar karmaşık yeni bir düzlemde birleşme eğiliminde olduğu sonucuna götürmektedir. Bu manzara üzerine düşünmek bu üç modelin hangisinin bugün daha geçerli olduğu sorusu üzerine kafa yormaktan

---

34 Bakınız *Contretemps*, sayı 3, şubat 2002: Gilbert Achcar, *'Le choc des barbaries'*; Daniel Bensaïd, *'Dieu, que ces guerres sont saintes'*; Ellen Meiksins Wood, *'Guerre infinie'*.

daha işlevlidir. Son onyıllarda küreselleşmenin gelişmesi sermayenin ulusötesi düzeyde ortaklaşmasını kışkırtmış ve sistemi bir arada tutmak için liderlik iddiası olan tek bir güce olan ihtiyacı açığa çıkarmıştır.[35]

Bu kombinasyonun farkına varmak varolan durumun geçici özelliğini görmemizi sağlamaktadır. Şu an için ne rekabet, ne entegrasyon, ne de hegemonya üstün gelmiştir. Fakat her bir gücün kendi içinde değişen ilişkileri incelediğimizde varolan devlet ve sınıflar içinde uluslararasılaşmış sektörlerin lehine ve ulusal sektörlerin zararına bir durum yaşandığını tespit edebiliriz.[36] Bu durum bir ülkeden diğerine (Kanada ya da Hollanda'da küreselleşmiş fraksiyon Almanya ya da ABD'dekinden daha güçlüdür) ve bir sektörden diğerine (otomobil endüstrisindeki küreselleşme çelik endüstrisinden daha fazladır) değişim göstermektedir. Eski ulus devletler sistemin genel yeniden üretimini sağlamaya devam ederken sermaye de uluslararasılaşmaktadır.

Rekabet, entegrasyon ve emperyalist üstünlüğün bu yeni kombinasyonu kapitalizmde son dönemde yaşanan büyük dönüşümlerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu durum, sermayenin emeğe (daha yüksek işsizlik, yoksulluk ve emeğin düzensizleşmesi), ve onun sektörel (özelleştirme) coğrafi (eski "sosyalist ülkeler") uzantılarına saldırganlığının arttığı, finansal deregülasyon ve teknolojik dönüşümle karakterize olan bir süreci işaret etmektedir.

Bu süreçler kapitalizmin işleyişini değiştirmekte ve devletin düzenleyici rolünü zayıflatıp firmalar arasındaki rekabeti artırarak sistemin istikrarsızlığını çoğaltmaktadır. Eski siyasal kurumlar hem meşruluk hem de popüler destek anlamında güç kaybet-

---

35 Michel Husson, '*Le fantasme du marché mondial*', *Contretemps*, sayı 2 , eylül 2001.

36 Leo Panitch, '*The state, globalisation and the new imperialism*', *Historical Materialism*, volume 9, kış 2001.

mekte ve yerlerine yeni küreselleşmiş organizmalar geçmektedir. Daha da ötesi, emperyalist askeri yükseliş çevre bölgelerde dağılmayı ve dünyanın istikrarsızlaşmasını beraberinde getirmektedir.[37]

Bu çelişkiler kapitalizmin karakteridir ve bazı yazarların iddia ettiğinin aksine, Roma İmparatorluğu ile bir benzerlik taşımaz. Bu tip analojiler emperyal merkezlerdeki egemen grupların içerme ve dışlama mekanizmalarındaki benzerlikler,[38] kurumsal benzerlikler (Monarşi-Pentagon, Aristokrasi-Şirketler, Demokrasi-BM Meclisi)[39] ya da her iki sistemdeki ortak dekadans (Roma'nın çöküşü-şimdiki rejimin "çürümüşlüğü") üzerine kuruludur.[40]

Ancak, günümüzde kapitalizm toprak genişletme hırsı, tarımsal çöküş, ya da egemen kastın üretken olmayan emeği nedeniyle çökmemektedir. Köleci üretim tarzının aksine, kapitalizm üretici güçleri felce uğratmaz.

Artık değerin birikimi ve el konulmasından kaynaklı çatışmalar, sermayenin valorizasyonu ya da değerin gerçekleşmesi krizlere neden olur ama Antikite'deki gibi bir can çekişmeye değil. Ancak daha önemli bir fark, tarihsel dönüşüm gücü olan toplumsal öznelerin Roma dekadansında yer almamasıdır.

---

37 Alejandro Dabat, *La globalización en perspectiva histórica* (Mimeo), México 1999; Christian Barrere, '*Interventions et débats*', '*Mondialisation*', Espaces Marx, Paris 1999.

38 Toni Negri, '*Imperio: el nuevo lugar de nuestras conquistas*', *Cuadernos del sur*, sayı 32, kasım 2001.

39 Toni Negri & Michael Hardt, '*La multitude contre l'empire*', *Contretemps*, sayı 2 , eylül 2001.

40 Antonio Negri & Michael Hardt, *Empire*, bölüm IV-1); Gérard De Bernis, '*Interventions et débats*', '*Mondialisation*', Espaces Marx, Paris 1999; Marcos Del Roio, '*Las contradicciones del imperio*' ve Carlos Martins, '*La nueva encrucijada*', *Herramienta*, sayı 18, yaz 2001-2002.

Halkın Direniş Alanları

XXI. yüzyılda tüm gezegende emperyalizmin esas düşmanları emekçiler, sömürülenler ve ezilenlerdir. Son yıllarda onların eylemleri 1990'lı yılların başından bu yana egemen sınıfın seçkinlerinde baskın olan neoliberal zafer havasını değiştirmiştir. Neo-liberalizmin papaları tarafından formüle edilen ekonomik politikaların eleştirilerinin gösterdiği üzere küreselleşen *"kurulu düzen"*de bir çözülüş duygusu yaratmaktadır.

Soros, Stiglitz ve Sachs şu sırada yazdıkları kitaplarında piyasalar üzerindeki denetim yokluğu, kemer sıkma politikalarının yoğunlaşması ve aşırı yapısal uyumu ifşa etmekteler. Onların tanımlamaları, daha önceden kapitalizme düzdükleri aşırı methiyeler kadar yüzeyseldir. Değerli bir katkı yaptıkları söylenemez ancak emperyalizmin zirvesindeki bu durumu yansıtmakta başarılılar.

"Vahşi kapitalizme" yönelik bu eleştiriler kitlesel direnişteki gelişmeleri göstermektedir. Zira, dünyanın efendileri artık eskisi gibi barış içinde toplanamamaktadır. Uzak köşelerde toplanıyorlar, toplantıları kısa sürüyor ve her zaman bir gösteri ile karşı karşıya kalıyorlar. Kendilerini Davos'ta yalıtamazlar, Cenova'daki skandal boyutuna ulaşan baskıdan kaçınamazlar ya da Porto Alegre'nin mücadelesini göz ardı edemezler. Artık *"tek bir düşünce sistemi"* ya da *"tek alternatif"* yoktur; tek-güçlü emperyalist imajından da uzaklaşılmaktadır.

Başka bir küreselleşme için yola çıkan hareketin katılımcıları, bu değişimin temel öncüleridir. Bu direniş, medyanın göz ardı edebileceğinin çok ötesine geçmiştir. Seattle bu konudaki en büyük adımı oluşturmuştur. Ekim ve Aralık 2001 tarihleri arasında, 250,000 genç Perugia'da, 100,000 Roma'da, 75,000 Londra'da ve 350,000 kişi Madrid'de gösterilere katılmıştır. Porto Alegre'de Şubat ayında yapılan Dünya Sosyal Forumu'na katılım öncekilere oranla çok daha fazladır ve bir süre sonra Bar-

selona'da yapılan yürüyüşe de 300,000 gösterici katılmıştır. Sevilla'da *"sermaye Avrupasına"* karşı yapılan eyleme 100,000 kişi katılmıştır. Bu olaylar militarizme karşı mücadele ile anti emperyalist mücadeleyi birleştirme eğiliminde olan bu hareketin önemini ve vazgeçilmezliğini göstermektedir. Savaş karşıtı hareket de 1960'larda Cezayir ve 1970'lerde Vietnam savaşlarının arkasından yükselen hareketin imgesinde yeni bir yükselişe geçmiştir.[41]

İşçi sınıfı da hem kapitalist küreselleşmeye karşı mücadelede oluşturduğu ittifak ile (Seattle'da çok belirgindi) hem de kendi mücadele biçimini yenilenme yolu ile emperyalizmin bir diğer düşmanı olduğunu göstermiştir.

Çevredeki kitlesel yükselişler de emperyalizme karşı üçüncü mücadele kanalını oluşturmaktadır. Arjantindeki ayaklanmanın anlamlı yaygınlaşmasından başlayarak Latin Amerika'da bu direniş örnekleri tartışmasızdır. Ekonomik *"hastalıklar"* kıtada yayılmaya devam ededursun, Uruguay, Paraguay ve Peru'daki mücadeleler siyasal *"hastalıkları"* da tetiklemektedir.

Diğer taraftan, Venezuela'da ABD emperyalizmi tarafından desteklenen darbeye karşı girişilen mücadele Amerika'nın diktatörlük yanlısı siyasetine verilmiş bir cevap niteliğindedir. Bu başarı ile ezilenler muhtemelen daha pek çok raundu olan mücadelenin ilk raundunu almıştır. Yine de ABD saldırısının arkasının geleceği açıktır.

Dünya ölçeğinde bu tip bir saldırının en dramatik örneği Filistinlilere yönelik yürütülen katliam politikasıdır. Orta Doğu'da yaşanan bu katliam sömürge tarihinin büyük barbarlık dönemini çağrıştırmaktadır. Bu nedenle, bölgedeki direnişin sembolik bir önemi vardır ve dünya yüzündeki tüm insanların bu mücadele ile dayanışma göstermesi gerekir.

---

41 Tarik Ali, söyleşi, *Inprecor* 466/467, ocak-şubat, 2002.

Kapitalist küreselleşmeye karşı mücadele, işçi sınıfının uyanış ve çevre ülkelerdeki isyanlar, sermayenin saldırısının sınırlarını göstermektedir. Toplumsal vahşet onyılının sonunda iktidar ilişkileri değişmeye başlamıştır. Bu değişim eleştirel düşünce için bir alan açmakta ve bu alanda sosyalist fikirlerin bir alternatif olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Neoliberalizm prestij kaybettiği ölçüde, sosyalizm yasak bir kelime olmaktan çıkacak ve Marksizm de arkaik bir düşünce biçimi olarak görülmeyecektir. Ancak bu Rönesans dönemi, sosyalist stratejiye ilişkin yeni sorgulamaları gerektirmektedir.

Dört Siyasal Meydan Okuma

Yeni enternasyonalizm "*başka bir küreselleşme*" şiarı ile ortaya çıkmıştır. Hareket rekabet, bireycilik ve kâr gibi kapitalist ilkelere karşı çıkış üzerine kuruludur ve şimdiden anti-kapitalist bir bilinç geliştirmeye hizmet etmektedir (*"dünya bir meta değildir"* gibi şiarlarda yansıdığı üzere). Sermayenin bu embriyonik eleştirisinin geliştirilmesine yardımcı olmak sosyalistlere düşen en önemli görevdir.

Bu alternatif, hareketin kendiliğinden enternasyonalizminin toplumsal perspektiflerinin tahlili çerçevesinde dünya forumlarında tartışılmaya başlanmıştır. Hareket içinde emperyalist mezalime karşı köktendinci tepkiye kararlı bir muhalefet söz konusudur, aynı biçimde sömürülen insanların kendi arasındaki sağ tarafından provoke edilen etnik ve dinsel çatışmalar da benzer biçimde reddedilmektedir. Bu enternasyonalist dayanışma hiçbir kapitalist proje ile karşılaştırılamaz. Zira kapitalist projeler özü gereği sadece sömürüyü artırır ve ulusal çatışmaları hızlandırır. Sadece sosyalizm dünya işçileri arasında kurulacak gerçek bir topluluk perspektifi geliştirme yetisine sahiptir.

Çevre ülkelerdeki anti emperyalist mücadelenin yükselişi sosyalistler için çözülmesi gereken diğer bir sorunu oluşturmak-

tadır. Bazı kuramcılar bu yükselişi reddetmektedir. Çünkü onlar çoktan milliyetçiliğin sonunu ilan etmişlerdir ve bu hareketin ilerici ve gerici versiyonlarını birbirinden ayırt etmeksizin hepsinin ölümünü çoktan kutlamışlardır bile. Daha da ötesi, bu aynı yazarlar, bu yeni "*yatay mücadelelere*" yönelik kullanılacak herhangi bir taktik, strateji ya da siyasal önceliğin faydasız olduğunu ileri sürmektedir, zira onlara göre mücadele doğrudan emek ve sermaye arasında gerçekleşmelidir.[42]

Bu bakış açısı ulusal mücadelenin kaba bir basitleşmesine dayanır. Taliban ve Filistinlileri, Afrika ya da Balkanlardaki katilleri, ve (Küba, Vietnam ve Cezayir'deki) ve son onyıllardaki özgürlük savaşçılarını aynı kefeye koyar. İlerleme ve tepkiyi birbirinden ayırmaz. Bu nedenle de hiçbir şekilde Üçüncü Dünya halklarının neden borçların iptali, enerji kaynaklarının kamulaştırılması ve yerel üretimin korunması için çalıştıklarını anlayamaz.

Taktikleri tanımlamak ve özgü stratejileri tasarımlamak bu alanda en önemli sorundur. Zira, çevre ülkelerinin sömürülenlerinin ulusal taleplerinin merkez devletlerin işçileri için hiçbir anlamı yoktur. Ulus-ötesici bakış açısı, gelişmemiş ülkelerdeki daha radikal bir dil kullanan popüler direnişlere yönelik eski neo-liberal husumeti tekrarlar. Onun duyarlılığı emperyalist baskı karşısındaki güçsüzlük duygusunu dağıtır, tasarladıkları sınırsız, merkezsiz ve topraksız bir dünya için baskıcı güçleri ve onlara karşı çıkacak yöntemleri yerelleştirmek olası değildir.

Sosyalistler için üçüncü zorluk, özgürlükler için yolu açacak olan devletin ele geçirilmesi ve radikal dönüşümü stratejilerini tasarlamaktır. Bu hedef, devlet müdahalesinin faydalılığı üzerine neoliberal sorgulamanın yarattığı etkiyi silmeli ve egemen sınıfın bu kurum üzerindeki etkisini maskeleyen Anayasal nötrlük inancını ortadan kaldırmalıdır. Neo-liberaller ve düzen-

42 Antonio Negri & Michael Hardt, *Empire* (önsöz, bölüm I-3, II-2, II-3).

lemeciler arasındaki karşıtlık, sadece devletin ortak kapitalist yönetimini gizlemeye yöneliktir. Bu manevra devlet ve toplumun gittikçe birbirinden ayrılmasının bir sonucudur. Kamu ilişkileri girişimci kârlarına bağlı hale gelmeye başladıkça devlet araçları ve bürokrasilerinin daha fazla yer kaplaması ve toplumun çoğunluğundan kopması gündeme gelmektedir.

Bu amaç, kökenleri eskiye dayanan kurumların sihirli bir değnekle ortadan kaldırılması ile, ya da iktidarın kullanımından ve devletin ele geçirilmesinden vazgeçen ve toplumsal değişimi vurgulamakla yetinenlerin önerdiği esrarengiz biçimde özgürleştirici yola katılmakla gerçekleştirilemez.[43]

Kimi kuramcılar varolan *"denetim toplumu"*nda egemenlik biçimlerinin son derece yaygın olması nedeni ile devletin halkçı yönetimi üzerine kurulan her türlü toplumsal dönüşümü olanaksız kıldığını ileri sürer.[44] Ancak *"her yerde ve hiçbir yerde"* olan bu görünmez güç iddiası sömürüye karşı mücadele üzerine yapılan her türlü somut tartışmayı bireyin baskıcı çevre karşısındaki zafiyeti tezi üzerine kurulu metafizik bir yansımaya çevirir. Bu bağımlılığın nesnel kökenleri ve toplumsal temellerini analiz etmekten kaçınıldığı sürece, kapitalist egemenliğini somut kaynaklarını anlama olasılığı ortadan kalkmaktadır.[45]

Anti-kapitalist dönüşüm projesinin aktörlerini tanımlamak sosyalistlerin karşı karşıya olduğu bir diğer zorluktur. Grevdeki işçileri, toplumsal hareket içinde gençliği ve çevre ülkelerdeki ayaklanmış kitleleri gözlemlediğinizde bu soruya yanıt vermek zor olmaz. Bu yeni popüler karşıtlık kolektif eylemin sonunun geldiği ve bireyciliğin yükseldiği yönündeki neoliberal iddiayı yalanlamakta, ancak ezilmiş sınıfların merkezi rolünü henüz

43 Bu John Holloway'in tezidir: *"Entrevista"*, *Pagina 12*, 3 Aralık 2001.

44 Antonio Negri & Michael Hardt, *Empire* (bölüm I-2).

45 Alex Callinicos'un mükemmel eleştirisi için bakınız, *'Toni Negri in perspective'*, *International Socialism* no. 92, sonbahar 2001.

tam anlamıyla açığa çıkarmamaktadır.

Bunun temel nedenlerinden birisi *"vatandaşlık"* vurgusunun yanıltıcılığıdır. *"Vatandaş-işçi"* ve *"vatandaş sermayedar"* arasında devletin işlevlerinden yararlanma bakımından büyük bir farklılaşma söz konusudur. En radikal karakterizasyonlarda bile *"isyankar vatandaşlık"*, *"dünya vatandaşlığı"* gibi kategorilerle bu sınıf sınırı geçersiz kılınmakta ve toplumsal uzlaşmazlık ikinci plana itilmekte.

Sınıf analizini eritmenin diğer bir yolu da işçi ya da ücretli nosyonlarını *"çokluk"* kavramı ile değiştirmektir. Bu kategori, *"kozmopolitanların, göçebe ve göçmenlerin" "özgürleşme tutkularını"* gerçekleştirme potansiyeline sahip olan *"karşı imparatorluğun"* embriyonu gibi sunulmaktadır.[46]

Bu kategoriyi yaratanlar bunu şiirsel bir dille kullandıklarını ifade etmiş olsalar bile, onu siyasal eyleme uyarlama konusunda inatçıdırlar.[47] Kavramın bu şekilde siyasal alana transferi sayısız kafa karışıklığına yol açmaktadır; bazıları için aynı çoğulluk amorf bir insan grubu (göçebeler) anlamına gelebilirken, bazıları için belirli güçlerin eylemine gönderme yapar (göçmenler). Bu iki durumda da bu kategorinin neden emperyalizme karşı mücadelede merkezi bir rol üstlendiği açık değildir.

Sözel karmaşayı bir yana bırakarak daha kullanışlı sonuçlar çıkarmak ve işçi sınıfının özgürlükçü potansiyeline vurgu yapmak mümkündür. Bu analizin başlangıç noktası *"dünyanın proleterleşmesi"*dir. İşçiler ücretli kesimlerin toplamı olarak stratejik bir toplumsal ağırlığa sahiptir.[48] Bu önemli güç, sömürü-

46 Antonio Negri & Michael Hardt, Empire (bölüm III-6)

47 Toni Negri, 'Entrevista', Pagina 12, 30 mart 2002.

48 Bu rakam 20. yüzyıl boyunca giderek büyümüş, 1900'de 50 milyondan 2000'de 2 milyara çıkmıştır (aynı dönemde dünya nüfusu 1 milyardan 6 milyara yükselmiştir). Bakınız Daniel Bensaïd, *'Les irréductibles: théorèmes de la résistance à l'air du temps'*, Textuel, Paris 2001.

lenlerin sosyalist bilincinde bir sıçrama olduğu takdirde kendisini etkili bir anti-kapitalist güce dönüştürebilir.

Bu tarz bir siyasal gelişmenin koşulları hazırdır. 1890-1920 döneminde olduğu gibi, emperyalizm üzerine tartışma, bu siyasal olgunlaşmanın odağında durmaktadır. Bu benzerlik, sosyalist hareketin yükselişi bakımından da geçerli olacak mıdır? Belki de geçmiş yüzyılların klasik Marksistleri gibi partilerin, liderlerin ve düşünce insanlarının ortaya çıkışı, bu yüzyılın sürprizi olacaktır.

Buenos Aires, haziran 2002.
Türkçesi: Ecehan Balta

Savaşlar ve İsyanlar Arasında Küresel Bir Geri Çekiliş Süreci

Geçtiğimiz şubat [2001] ayında New York'ta gerçekleştirilen ve 3000 ekonomi yöneticisi, bankacı, multimilyonerin biraraya geldiği Dünya Ekonomi Forumu'nun bu yılki toplantısı; yönetici sınıfların elit kesimindeki iklim değişikliğini gözler önüne serdi. Daha önceki toplantıların baskın unsuru olan neoliberal zafer çığlıkları bu kez yerini belirsizlik ve yaralanmışlık duygusuna bırakmıştı. Büyük şirketlerin yöneticileri, özelleştirmelere övgüler düzmek yerine bu kez giderek keskinleşen sosyal eşitsizliklerle ilgilendiler, ve ticaretin daha da serbestleştirilmesini istemek yerine şimdi *"tüm alanların serbest piyasa ekonomisinin etkisi altına bırakılmaması"* gerektiğini dile getirdiler.

Kapitalist iyimserliğin 1990'lı yıllardaki sözcüleri olan Soros, Brzezinski ve Gates gibilerinin, endişe verici bir tartışma ortamına girmeleri krizin baskısını ve dört ana olay ile tanımlanabilecek bir konjonktür çerçevesinde globalleşme karşıtı protestoların giderek güçlendiğini göstermektedir: global geri çekilmenin yayılması, ABD şirketi Enron'un skandal iflası, doğuda hazırlanan emperyalist savaşlar ve Arjantin halkının ayaklanması.

Küresel bir geri çekiliş

2002 yılının başında dünya çapındaki geri çekiliş her yere yayılmıştır. Basın bu krizin faturasını 11 Eylül saldırılarına çıkarsa da, açıkça görülen, bu olayın zaten sürmekte olan ticaret hacmindeki büyümenin yavaşlaması sürecini daha da keskinleştirmesiydi. Dünya çapında milli gelirin geçtiğimiz yıl %2 oranında arttığı tahmin ediliyor. Bu rakam son otuz yılda meydana gelen çöküşlerin dip noktalarında ortaya çıkan büyüme oranlarına yakındır (1975'de %1.9, 1982'de %1,2 ve 1991'de %1,4). Ayrıca, 90'lı yılların başından beri yıllık yaklaşık %7 oranında büyüme gösteren dünya ticaret hacminin, 2001 yılında durakladığı, yurtdışı yatırımların ise bir önceki dönemle karşılaştırıldığında neredeyse yarı yarıya düştüğü gözlemlenmektedir.

Büyümedeki yavaşlık istikrarlı bir şekilde devam ediyor ve eşzamanlı olarak dünya ekonomisinin üç merkezini de vurmuş durumda. Hiçbir bölge veya hiçbir sektör Avrupa'ya da sıçrayan ve Japonya'daki durgunluğu güçlendiren ABD'deki geri çekilmeyi durduramıyor. Bu eşzamanlılık globalleşmenin, en güçlü ekonomilerin entegrasyonunu güçlendiren ve resesyon eğilimlerinin iletilmesini hızlandıran etkisini göstermektedir. Kriz son aylarda daha da derinleşti, oysa ki analistler daha geçen yılın ortalarında iktisadi kalkınmanın sürdüğünden bahsediyor, Kuzey Amerika ekonomisinin sert ya da yumuşak bir inişe geçeceği

fikrini reddediyor aynı zamanda da Avrupa'nın dünya ekonomisinin lokomotifi olma görevini Amerika'dan devralacağını umuyorlardı.

Analistlerin büyük çoğunluğu güncel geri çekilmeyi dramatize etmemekte ve 1997/98'de yaşananlar ile karşılaştırıldığında şu anki durumu daha az kaygı verici bulmaktadır. Asya'da ekonomik çöküşlerin yaşandığı dönemlerde yaşanılanın 30'lu yıllardaki Büyük Bunalım'ın yeni bir versiyonu olduğu sıklıkla dile getirilmişti, oysa şimdi hakim olan görüş krizin sosyal kutuplaşmayı hızlandırdığı ancak yine de kontrol altında tutulabileceği yönündedir. Asya krizinin sona ermesine Amerikan ekonomisinin şaşırtıcı bir şekilde olumlu tepki vermesi üzerine birçok analist kötümser öngörüleri konusunda belirgin şekilde daha dikkatli davranmaya başladı. Aslında bu tahlillerin sürekli yön değiştirmesi büyük medya kuruluşlarında kendine yer bulabilen ekonomistlerin kararsızlığını göstermektedir. Söz konusu ekonomistlerin yaptıkları analizler genel olarak borsa yatırımcılarının eğilimlerindeki değişikliklerden etkilenmekte ve bundan dolayı da mutluluktan hızla depresyona doğru düşebilmektedir. Bununla beraber yakın zamanda neoliberalizme olan ilginin azalması bunların daha iyi öngörülere ulaşmalarına sebep olmadı. Doksanlı yılların aksine bugünkü krizin merkezi Kuzey Amerika ekonomisidir, bu da onların krizin uluslararası etkileri hakkında çevrede ortaya çıkacak bir çöküşün benzer etkilerine kıyasla daha fazla endişelenmelerine neden olmaktadır. Bir numaralı problem dünya üzerindeki en büyük gücün sağlığıdır, Üçüncü Dünya'da meydana gelen bir ekonomik çöküşün etkileri değil.

Büyük Amerikan şirketleri atış menzilinde

ABD'de 10 yıllık bir büyümenin ardından gelen iki çeyrekte üretimin düşmesi üzerine ülke ekonomisinin resesyon içinde ol-

duğu resmi olarak kabul edildi. Yurt içi milli gelir artış oranının (2000 yılındaki % 3,5 düzeyinden 2001 yılında % 1,5'a) gerilemesi faiz oranlarının alışılmadık bir şekilde 11 kez düşürülmesi ile de karşılanamamıştır. Halen faiz oranları 1994 yılından beri en düşük seviyesinde seyretmektedir. Mevcut tüm göstergeler özellikle de büyük şirketlerin kârlılığını ilgilendirenler gerileme eğilimine girmiştir, bu da yaşanan resesyonun derinliğini ispatlamaktadır.

Ancak krizin sivrilen etkileri büyük bir kaç şirkette yoğunlaşmıştır; örneğin Amerikan enerji devi Enron; 62.8 milyar dolar zararla Amerika tarihinin en büyük şirket iflası olarak kayıtlara geçerek battı. Bu olayın en önemli yanı ortaya çıkan hesaplardaki dolandırıcılıktı. Amaç batığın perdelenmesiydi, Enron yalnızca potansiyel gelirler olarak nitelendirilebilecek fiili olmayan fiktif gelirlerini bilançolarına yansıtıp aktifini şişiriyordu. Bu dolandırıcılığın açık bir şekilde ortaya dökülmesi büyük bir tedirginlik yarattı: Enron'un kârı fiktif ise diğer büyük şirketlerin reel durumları nasıldı? Bu arada, kriz sebebiyle hisse senedi değerleri düşüşte bulunan Tyco, General Electric, Ford gibi büyük firmaların mercek altına alınan bilançoları şu sıralar ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

Ayrıca Enron firmasının yöneticilerinin Bush'u iktidara taşıyan dolandırıcılığa da iştirak ettikleri anlaşıldı. Şirket, Cumhuriyetçi Parti'nin seçim kampanyasını ve bu partinin bugün hükümette bulunan önderlerini maddi olarak destekledi; onlar da enerji politikasını şirket planlarına gore düzenlediler. Bu politik skandal firmanın eski yöneticilerinden birinin intihar etmesiyle ortaya çıktı. Enron olayı, serbest ticaretin temsilcilerinin dünyanın en büyük rüşvet ağının ne kadar içinde yer aldıklarını göstermiştir. *"Klientalistik Asya kapitalizmi"* ve *"Latin Amerika'daki rüşvet"* mekanizmasının ünlü eleştirmenleri devlet mekanizmasının bazı grupların çıkarları doğrultusunda mani-

pule edilmesinin kendi ülkelerinde de yaşandığını kabul etmek zorunda kaldılar. Artık şeffaf bir pazar anlayışını içeren öngörülerini ayakta tutabilmek için büyükçe bir porsiyon "sinizme" ihtiyaçları olacak.[1]

Enron'un düşüşü 90'lı yıllarda çarpıcı bir yükseliş trendiyle tanışan Wall Street'in düşüşünü de keskinleştirdi. Bugün, şirketlerin toplam piyasa değerlerindeki ve (3 Trilyon Dolar'dan 15 Trilyon Dolara), Dow-Jones ve yeni teknolojinin barometresi Nasdaq endeksindeki inanılmaz artış (sırasıyla %347 ve %931) ile geçen 10 yıllık spektaküler bir büyümenin ardından balon patlamıştır. Ancak geçen yılın ortalarında başlayan resesyonla endeks başlangıç noktasına geri dönmüştür. Borsada hisse senetlerinin değerleri şirketlerin reel kârlılığına eşitlenmiştir. Ancak aynı sonuca Borsa döngüsünün içerdiği özgün dinamikten de ulaşılabilir.[2] Yakın zamanlarda yaşanan finans süreçlerinde da gözüken bu göreli özerklik, Wall Street'i sarsan 4 büyük finansal depremde de kendini göstermişti (1989,1997, 1999, 2001). Ancak tüm bu sarsıntı dönemleri, çoğunluğun beklediği gibi genel çöküşler yerine, güçlü yükselmelerle atlatılmıştı.

Bir aşırı yatırım krizi

Amerika Birleşik Devletleri'nde bu günlerde yaşanan krizin temel nedeni aşırı yatırımdır. Geride bıraktığımız yılların refah döneminde şirketlerin çoğu, büyük miktarda sermayeyi makina parklarını yenileme ve iş süreçlerini yeniden yapılandırma için tahsis ettiler.

Resesyon başladığında, şirketler büyük miktardaki yatırım

1. Pollack Andrew, "EnronOnline et l'économie pas si nouvelle", *Inprecor*, n° 468/469 de mart-nisan 2002.

2. Camejo üretim çevrimlerine ilişkin olarak borsa çevrimlerinin bu özerkliğini çözümler. Camejo Peter, "On Brenner's theory of crisis", *Against the current*, n° 80, mayıs-haziran 1999.

harcamaları, abartılı mal ve hizmet alımları, yüksek stok seviyeleri ve ağır borç yükleriyle buna hazırlıksız yakalandılar.

Yatırımlar özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin geliştirilmesi alanında yoğunlaştığından iflas dalgası en fazla bu sektörü vurdu. Kriz, Silicon Vadisi'nde 500 işyerinin kapanmasına, yoğun işçi çıkarımına ve aceleci şirket birleşmelerine yol açtı. Bu durum bu iş kolunun *"olgunlaşmasına"* yol açacak, ya da başka bir değişle birbiriyle rekabet eden çok sayıda firma tekelci bir rekabet içinde çözülecektir. Buna paralel olarak geleneksel endüstrilerde özellikle ticari uçuş sektörü, uzay yolculukları alanlarında ve otomotiv sektöründe de fabrika kapamaları ve işçi çıkarmaları ardı ardına geliyordu.

Yaşanmakta olan resesyon, kapitalist ekonominin akıldışı işleyişini gözler önüne seren döngünün bir sonucudur. 1990'lı yıllar boyunca göreli yüksek büyüme oranları altında yaşandı, yatırım harcamaları arttı (1960-65 yılları arasında Yurt İçi Milli Gelir'in %12'si düzeyindeyken 1995-2000 yılları arasında %18'ine yükseldi), kayda değer verimlilik artışı sağlandı (1975-1990 arası %1,4'ten 1995-2000 arası %2,3- %2,6'ya). Ancak artık değişen koşullara uyum sağlama dönemi gelip çatmıştır ve sürekli pazarlarını genişletmeye çalışan şirketler şimdilerde ellerindeki birikmiş stokları ile başbaşa kalmışlardır.

Yaşanan resesyonda yatırım harcamalarındaki azalma tüketimdeki düşüşe oranla daha başat bir role sahiptir. Yatırımlardaki söz konusu azalma bir çöküşe neden olmamıştır, bundan dolayı yüksek konut ve taşıt harcamaları aynı düzeyde seyretmeye devam etmektedir. Yolun sonuna gelen yalnızca, hanehalklarının 1990'lı yıllardaki yüksek oranda borçlanmaya dayalı sürekli artan tüketim harcamalarıdır. Bu borçlanmalar 1995'te gelirlerin %124'üne karşılık geliyordu. Maliye Bakanlığı bu oranı son 15 yılın en yüksek borçlanma düzeyi olarak açıklamıştı. Bu *fakirleşme etkisi*, 1989'dan 1998'e sayıları 52 milyondan 84 milyo-

na çıkan hisse senedi sahiplerinin alım gücündeki erimeyle kendini göstermektedir. Tüketici davranışları ve tüketicilerin kafalarındaki satın alma planları giderek düşmekte olan istihdam seviyesi ve düzeyi ile yakından bağlantılıdır. Sadece 2001 yılının ilk çeyreğinde işten çıkarılan işçilerin sayısı son on yıllık süreçteki herhangi bir yıl içerisinde işten çıkarılan işçi sayısını geçmiş durumdadır.

Yatırım ve tüketim harcamalarının güçlü bir büyümeye yol açma olasılığının düşük olması ekonomistlerin 1990'lı yıllarda ekonomideki rolü geri planda kalan ihracata bel bağlamalarına yol açmaktadır. 1990'lı yıllarda güçlü bir para birimi ve dış ticaret açığının ön planda olduğu bir model etkindi. Burada söz konusu edilen dış ticaret açığı da yabancı sermaye girişi ile kapatılıyordu. Şu an ise en fazla uluslararasılaşmış iş adamı ve ihracatçıların amacı bu modeli tam tersine çevirmek ve önceliği yurtdışı satışların artmasına vermektir.[3] Ancak daha önce 1985'te uygulanmış olan bu modele geri dönüş o kadar da kolay değildir.

Çünkü bunu sağlamak için öncelikle Avrupalı ve Japon rakiplerle doların değerinin düşürülmesi konusunda anlaşmaya varılması gerekecektir. Bugün doların değeri 1985'teki düzeyine göre %60 artmış durumdadır ve bir program dahilinde doların değerini düşürme konusunda anlaşmaya varma çabaları her defasında euro ve yenin değer kaybetmesi problemine çarpmıştır. Para birimleri arasındaki bu ilişki Avrupa ve Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri karşısındaki güçsüzlüğünün objektif bir açıklamasıdır. Bu, doların değerinin düşürülmesi konusunda bir anlaşmaya varmayı dış ticaret açıklarının ve Kuzey Amerika yatırımlarının yabancı sermaye tarafından finanse edilmesiyle geçen uzun bir dönemden sonra oldukça güçleştirmektedir.

---

3. Brenner Robert, "Estados Unidos : esperando la recesión", *Viento Sur* n° 55, mart 2001.

Savaşçı dönüşün çelişkileri

Amerika Birleşik Devletleri yönetici sınıfı içerisinde faiz giderlerinin düşürülmesi ve vergi indirimleri aracılığıyla resesyonun frenlenmesi için müdahale lehine bir dönüş konusunda geniş bir mutabakat sağlanmış durumdadır. Liberaller ve Keynesciler deflasyonist tehditten kurtulmak için devletin yardıma çağırılması konusunda hemfikirdirler. Böylece *"establishement"*, Greenspann'ın (ABD Merkez Bankası Başkanı) faiz oranlarının düşürülmesi kararını desteklemiş ve bunun doğuracağı enflasyonist tehlike ile ilgili yapılan geleneksel uyarıları dikkate almamıştır. Görüş ayrılıkları bu antiçevrimsel politikanın mekanizmaları konusunda yoğunlaşmaktadır. Cumhuriyetçiler vergilerin 100 milyar dolar düşürülmesini önerirken Demokratlar kamu harcamalarının 200 milyar dolar artırılmasını önermektedirler. İki öneri de sınırlarını son beş yılda oluşturulan bütçe fazlasının hızla erimesi gerçeğinde bulmaktadır. İki önerinin de kombine bir şekilde kullanılması bütçe fazlasının spektaküler bir biçimde erimesine yol açmıştır hatta Bush yönetimi tarafından hazırlanan yeni bütçede bu yıl için açık öngörülmektedir. Bu değişiklik, doların istikrarı ve kamu borçlarının finansmanı denk bir bütçeye bağlı olduğundan 90'lı yıllardaki büyüme rakamlarına yeniden ulaşmak için yapılacak denemeleri ciddi şekilde engellemektedir. Yönetici sınıfın tamamının mutabık olduğu bir başka nokta da silahlanma harcamalarının artırılarak resesyonla mücadele edilmesidir; son yirmi yılın en büyük silahlanma kampanyasının nedeni de budur.

Bu bağlamda Bush, füze koruma kalkanı projesini yeniden canlandırdı ve yeni kuşak *akıllı silah* üretimi projesini onayladı. Pentagon da, talep eksikliği problemi yaşayan Silicon Vadisi'ndeki sivil sektörün askeri amaçlarla üretim yapılması yoluyla söz konusu kapasite fazlasının ve bilgi teknolojileri piyasasının doyurulması ve yeni bir teknolojik ilerleme döneminin açıl-

ması konusunda yerini almıştır. 11 Eylül'ün ardından bu *"askeri-sınai kompleks"*, ekonomideki kilit rolüne yeniden kavuşmuş ve Afganistan savaşı da borsadaki düşüşü tersine çevirmiştir. Silah üretimi doğrudan piyasaların genel durumunu etkilemektedir ancak ileri teknoloji ile yönetilen savaşlarda yer alan birliklerin sınırlı boyutu dikkate alındığında askeri harcamaların bahsedilen etkisi hakkında önceden bir yorum yapmak oldukça güçtür.[4] Silah üretimi yeniden ayağa kalkmada Kore Savaşı'nda olduğu gibi bir rol oynayabilir, ancak Vietnam Savaşı'nda olduğu gibi aynı zamanda enflasyonist süreci de hızlandırabilir. Yakın gelecekte tüm kapitalist sınıf büyük bir iştahla tercihlerini silahlanma harcamalarının artırılması yönünde kullanacaktır.

Günümüzdeki müdahaleci dönüş sosyal tabanda hiç bir iyileştirmeyi içermediğinden klasik Keynescilik'ten keskin bir biçimde ayrılmaktadır. İşçi sınıfı kazanımlarına 10 yıllık vahşi saldırının ardından Bush, bu sosyal gerilemeyi daha da keskinleştirmeye ve sömürü oranını artırmaya çalışmaktadır. 1990'lı yıllar boyunca hiç bir sosyal güvenceye sahip olmayan geçici işçilerin sayısı ikiye katlanmıştır hatta bu oran şu anda üç katı sınırına dayanmış durumundadır. Ortalama ücret 1970'li yıllardaki ortalamanın hâlâ altındadır ve ortalama ücretteki artış oranı Almanya ve Japonya'nın çok altında kalmış durumdadır. Neredeyse tüm OECD ülkelerinde çalışma saatleri gerilerken ABD'de 1980 ile 1997 yılları arasında yıllık çalışma saatleri toplamı 1883 saatten 1966 saate çıkmıştır.[5] Yoksulluk oranı (%12,7) bugün

4. Nakatani Paulo, "La guerra y la crisis económica", *Herramienta,* n°18, verano 2001-2002.

5. Sömürü oranın artması şuralarda incelenmiştir: Hudson Ken, "The disposable worker", *Monthly Review*, vol. 52, n° 11, nisan 2001; Yates Michael, "The new economy and the labor movement", *Monthly Review*, vol. 52, n° 11, nisan 2001 ; Hunter Mark, "Los asalariados y el tiempo", *Le Monde Diplomatique* (éd. argentine), enero 2000.

1970'li yıllardakinden daha yüksek seviyelerde seyretmektedir ve bu oran tüm gelişmiş eyaletlerde artış göstermektedir. Yoksulluk en çok ispanyol kökenlileri ve siyah azınlıkları (%34-36) vurmaktadır. Hapishanelerdeki 2 milyon tutuklu sosyal dışlamanın boyutlarını göstermektedir. Bu sosyal çöküş son 10 yıl içinde kâr oranlarındaki artış ile paralel bir seyir izlemiştir, ancak günümüzde bu tablonun sürmesi resesif etkileri içinde barındırmaktadır, çünkü iç piyasa tüm Amerikan ürünlerinin temel pazarını oluşturmaktadır.[6]

Aşırı yatırım krizi, tüketim harcamalarının azalması, ihracata dönüş, yeni silahlanma programları ve bozulan gelir dağılımı birbiri ile ilişkilendirildiğinde resesyonun karakterini ortaya koyacaktır; güçlü ama kısa vadeli bu yıl bitmeden yukarıya doğru bir düzelme gösteren ya da bir önceki büyüme döneminde olduğu gibi uzun süreli ve istikrarlı. Elimizdeki konjonktürel veriler çelişkili ve eğilimleri farklı yönlere doğru etkiliyorlar. Ancak tüm ekonomistler resesyonun olası gelişimi ile ilgili bir tanı koymaktan çekiniyorlarsa bunun nedeni dünya ekonomisinin alışılmadık bir biçimde ABD ekonomisine bağımlı hale gelmesidir. Süregelen globalleşme ABD'nin eyaletlerinin ihracata katkı oranlarını 1990'daki %3,1'lik düzeyinden 2000 yılında % 6'lara çıkarmıştır. Yüksek teknoloji alanında ABD pazarının %60'ına hakimdir bunun doğal sonucu da söz konusu piyasadaki konjonktürel durumu ABD'nin belirlemesidir.

Bu iktidarın kaynağı sadece askeri hegemonya değildir ve vizyonu sadece ABD ekonomisinin çöküşünü engellemekle sınırlı değildir.[7] Dünyanın bu en büyük gücünün dünya çapında ya-

---

6. Harman Chris, "The new world recession", *International Socialism* 93, aralık 2001.

7. Bu analiz ABD'nin ekonomik gerilemesiyle emperyalist yayılma arasında bir ilişki kuran James Patras'ınkiyle terstir, "La revolución de la información, la globalización y otras fábulas", *Voces y culturas*, n° 17, 1. yarıyıl 2001.

rarlandığı ayrıcalıklar --doların uluslararası para birimi olarak hakimiyeti ve açıklarının başka ülkelerce finansmanı– kaynağını bu ülkenin altyapısının rakiplerine oranla daha sağlam olmasından almaktadır. Sermayenin dolara doğru akışı yalnızca savaş yoluyla yapılan baskı ile dikte edilmemekte, aynı zamanda dünyanın globalleşme sürecindeki en büyük ekonomik gücünün sunabileceği daha yüksek kazanç umutlarıyla da teşvik edilmektedir. Bugün ABD kendi refahını dünyanın geri kalanı üzerinden finanse edebiliyorsa bunun nedeni bu ülkenin gerçekleşen teknolojik devrim ve verimlilik artışında ilk sırada yer almasıdır. Şimdi bu silahı kullanarak resesyonunu kendi içerisinde sınırlayıp aynı zamanda da her yere ihraç ederek rakiplerini söz konusu krizle tanıştırmaktadır. Fakat bu proje yalnızca yaşlı Avrupa'daki rakipleriyle arasındaki güç dengesinin buna uygun olması halinde başarılı olabilir.

Avrupalıların kararsızlığı

Avrupa'daki büyümenin ABD'deki resesyonu dengeleyeceği umudu gerçekleşmemiştir. Bu yıl için öngörülen %2,9'luk büyüme oranı reel ekonomik verilerce doğrulandı. Bu da Avrupa'da yurt içi hasılanın %1,6 artacağı anlamına geliyor, yani ABD'den biraz fazla. Ekonomik faaliyet özellikle Almanya'da son 8 yılın en düşük seviyesinde bulunmakta, durgunluk İtalya ve Fransa'nın Almanya'nın yarattığı boşluğu doldurmalarını engellemektedir. ABD ile karşılaştırıldığında Avrupa ekonomisi için bir *"pozitif desenkronizasyon"* öngören iktisatçılar yanıldılar. Avrupa-ABD entegrasyon düzeyini ne ABD ekonomisinin süregelen refah düzeyinden Avrupa kıtasının nemalanması, ne de Euro bölgesinin iç piyasasının genişlemesi karşılayabildi.

Avrupa'nın bu hayal kırıklığı yaratan tutumunun bir sebebi de kısa süre önce kurulan Avrupa Merkez Bankası'nın Euro'ya geçişi güvence altına almak için uyguladığı katı para politikası-

dır. Federal Rezervin (ABD Merkez Bankası) faiz oranlarını birkaç adımda düşürmesine ve şirketlere ciddi sübvansiyonlar uygulamasına rağmen Avrupa Merkez Bankası kur vidasını gevşetmeye yanaşmamıştır. Bu çelişkinin temeli iki büyük gücün tamamen farklı durumlar içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa Merkez Bankası'nın resesyon karşıtı politikaları Maastricht anlaşmalarınca belirlenen bütçe sınırlamaları içinde hareket etmek zorunda kalırken, ABD 1990'lı yıllarda yapılan rezerv birikimi sayesinde antiçevrimsel politika teknikleri ve gelişmiş ticaret olanaklarına sahip olmanın lüksünü yaşamaktadır.

ABD ile karşılaştırıldığında Avrupa'nın 1996-2000 yılları arasındaki yukarı doğru yakaladığı ivme oldukça sınırlı kalmıştır. Yatırım harcamaları ABD'de ikiye katlanırken Avrupa'da sadece %16 artış göstermiştir ve enformasyon teknolojilerine yapılan harcamalar ABD'de Yurt İçi Gayri Safi Milli Hasıla'nın %8'ini oluştururken Avrupa'da sadece %5'ine karşılık gelmektedir. Yaşlı Avrupa, kâr oranlarındaki ve tüketim harcamalarındaki artışta da yine ABD'nin altında kalmıştır. Bu farklılıklar oransal olarak önümüzdeki on yıllık dönemde de aynı kalma eğilimindedir.

Yine de bu durum Avrupa'nın birleşmesinin bu yaşlı kıtanın yönetici sınıfları açısından bir başarı olduğu gerçeğini değiştirmez. Birlik, Avrupa kapitalizminin beklenmedik bir şekilde yeniden ivme kazanmasına somut bir dayanak teşkil etmektedir. Birliğin amacı avrupa burjuvazileri arasında bir koordinasyon merkezi oluşturarak Kuzey Amerika hegemonyasına meydan okumaktır. Bu merkezileşme, yıllar önce ortak pazar, tarım politikalarının koordinasyonu ve en büyük 300 şirket arasındaki bağların güçlendirilmesi ile başladı. Ancak en önemli adımlar Maastricht Anlaşması (1992), Avrupa Merkez Bankası'nın kuruluşu (1999), ve Euro'ya geçiştir (2001). Euro önceki tüm ortak para birimi oluşturma çalışmalarının yerini almıştır (yılan, dal-

galanma bantları ve değer düşürmeler). Dayanağı ortodoks bütçe politikasının katı kurallarıdır (Bütçe açığı YİGSMH'nın (Yurt içi Gayri Safi Milli Hasıla) %3'ünü, kamu borçları da %60'ını geçmeyecektir). Amaç dolara bir alternatif yaratmaktır.[8] Bu önkoşullar yerine gelmeden Avrupa burjuvazisi ABD ile rekabet edemeyecektir, bir yumak oluşturma becerisine rağmen, ki bu yumak Avrupa burjuvazisinin tarihten gelen sömürgeci hegemonyasının mirası olarak ortaya çıkmıştır, eksik olan merkezi bir devlet yapısıdır. Şimdiye kadar birliğin sadece temelleri atıldı, birliğin inşasına ise ancak en az üç alanda ortaya çıkmış bulunan keskin çelişkilerin aşılması ile başlanabilecektir.

Öncelikle, Euro hayal kırıklığı yaratan bir başlangıç yapmıştır. Euro macerasının, tarihteki en çarpıcı ortak para birimine geçiş operasyonu olduğu, bir birlik devletinin para birimi olarak da sembolik ve politik arenada ciddi etkiler yarattığı bir gerçektir. Ancak asıl amaç olan dolarla eşitliğin yakalanması projesinin gerçekleştirilmesi olasılığı giderek azalıyor ve Avrupa Merkez Bankası'nın para politikalarının ABD Dolarının çekim gücünü kıramadığı sürece de azalmaya devam edecek. Doların Hegemonyası sadece ABD ekonomisinin Avrupaya olan üstünlüğünü yansıtmaktadır. Dünya ihracatının yarısı, ticari faaliyetlerin %80'i dolar üzerinen yapılmakta ve rezervlerin %60'ı da dolar üzerinde tutulmaktadır. Bu hegemonyaya bir son verebilmek için Avrupa'nın oldukça güçlü bir para birimi yaratması gerekmektedir, bu da Avrupa Merkez Bankası'nın, rakibi ABD Merkez Bankası ekonomisinin yakaladığı yukarıya doğru olan ivmeyi desteklerken, oldukça sınırlı bir politika izlemek zorunda kalmasına yol açmaktadır. Tüm dünya ekonomisinin derin bir resesyon içerisinde olduğu bir dönemde doğduğu için Euro da oldukça resesif bir vaftiz törenine sahip olmuştur.

---

8. Albo Greg, Zuege Alan, "European capitalism today", *Monthly Review* n°3, vol 51, temmuz-ağustos 1999.

Bundan sonra Büyük Britanya'nın 2003 yılında yapılması öngörülen referanduma kadar Euro bölgesine entegrasyonuyla ilgili dikenli sorunlar kalıyor. Bu entegrasyon daha önce City'nin hareket özgürlüğünü muhafaza etmek isteyen finans-kapitali tarafından engellenmişti. Büyük Britanya'nın katılımı Avrupa Birliği binasında oynak bir kiriş olurdu, bunun sonucunda yalnızca Alman-Fransız Mihverinin lider konumu sorgulanmaya başlanmakla kalmaz aynı zamanda ABD ile olan gerilim de artardı. Bu koşullar altında da Avrupanın işbirliği projesi anglo-amerikan ittifakının sağlamlığına bağımlı olurdu.

Üçüncü olarak henüz Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi ile ilgili olarak önümüzdeki 5 yıl içinde entegre edilecek 12 aday ülkenin entegrasyonu konusunda kesin karar verilmiş değil. Listenin üst sıralarındaki ülkelerin (Macaristan ve Polonya) daha sert bütçe önlemleri almaları (Maastricht kriterlerine uyum, tarımda korumacı politikalardan vazgeçilmesi) ve birliğe üye ülkelerden en fakir olanların da (Portekiz, Yunanistan) öncelikle bu genişlemenin negatif etkilerini karşılayabilmeleri gerekmektedir. Ancak tüm bu çelişkiler Avrupa'nın Entegrasyonu yönündeki baskın eğilimi aksi yöne çevirmeye yetmemektedir, çünkü Avrupa burjuvazisi ABD'ye meydan okuyabilmek için bu entegrasyona ihtiyacı olduğunun farkındadır.[9] Amacın kendisi birliğin gerçekleşmesinin devamından çok Avrupa Burjuvazisinin Amerikan rakibi karşısında rekabet gücünü koruyabilmesidir.

Avrupa emperyalist projesi, tüm bunların yanısıra aynı za-

---

9. Bu sürece dair F. Vercammen'ın makaleleri çok aydınlatıcıdır. Vercammen Francois, "L'Euro est là", *Inprecor* n° 425, haziran 1998; "Nouvelle étape: l'Europe.puissance", *Inprecor* n° 441, kasım 1999; "Devant le grand saut: pseudo-débats et offensive capitaliste", *Inprecor* n° 459/460, haziran-temmuz 2001; "Le sommet de Nice", *Inprecor* n° 452, kasım 2000; "Union européenne et guerre americaine", *Inprecor* n° 465, aralık 2001.

manda da çok eski bir politik geleneğe ve büyük sosyal kazanımlara sahip işçi sınıfının en örgütlü kesimlerine de boyun eğdirmeyi hedeflemektedir. Neoliberal saldırı sonucu kazanımların bir bölümü kaybedilmiş ve esnek çalışma düzenine geçilmiş olsa da (özellikle İspanya, İngiltere ve Hollanda'da) iş gücü piyasasının koşulları ABD'dekinden çok farklıdır. Çalışanların geniş çaplı direnişi işverenlerin tüm alanlardaki saldırılarını (maaşlar, çalışma süreleri, izinler...) büyük oranda sınırladı. Şirket hissedarlarının Avrupa Birliği ile ilgili en önemli hedefleri işte bu sürecin tersine dönmesidir, yani *"Sosyal Avrupa"*nın yıkıntıları üzerinde *"Büyük Avrupa Gücü"*nün inşasıdır.

Kıtanın yeniden silahlandırılarak ABD'nin Jandarma gücüne ek olarak bir Avrupa Ordusunun kurulması bu eğilimi güçlendirmektedir. Birliğin kurumlarının gelişimi de aynı yönde ilerlemektedir. Üç en önemli güç (Almanya, Fransa ve Büyük Britanya) seçkin bir yürütme mekanizması oluşturmak amacıyla kendi konumlarını konsolide ettiler ve bu yürütme gücünü ikincil derecede önem taşıyan diğer üye devletlerle paylaşmaya niyetli görünmüyorlar. Danışma organları da giderek daha hiyerarşik ve otoriter bir hale gelen bir yapı tarafından çevreleniyor. Ancak bu dönüşümü yöneten bürokrasi ulusal devletlerin yönetici sınıflarının yüzyıllar süren mücadeleler sonunda ulaşabildikleri politik otoriteye sahip değildir. Bu da yeni bir uluslarüstü sistemin inşası çabasının büyük çaplı gerilim ve anlaşmazlıklarla birlikte yürümesi sonucunu doğurmaktadır.

Japonya'nın kırılgan yapısı

Japonya global resesyon içinde gelişmiş ekonomiler arasındaki en zayıf halka olarak gözükmektedir. 2001 yılı, önceki 9 yıl gibi GSYİH'daki 0 büyüme ile noktalanmıştır. Bu da birkez daha ekonomiye ivme kazandırmaya yönelik hükümetin yaptığı planların suya düştüğü anlamına gelmektedir. Yatırımlar, tüke-

tim harcamaları ve üretim artmamaktadır. ABD'nin tersine bu gerileme dönemi bir refah döneminin ardından gelmemiştir. Tam tersine etkisi Avrupa'daki durgunluktan daha büyük olan uzun bir depresyon dönemini güçlendirmektedir. 1992 yılından beri GSYİH'nın yıllık büyüme oranı %0-%2 arasında yalpalarken aynı oran 1970 ve 1980'li yıllarda %6-8 arasındaydı. Kriz, Borsa endeksi ve gayrimenkul fiyatlarının şişirdiği balonun patlaması ile başladı. Daha sonra da şirket borçlarının etkisiyle gerçekleşen banka iflaslarıyla keskinleşti.

Ancak şu ana kadar kriz, büyük miktarda ticari fazlaya devasa rezervlere ve Amerikan Hazinesi'nde yüklü miktarlarda mevduata sahip Japonya'nın bir Güç olma statüsüne son veremedi. Yine de krizin ağırlığı Japonya'nın dünya ticaretindeki onyıllardır sahip olduğu yeri radikal bir şekilde değiştirme potansiyeline sahiptir. Uzun zamandan beri ilk kez bir kriz sosyal bir boyuta sahip bulunmaktadır. Büyük şirketlerdeki ömür boyu istihdama ve küçük şirketlerdeki yüksek istihdam düzeyine dayalı geleneksel model, iş alanlarındaki artan esneklik, sermayenin artan mobilitesi ve artan işsizlik nedeniyle büyük bir erozyona maruz kalmıştır. Son on yıl içinde işsizlik 1991 yılında %2 iken bugün %5'lere kadar çıkmış bulunmaktadır. Bu oran 1953 yılından beri ulaşılan en yüksek işsizlik seviyesine karşılık gelmektedir. Bugünlerde daha önce hiç tanık olunmayan fakirlik örnekleri, dilencilik ve yokluklarla karşılaşılmakta ve şimdiye dek çok sıkı korunan "*çalışma kültürü*" resesyonun baskısı altında paramparça olmaktadır.

Temelleri korumacılık, sübvansiyon, yüksek tasarruf eğilimi, bankalara devlet garantisi ve birbiri içine geçmiş şirket modellerine dayanan Japon sınai modeli krizin uzun sürmesi ve ekonomiye yeniden ivme kazandırma konusunda sistemin aktörlerinin (girişimciler, bürokrasi, resmi ideolojinin temsilcisi siyasi parti LDP) beceriksizliği yüzünden tehdit altındadır.

ABD'nin yeniden yapılandırma önlemlerinden (kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi, ithalatın serbestleştirilmesi, bankaların uluslararasılaştırılması ve uluslararası konsorsiyumlara katılım) kâr elde etme baskısı krizi derinleştirmektedir. Japon yönetici sınıfı bu baskılara boyun eğiyor gözükse de kendi güç organlarından ve kilit pozisyonundan vazgeçmemektedir. Bu mücadelenin kısa sürede sonuçlanması mümkün görünmüyor, çünkü Japonya, Amerikan Dışişleri Bakanlığı karşısında eğilip boyun eğecek bir Üçüncü Dünya ülkesi değildir.[10] Ancak Japonya'nın uluslararası rekabette Amerika'ya kafa tutamayacağı ve aynı zamanda da Avrupa burjuvazisi gibi alternatif bir program uygulama olanaklarına da sahip olmadığı açıktır. Bu beceriksizliğin kaynağı öncelikle Japon emperyalizminin yapısal zayıflıklarıdır. Japonya ne büyük ve güçlü bir orduya ne de iktisadi kalkınmasına eşlik eden bir bölgesini etki altına alma planına sahiptir. Japonya ASEAN'ın hakimiyetindeki Asya pazarını yönetmektedir ama Yen'den Amerikan dolarına bir alternatif yaratmayı denememektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1994 Meksika krizine, Japonya'nın da 1997/1998 Güneydoğu Asya Krizi'ne müdahaleleri arasındaki fark mevcut duruma iyi bir örnektir.

Bölgede krizin zirvede olduğu dönemde bankaların kurtarılması ve yeniden yapılandırma çalışmalarında Japonya IMF'nin (aynı zamanda doların) yerini almamıştır. Oysa ki Japon yönetici sınıfı Avrupa ve Amerika'ya karşı süregiden enternasyonal rekabet mücadelesinde net bir tutum almaksızın dünya ekonomisinde bazı pozisyonları ele geçirebilirdi.

Bu zayıflık, Japonya'nın neden Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan tüm müzakerelerde alttan almak zorunda kaldığını açıklamaktadır. Japonya 1997'den beri perakende ticaret, finans

10. Tabb William, "The end of the japanese postwar system", *Monthly Review* n° 3, vol 51, temmuz-ağustos 1999.

sektörü ve borsada Kuzey Amerika kökenli yatırımlara tahammül etmek zorunda kalmaktadır. (Borsa'da işlem gören hisse senetlerinin %18'i yabancıların elindedir.) Bunun yanısıra Japonya, otomobil endüstrisi üzerindeki mutlak kontrolünü de yitirmiştir. (9 büyük otomobil üreten şirketin sadece 2'si tam olarak Japonların elinde bulunuyor.) Bu tavizlerin sınırları, yükümlülüklerini yerine getiremeyen kalabalık bir borçlu kitlesi nedeniyle tıkanmış bir bankacılık sistemi içerisinde yer almaktadır. ABD elinden gelse en kârlı şirketlerde pay sahibi olabilmek için böyle bir sistemi büyük bir zevkle havaya uçururdu.

Japonya'nın yapısal zayıflığının ikinci temel nedeni, ABD veya Almanya'daki örnekleri ile karşılaştırılabilecek bir iç pazardan yoksun olmasıdır. Bu kısıt, tasarruf oranlarını düşürerek iç talebi canlandırmak amacıyla birbiri ardısıra uygulamaya konulan keynesci mekanizmaların neden etkili olamadığını açıklamaktadır. Bu arada reel faiz oranları eksili rakamlarda gezinmesine rağmen iç talep halen zayıftır. Bunun nedeni, ülkenin bütün iktisadi yapısının ihracata yönelik bir birikim ekonomisi modeli üzerinde kurulmuş olmasıdır. Diğer en gelişmiş batı ekonomileriyle karşılaştırılabilecek şekilde "*Fordist*" tipte bir iç talebin eksikliği Japonya'ya günümüzdeki ticari güç statüsünü kazandırmıştır. Ancak bu kez yine aynı özellik onun iç talebini canlandırarak içindeki resesyonu bloke etmesini engellemektedir. Krizin uzunluğu bu ülkede, her iki alanda da harekete geçebilmek için aşılması gereken engellerin varolduğunu göstermektedir. Çünkü tüketimi artıracak etkin bir müdahale bu kez de ihracat alanında binbir zorlukla elde edilmiş bulunan üstünlüklerin yitirilmesine sebep olacaktır.

Japonya'nın ABD ile karşılaştırıldığında gözlenen yapısal kırılganlığı ABD'nin şu anda yaşamakta olduğu resesyon ile ve 1990'lı yıllarda Japonya'da yaşanan kriz arasında kurulan benzerliklerde en sıkça ihmal edilen konudur.[11] Genelde bu türden

benzerlik kurma çabaları her iki ülkedeki borsa ve gayrimenkul alanlarında oluşturulan *"balonlarla"* sınırlıdır. Ancak söz konusu spekülatif operasyonlar fenomenlerinin arkasındaki büyük farklılıklara hiç değinilmez. Her iki ülkede de finans kapitalin kontrolsüz büyümesi neticesinde oluşan aşırı yatırım süreciyle karşı karşıya kalınmış ancak çıkış noktaları her iki ülke için birbirinden tamamen farklı olmuştur.

Globalleşme çerçevesinden bakıldığında ABD Emperyalizminin egemenliği ile Japonyanın bu süreçte ikincil kademelerde yer alan pozisyonu birbiriyle tezat teşkil etmektedir. Krizden çıkışla ilgili tüm alternatif girişimler yüksek düzeyde riskler içermektedir. Bunun da nedeni, *"likidite krizi"*nin talebin uyarılmasını desteklemek amacıyla klasik keynesci yöntemlerin uygulanması sonucu uzayacak olmasıdır. Kamu borçlarının, GSYİH'nın %130'una yaklaştığı düşünüldüğünde basitçe faiz oranlarını düşürerek tüketimi artırma planları yapmak kimseyi tatmin etmez. Bu da enflasyon ve devalüasyon aracılığıyla borçların temizlenmesi üzerine önerilerin katlanarak artmasına yol açmıştır.[12] Başka bir öneri de bankacılık sektöründe bir iflas dalgası oluşturulmasıdır, çünkü 104 Milyar Dolarlık toplam kredi borcunun geri dönme şansı kalmamıştır. Ancak bu iflas dalgasının bedeli de neredeyse bir milyon kişinin işini kaybedecek olmasıdır. Bu sürecin sonuçlanması orta vadede artık bölgesel yapının önemli bir parçası olan Çin ekonomisinin gelişmesine bağlı olacaktır. Japonya'nın Çin devinin rakibi mi yoksa müttefiki mi olacağı konusunda yapılacak seçim bölgesel yeni rol dağılımında anahtar bir rol oynayacaktır. Çin, ekonomisinin 20 yıldır süregelen alışılmadık oranlardaki büyümesi (yıllık %7-8) ile yabancı yatırımla-

11. Bu mukayesenin salık verilmesi için bkz: Brenner Robert, "The boom and the bubble", *New Left Review* 2, n°6, aralık 2000.

12. P. Krugman bu pozisiyonları desteklemektedir (*La Nación*, 19-7-01, 15-8-01, 4-8-01, 25-6-01).

rın yöneldiği bir ülke konumuna gelmiş ve artık dünya ticaretinde ve Asya ekonomisinde merkezi bir konuma sahip olmuştur ve Japon krizinin geleceğinde de anahtar bir rol üstlenmiştir.

Çevre ülkelerdeki çöküş sürüyor

Genelleşen resesyondan en fazla zararı çevre ülkeler görüyorlar ve finans krizinin etkilerini sürekli olarak hissediyorlar. Üçüncü Dünya ülkelerine olan sermaye hareketleri duraklamıştır ve borçların silinmesi üzerinde yürütülen müzakereler giderek sertleşmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki kâr kayıplarını dengelemek amacıyla gelişmemiş ülkelere yönelen yatırım dalgası da bu ülkelerde 1990'lı yıllarda ortaya çıkan krizin etkisiyle yavaşladı, göç etmeye eğilimli bu sermaye şu sıralar gelişmiş ülkelerce kendisine sunulan kaçış alanlarında beklemektedir. Resesyon aynı zamanda Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ihraç mallarına yönelik talebi de boğmaktadır.

Global resesyon her şeyden önce Güneydoğu Asya ülkelerinin 1997-998 yıllarındaki çöküşten sonra yakaladıkları ivmeyi frenleme eğilimi göstermektedir. Bu bölgenin GSYİH'sının %37'sini oluşturan ihraç ürünleri, dış etkilere çok açık ve oldukça kırılgan sektörlere odaklanmış durumdadır ve Kuzey Amerika pazarına ciddi bir biçimde bağımlılık göstermektedir. 1990'lı yıllardaki krizden ciddi bir şekilde etkilenen bir diğer ülke olan Rusya da GSYiH'sını çok küçük oranlarda artırabilmiştir. Ama bu iyileşmenin arkasında petrol fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanan konjonktürel nedenler yatmakta, ancak bu da tek başına Rus ekonomisinin resesyon rotasını değiştirmeye yetmemektedir. Afrika ülkelerinin yaşadığı trajedi ise her geçen gün ağırlaşmaktadır. Latin Amerika'da ihracat artışı geçtiğimiz yıl %12'den %2'ye düştü, yabancı yatırımlar azaldı ve geçen yıl yalnızca %0,5 oranında artan GSYİH bu yıl da %1,1'den daha fazla artmayacak.

Dış çevre ülkeleri arasında krizi en şiddetli biçimde yaşayan Arjantin oldu. Son birkaç yıl içinde 3.000 işletme faaliyetini durdurdu ve birkaç düzinesi de ülkeyi terketti. GSYİH'nın 2001 yılında %3.5, 2002 yılında da %7-9 arasında azalacağı tahmin ediliyor. İşsizlik oranı resmi olarak %20'lerde gözüküyor ancak gizli işsizlik de dikkate alınarak yeni bir hesaplama yapıldığında bu rakam %40'lara çıkmaktadır. Ülkedeki 14 milyon yoksulun 4 milyonu açlık sınırında yaşıyor, yani düzenli bir beslenme olanağından yoksun. Kamu kesimi çalışanlarının gelirleri hanehalkı ihtiyaçları temelinde endekslendirildi, bu da ücretlerin ve devletin sosyal harcamalarının azalmasına yol açtı. Tüm bu gelişmelerin sonucunda toplumun çok büyük bir kısmı bugün sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Ücretlerin düşüşü işçi sınıfının kazanımlarını yok etmiştir, üstelik bazı eyaletlerde maaşlar değerleri düşürülmüş bonolarla ödenmektedir. Bu kriz, *"gelişen piyasalar"*da yaşanan çöküşün yeni bir dönemine işaret etmektedir. Yaşanan güncel çöküşün bütün değişkenleri –sermaye kaçışı, banka iflasları, dış borç ödemelerinin durdurulması, para ve bütçe politikalarında özerkliğin sağlanamaması– Arjantin krizinde bir arada bulunmaktadır. Burada da finans alanında yaşanan felaketin kökleri hammadde fiyatlarının düşmesi, sanayilerin çöküşü ve dünya pazarındaki konumun kaybedilmesine uzanmaktadır.[13]

Borç ödemelerinin durdurulması Arjantin krizini diğer çevre ülkelerindeki ekonomik çöküntülere yaklaştırmıştır. Borçlar konusunda tekrar tekrar yapılan görüşmelerden sonra ülke ar-

13. Katz Claudio, "Las crisis recientes en la periferia", *Realidad Económica* n° 183, ekim-kasım 2001, Buenos Aires. Ajantin'deki duruma dair: Katz Claudio, "Las alternativas de la crisis económico" (18 kasım 2001); "La signification de l'argentinazo", *Inprecor* n° 466/467'de ocak-şubat 2002; "Duhalde ou la dernière cartouche du péronisme", *Inprecor* n° 466/467 de ocak-şubat 2002.

tık, IMF'nin sürekli artan *"ödenmenin durdurulması"* talepleri karşısında bir "Moratoryum" ile karşı karşıyadır. Borç tutarı, GSYH'nın %50'sini geçmiş durumdadır, bu da ülkenin aşağı yukarı 5 yıllık ihracat rakamına eşittir. Borçlar skandal olarak nitelendirilebilecek özelleştirme uygulamaları sonucu daha da artmıştır. Faizlerin ödenmesi uyum programının şeytani çemberini güçlendirmiş bu da yeni uyum programlarına yolu açmıştır. Geçtiğimiz yıl alacaklıların taleplerinin yerine getirilmesi dört yıllık resesyonun ardından ülkenin bir çıkış yolu bulma olanaklarını ortadan kaldırmıştır. IMF ile yapılan son görüşme turlarının da başarısız olması beraberinde çöküşü getirmiştir.

*"Arjantin modeli"*nin diğer çevre ülkeleriyle karşılaştırıldığında göze çarpan kendine özgü yanı para biriminin konvertibiliteye sahip olmasıydı. Amaç ithalata, özelleştirmeye ve yeni düzenlemelere götüren deflasyonist bir politikanın ticari açılımlarını birbiriyle uyumlaştırmaktı. Son devalüasyon bu deneye bir son verdi ve kapitalist sektörlere doğru devasa bir gelir transferine yol açtı. Bu süreç, kurdaki mevcut durumun değişmemesi halinde (Brezilya'da bu olmuştu) enflasyonist, ya da devalüasyonların kontrolden çıkması durumunda (Ekvator, Endonezya ve Rusya'da olduğu gibi) ise hiperenflasyonist bir karakter alacaktır.

Arjantin krizi orta sınıfın birikimlerine el konulmasına giden yolu açmıştır, bunun da anlamı şudur: söz konusu gelir transferiyle sağlanacak kaynaklarla batık bankalar kurtarılacak ve borç yükü azaltılacaktır. Bu yol denenmeseydi alternatif olarak aynı amaca ulaşmak için vergi gelirlerinin büyük bir kısmının kullanılması gerekecekti. Arjantin aynı zamanda IMF'in yeni politikasının denendiği bir kobay haline gelmiştir, bu yeni politikaya göre IMF aşırı borçlanmış ülkelerin ödemelerini durdurmalarına izin vermektedir. Kreditör bankalara borç vererek döngünün devamına yardım etmek yerine IMF ödemelerin dur-

durulması için baskı yapmakta, en sonunda ödemelerin durdurulması da borçluların üzerine daha şiddetli bir şekilde gidilmesini sağlamaktadır.

Bu politika uluslararası yeni bir yasaya dayanılarak yapılmaktadır. Söz konusu yasaya göre bir ülkenin iflasını ilan etmesi gerekmektedir. Bu da büyük bankaların zayıf rakiplerini yok etmesini ve krizden güçlenerek çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu bankaların kendilerini kurtarmalarına yönelik tüm yasal yollar da kapalıdır. Dev şirketlerin büyük bir kısmı da krizden en fazla etkilenmiş ülkelerdeki şirket alımlarıyla tekel oluşturmak için hazırlık yapmaktadırlar. Arjantin'in çöküşü birbiri ile içiçe geçmiş üç nedene dayanmaktadır: Kapitalizmin periyodik krizi, ülke ekonomisinin çevre ülkelerin ekonomileri arasına alınması ve son on yıldır izlenen neoliberal politikalar. Bu süreç içinde uygulanan ekonomik *"model"*, dengesizlikleri artırmış, ülke içinde yaratılan katma değere gelişmiş ülkelerin zenginlerince sistematik bir şekilde el konmuştur. Üstelik tüm bunlar da kapitalizmin türbülanslarının giderek arttığı bir dönemde gerçekleşmiştir.

Arjantin'in çöküşü globalizmin getirdiği ve tüm gelişmemiş ülkeleri vuran gelirlerdeki giderek artan kutuplaşma eğiliminin eseridir. Söz konusu çevre ülkelerindeki ekonomik gerilemenin giderek derinleşen bir resesyon ya da süreklilik kazanan ekonomik krizler şeklinde devam edeceği öngörülmektedir. Bu çöküşlerin etkilerinin gelişmiş dünyaya ne şekilde ve ne kadarlık bir sürede ulaşacağı sorusu ise hâlâ yanıtlanmayı beklemektedir.

Resesyondan çıkış olasılıkları

Global resesyon dünya ekonomisinin dört alanında öyle genel ve senkronize bir yavaşlamaya sebep olmuştur ki karşı reaksiyonlar konusunda bir mutabakat sağlanamamaktadır. Hegemonyasını güçlendirmeyi başaran ABD aşırı yatırım krizini ih-

raç etmeye çalışmakta, Avrupa ise geç kalan birleşmesinden kaynaklanan çelişkileri aşmaya çabalamaktadır. Bunun yanısıra Japonya ise yapısal depresyonundan çıkış için bir yol bulamamakta, çevre ülkeleri ise yıkıcı etkilerini artarak gösteren bir çöküşe doğru sürüklenmeye devam etmektedir. Şimdiye kadar yayılan resesyon son on yıl içinde çevre ülkelerde yaşanan çöküşten çok 1970'li yılların ortasındaki, 1980'li ve 1990'lı yılların da başındaki krizlerle benzeşmektedir. Resesyonun daha önceki üç krizle bazı ortak noktaları var ve Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu gibi bir ekonomik çöküşe yol açmayacak gibi duruyor. Bu karakteristik özellik geçerli olduğu sürece, kriz ağırlıklı olarak devam edecek ama bugün Endonezya ve Arjantin'de yaşanan çöküşler ABD ya da Avrupa'ya yayılmayacaktır.

Çevre ülkelerde yaşanan çöküşün dünya çapında yaygınlaşması için gelişmiş ülkelerde bugün için söz konusu olmayan üç koşulun yerine gelmesi gerekmektedir; Borsaların kontrol dışı çöküşü, iflasın eşiğindeki banka ve şirketleri kurtarmak için devlete başvurmanın olanaksızlığı, kurların stabilizasyonu için birlikte çalışan büyük devletlerin bu işbirliğine son vermesi. Bu alanlardaki herhangi bir yeniden yapılanma büyük bir patlamaya sebep olurdu. Ancak kısa vadede böyle bir şey öngörülmemektedir. Bu tarz olası bir patlamada 1990'lı yıllardakine benzer bir krizin büyük felaketlere dönüşümü gelişmiş bir ülkede krizin işaretçisi olacaktır. Bu boyutta bir krizin oluşması olasılığının en yüksek olduğu ülke Japonya'dır.[14]

Bizim ağır ama kontrollü bir krizle ilgili tanımımız krizde sadece yeni sermaye birikim tarzının konjonktürel bir aksamasını görenlerden farklıdır.[15] Böyle bir bakış açısı dengesizliklerin

14. M. Husson da bu kanıdadır. Husson Michel, "2001 ou le grand retournement conjoncturel", *Inprecor* n° 463/464, ekim-kasım 2001.

15. Bu Dos Santos Theotonio'nun bakış açısıdır, "Notas sobre la coyuntura económica mundial", *Nueva Sociedad* n° 155, mayıs-haziran 1998.

ulaştığı bugünkü boyutu, bu kadar kısa süre içerisinde tekrarlanmalarını ve dünyanın birbirinden farklı birçok yerinde patlak vermelerini açıklayamaz. Uluslararası finans piyasalarında spekülasyonun kontrolsüz karakteri düşünülecek olursa güncel krizden yola çıkarak yakın zamanda bir finansal çöküşün öngörüsünü yapmak da doğru olmaz mıydı?[16] Altını çizmek gerekirse bugün finans piyasalarındaki zayıflık ve kırılganlığın temellerini ararken üretim sürecini ıska geçmek, bu krizin farklı ticari bölgelerde birbirinden farklı biçimler almasını anlamamızı engeller. Tartışmasız olan kısa vadede global resesyonun alabileceği şekil ile ilgili üç olasılığın –keskinleşme, düzelme, veya patlama– yalnızca kapitalizmin ticari çelişkilerine bağımlı olmamasıdır. Politik ve askeri süreçler de konjonktürün gelişiminde büyük bir rol oynayacaklardır.

Savaş yeniden birinci planda

Kapitalist sınıfın yönetim araçları arasında savaşın artık çok açıklayıcı bir rolü bulunmaktadır. Son on yıl içinde geniş bir koalisyon üçüncü kez, bu defa Afganistan'da emperyalist bir savaş operasyonunu yürütmekte ve bu seferkinin boyutu Körfez ve Balkanlar'dakini kat kat aşmaktadır. Üstelik gerçek hedefler bu kez insani amaçlı bahanelerin arkasına da saklanmamıştır. Aynı soğuk savaş döneminde yapılan sayısız operasyon gibi hâlâ "*uyuşturucu tüccarlarına karşı*" savaş bayrağı altında hareket edilebilmektedir.

ABD, Afganistan ve tüm Orta Asya'ya müdahalelerini terörizme karşı savaş bahanesi adı altında açıklamaktadır. Ancak asıl amacın bölgenin petrol kaynaklarını ele geçirmek olduğu gün gibi ortadadır (bölgedeki petrol rezervlerinin büyüklüğü-

16. Bu çizgi *Le Monde diplomatique*'te Bernard Cassen çevresindeki iktisatçılar arasında egemendir.

nün Suudi Arabistan'ın sahip olduğu rezervlere eşdeğer olduğu söylenmektedir). Kuzey Amerikan emperyalizmi şimdiye dek, bölge halklarının birbirlerinin kanını dökmesine, ekonomilerinin harap olmasına ve petrol üreticisi şirketlerin müzakere güçlerini artırmalarına neden olan tüm çatışmaların arkasında yer aldı (İran-Irak Savaşı, SSCB ile mücahitlerin mücadelesi, Körfez Savaşı, Irak ambargosu ve bombardımanı). Bu savaşlarla ABD'nin tek hedefi OPEC'in (Petrol Üreticisi Ülkeler Birliği) gücünü zayıflatmak değildi, güdülen bir başka amaç ta ekonomileri bölge petrolüne bağımlı olan Avrupalı rakiplerini zor duruma sokmaktı.[17]

Bölgede operasyonlar gerçekleştirme konusunda görüş birliği sağladıktan sonra ABD, dünya çapındaki hegemonyasını güçlendirmiş, Anglo-Amerikan ittifakını konsolide etmiş, NATO'nun önemini artırmış ve bir Avrupa Ordusu oluşturulması fikrini geri plana itmiştir. Söz konusu askeri liderlik ABD'ye tüm alanlarda kendi önceliklerini küstahça ortaya koyma fırsatı vermiştir (küresel ısınma sorununa karşı mücadele için ortaya konan Kyoto Protokolünün ABD tarafından imzalanmaması, AIDS'e karşı ucuz ilaç üretimi ile ilgili müzakerelerden ABD'nin çekilmesi, BM'deki sık sık kullandığı vetolar ve ABD'nin Dünya Ticaret Örgütü'nde tüm argümanlarını kabul ettirmesi). ABD, Almanya ve Japonya'nın kapitalizmin dünya çapındaki çıkarlarını garanti edecek bir jandarmaya olan ihtiyacından da yararlanmaktadır.[18]

Devam eden savaşlarda büyük güçler arasındaki rekabet, emperyalist ortak hedeflerin hatırına geri planda tutulmaktadır.

---

17. Giordano Eduardo, "Sube el petroleo, baja el euro", *El viejo Topo*; Udry Charles André, "D'Afghanistan à l'Asie centrale", *Inprecor* n° 463/464, ekim-kasım 2001.

18. Gibbs David, "Washington new interventionism", *Monthly Review* n°4, vol 53, eylül 2001.

Müdahalelerin amacı iktisadi talan, politik yeniden sömürgeleştirme ve çevre ülkelerine boyun eğdirmektir. Bu talan operasyonlarına bakıldığında bazı güçlerin diğerleri üzerinde avantajlar sağladığı gözükmektedir. Emperyalizmin bu karakteristik özelliği günümüz savaşlarını XX. Yüzyıl'ın başı ve ortasındaki klasik emperyalistler arası çarpışmalardan ayırmaktadır.

Özellikle Yakın Doğu ve Ortadoğu'da ABD yüzsüz bir şekilde hareket ederek, güncel rakiplerini şeytanlaştırırken (Taliban, İran, Irak ve Libya) müttefiklerini göklere çıkarmakta (Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır) bu arada Filistin halkının maruz kaldığı aşağılanma ve içine düştüğü fakirlik unutulmaktadır. Bölgenin birçok yerinde konuşlandırılan deniz piyadelerinin ayrılış süresi ise belirsiz tarihlere ertelenmiş durumdadır. 11 Eylül'le ilgili gerçekler ve CIA'nın rolü ne olursa olsun, bu saldırının emperyalist müdahalelerin genişletilmesine sebep olduğu kesindir.[19]

ABD tarihinde hep olduğu gibi bu yeni savaş da halkın milli birliğini güçlendirmiş, kamusal özgürlükleri kısıtlamak ve savaş karşıtlarını sindirmek için kullanılan etkin bir gerekçe haline gelmiştir. Oluşturulan reaktif iklimin bir amacı da seçimi sahtekarlıkla kazanıp ultra muhafazakar bir koalisyona dayanarak kurduğu hükümet ile ceza kanununu sertleştirip vergi kanununda zenginlere yönelik düzenlemeler yapan Bush'u aklamaktır.[20]

Ancak savaşın dinamiği kendisinden yıkıcıdır ve tetiklediği süreç sonuçları açısından giderek kötüleşmektedir. Petrol kaynaklarının talan edilmesi, müdahale edilen bölgelerin balkanlaş-

---

19. Udry Charles André, "Locura criminal y desorden imperial"; Petras James, "Contra las teorías conspirativas"; Kagarlisky Boris, "El incendio del Reichstag en Nueva York", *Herramienta* n° 17, Primavera 2001.

20. Hearse Phil, "Politique de guerre anti-terroriste", *Inprecor* n°463/464, ekim-kasım 2001; Buster G. "My name is Dubya", *Inprecor* n° 456, mart 2001.

tırılması, parazit rantiyeci toplum katmanlarının güçlendirilmesi ile savaş, birbiri ile asgari bir çekim gücü oluşturabilecek olan kamusal sektörleri ve ulusal hareketleri tahrip etmektedir. Ortadoğu'daki tüm ulus inşa projelerinin açık başarısızlığı ve eş zamanlı olarak tahammül edilmez boyutlara varan sosyal eşitsizlik bölgedeki köktendinci İslami hareketin kitlesel bir karşılık bulmasına neden olmaktadır. Emperyalist müdahalenin yıkıcı etkileri sürdükçe müdahalelere tepki duyan grupların eylemleri de kontrolden çıkacaktır. Taliban *yaratılan Frankenstein*'ın en abartılı örneğidir. Önce Pentagon tarafından oluşturulup finanse edilmiş ve sonunda terörün ajanları olarak Amerikan toprağını vurmuştur. Bu *"Bumerang etkisi"* emperyalist baskı politikalarının tipik sonucudur.

Afganistan'daki saldırılarının ardından ABD savaşın ikinci evresini başlatmak istemektedir. Irak ambargosunu sıkılaştırmak ve bombardımanı artırmak ya da doğrudan yeni bir işgale girişmek söz konusu olabilir. Bir yandan da İran, Sudan, Yemen ve Filipinler'e saldırı hazırlıkları gündemde. Ancak ABD yönetiminin Afganistan operasyonu için oluşturduğu ittifakı diğer operasyonlara da katılmaya ikna etme olasılığı oldukça düşük gözükmektedir. Bunun yanında kaçakçılık, uyuşturucu ticareti ve sahtekarlık üzerine kurulu rejimlere güvenmek zorunda kalınacaktır.[21] Savaşların artması jeopolitik değişikliklere de sebep olmaktadır (İslami gruplara karşı ABD-Rusya ve ABD-Çin yakınlaşması). Söz konusu değişiklikler Orta Asya'daki askeri dengeyi değiştirmekte ve eski sorunların yeniden alevlenmesi riskini taşımaktadır (özellikle Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunlar). Ancak Doğu, emper-

21. Martinez Montavez Pedro, "Los arabes perdieron el siglo XX", *Página 12*, 12-11-01; Maitan Livio, "La situation internationale", *Inprecor* n° 465, aralık 2001; Petras James, "La contraofensiva imperial", *Documento para el foro de Porto Alegre*; Amin Samir, Mesa Redonda Congreso Marx, *Herramienta* n° 18, verano 2001-2002.

yalist saldırı için yalnızca kritik başlangıç noktasıdır, saldırı tüm dünyayı kapsamaktadır. Latin Amerika Kolombiya'daki sayıları giderek artan Amerikan birliklerinin gösterdiği üzere, bu müdahalelerin ikinci merkezi olacaktır. Savaş, kapitalizmin yeniden üretim sürecinin kurucu bir unsurudur.

Sosyal mücadelenin yükselişi

Global resesyon ve emperyalist savaşlar sıradan basit insanların yeni mücadelelerinin damgasını vurduğu bir ortamda gelişmektedir; Arjantin halkının ayaklanması ve globalleşme karşıtı gösterilerin 2002 yılının başında ulaştığı doruk nokta bu duruma işaret etmektedir. Arjantin direnişinin uluslararası ölçekte taşıdığı özel önem, baskı altındaki sınıfların dayanılmaz kapitalist talana karşı gösterdikleri reaksiyonlarda yatmaktadır. Bu tamamen maaşların ve soyulanların birikimlerinin korunmasına yönelik meşru aksiyon, uluslararası düzeyde büyük bir dayanışma bulmuştur, çünkü burada yaşananlar herhangi bir etnik, dinsel, kabilesel veya bölgesel bir çatışma değildir. Çok açık bir şekilde sempatiye yol açan olan şey tüm halkın bankacılara ve şirket sahiplerine karşı olan tepkisidir, bu ülkenin kapitalistlerin tüm dünyaya yaymak istedikleri neoliberal politikanın etkilerine maruz bırakılmış olması bu sempatiyi daha da artırmaktadır. Arjantin ayaklanması iki devlet başkanını kovdu, tüm ülkeye yayıldı ve halkın tartışması ve organizasyonu ile ilgili yeni şekiller oluşmasına yol açtı. Bu gelişmeler Latin Amerika'nın daha önce halk ayaklanması görmüş diğer ülkelerini oldukça etkiledi. Bu direniş emperyalistlerin *"ekonomik bir sıçrama"*dan kaçınma endişelerini canlandırdı. Bugün ilk planda olası bir *"politik sıçrama"*dan korkulmaktadır. Latin Amerika'da gelişecek anti emperyalist bir atmosferin ABD'nin kıtasal bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması (ALCA) yönündeki çalışmaları ile hayata geçirilmeye çalışılan hakimiyet planlarını tehdit ettiği açıkça görülmektedir.

Arjantin direnişi, bir global protesto hareketinin gelişmesine cesaret vermektedir; bu hareket 1999'da Seattle'daki mücadeleden sonra demokratik, sosyal ve ekolojik taleplerle ilgili tartışmaları yeniden gündeme oturtmayı başarmıştır. Bu direniş bugüne kadar bazı girişimlerin (mesela MAI) hayata geçirilmesini, endüstriyel ve finansal elitlerin birçok zirve toplantısını rahatsız ederek rahat çalışmasını engellemiş ve medyayı antikapitalist bir hareketin varlığından bahsetmeye zorlamıştır. Bu eylemler açıkça enternasyonalist bir boyutun varlığına işaret etmekte ve globalleşme karşıtı köktendinci hareketlerle zıt kutuplarda yer almaktadır. Halkları birbirine karşı kışkırtmaktan çok uzakta sermaye tarafından soyulan tüm ücretlilerin ortak mücadelesini hedeflemektedir. Global protesto hareketinin önemli bir taşıyıcı gücü de 1968 hareketiyle de karşılaştırılabilecek gençlik hareketidir. Bu gençlik hareketinin en önemli taşıyıcı güçleri de militan ekoloji hareketi (*Reclaim the Streets*), kıtalararası soyguna karşı hareket (*Sweat-shops)* ve öğrenci direnişidir (*Direct Action Network*). 1960'lı yıllarda olduğu gibi öğrenci hareketi kapitalist toplumun temellerindeki hoşnutsuzluğun bir yansımasıdır. Tüm bu hareketlere mevcut tarım politikalarının etkileri yüzünden fakirleşen köylüler de katılmaktadır (Meksikalı ejidos'lar, Brezilya'lı topraksızlar, Tayland'lı ve Fransız köylüler). Bunun yanında iş ve sosyal güvence talepleri ile eylemlere katılan işsizlerin örgütlerinin talepleri de büyük yankı uyandırmaktadır. Bunların dışında ekolojik hareketler, kadın hareketleri ve insani organizasyonlar da bulunmaktadır. Geçen yılın ortalarında Cenova'da 200.000'den fazla insanı biraraya getiren gösteriler, devlet başkanlarını bir gemiye binerek kitlelerden kaçmaya zorlaması bakımından global hareketin ulaştığı doruk noktalarından biriydi. Devlet başkanları daha Göteborg'ta oluşturdukları gerilim stratejisini keskinleştirip etraflarındaki yalıtılmışlığı kırmak için baskı yöntemini seçmişlerdi. Ancak Cenova sokaklarının cevabı olağanüstüydü ve bu cevap kapitalistler ve onların hükumetlerdeki hizmetçileri için büyük bir darbe oldu.[22] 11 Eylül sal-

dırıları bu panoramayı güçlü bir şekilde değiştirdi ve yönetici sınıflara, protesto hareketlerine karşı büyük bir saldırı başlatma bahanesi verdi, ancak halklar arasında estirmek istedikleri savaş rüzgarları globalleşme karşıtlarının direnişini kıramadı. Hareket devinimından bir şey kaybetmeden devam etmekte ve hareketin talep merkezi globalleşme karşıtlığından savaş karşıtlığına doğru yönelmektedir.[23] Şubat'ta Porto Allegre'de düzenlenen 60.000 kişinin katıldığı İkinci. Dünya Sosyal Forumu protesto hareketinin gücünü ispatlamıştır. 130 ülkede 4900 organizasyonun varlığı bu inisiyatifin büyüyen çemberini, ve onun tüm dünyada mücadele edenleri çeken bir merkeze dönüştüğünü göstermektedir.

Arjantin'de yaşananlar ve globalleşme karşıtı hareket çalışanların 1995'te Fransa'da başlayan direnişinin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu yeni formasyon yıllardır sermaye'nin saldırısı altında bulunan Almanya, İtalya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Söz konusu olan sınırlı bir direniş de olsa mücadelenin yükselişi ortadadır. Bu fenomen yeni sanayileşen çevre ülkelerde de kendini göstermektedir. Güney Kore, Güney Afrika ve Brezilya işçi sınıfı kendisini ve sendikal örgütlerini güçlendirmiştir.[24] Dünya çapında bakıldığında 160 milyon üyelik dev gücüyle sendikalar tüm işsizlik ve çalışma koşullarının esnetilmesine karşı çatışma noktalarında etkin roller üstlenmekte ve güçlerini korumaktadır. Ancak bürokratik kireçlenmenin sendikal hayatta yer alamayan işsizlerin, mültecile-

22. Toussaint Eric, "Los movimientos sociales y el desafio de pasar a la ofensiva", *Serpal* 16-7-01; Vercammen Francois, "Après Gênes", *Inprecor* n°461/462, ağustos-eylül 2001.

23. Cannavó Salvatore, "Guerre, terrorisme...", *Inprecor* n°463/464, ekim-kasım 2001. Aguiton Christophe, "Quelques éléments pour la discussion après Gênes", *Inprecor* n° 461/462, ağustos-eylül 2001.

24. Callinicos Alex, "Reformism and class polarisation", *International Socialist* n° 85, sonbahar 1999.

rin ve kadınların oluşturduğu savaşçı kesimin katılımını engellemeye devam etmesi durumunda bu gücün çökeceği açıktır.

"Başka bir sosyalist dünya mümkün"

Global resesyonun ve askeri müdahelelerin arka planda olduğu bir dönemde yükselen sosyal mücadele globalizm karşıtlığı konusunda keynesci akımlarla sosyalist akımlar arasındaki tartışmayı gündeme oturtmuştur. Bu görüş ayrılığı iki ayrı forumun oluştuğu Porto Allegre'de açıkça görülüyordu. Bir tarafta *"sağlıklı bir kapitalizm"* taraftarları vardı, IMF'den ve Avrupa hükümetlerinden temsilciler çağırmışlardı, ayrıca Afganistan'daki savaşı gönülden destekliyorlardı. Onlar IMF'nin reformu taraftarlarıydı ve radikal anti-emperyalist örgütlere katılmayacaklarını açıkça ortaya koydular. Diğer tarafta ise anti-kapitalist akımlar, sosyalist bir toplum perspektifinde toplumsal mücadelelerde dayanışma üzerine görüş alışverişinde bulunuyorlardı.

Keynesci çizgi İkinci Dünya Savaşı sonrası sınaileşmiş kapitalizmi yeniden kurmaya çalışmakta, teorisyenleri globalleşmenin yarattığı tüm dengesizlikler için finans piyasalarında yaşanan spekülasyonları sebep olarak göstermektedir. Ancak anti-liberal kapitalizmin müdahaleci modelinin, özellikle çevre devletlerdeki ithal ikameci endüstrileşme versiyonunun neden başarısız olduğunu açıklayamamaktadırlar. Sosyalizm taraftarları ise hareketin anti-kapitalist bir projeyi benimsemesi için savaşmaktadır. Bu, globalleşme karşıtı protesto hareketinin zafere ulaşması için var olan tek yoldur; çünkü sınıf çelişkilerinin varlığını ve temeldeki sosyal eşitsizlikleri perdeleyen yurttaş haklarının eşitliği yalanının açığa çıkarılması gerekmektedir. Sosyalist program büyük şirketlerin ve bankaların gücünün bunların üre-

22. Toussaint Eric, "Los movimientos sociales y el desafio de pasar a la ofensiva", *Serpal* 16-7-01; Vercammen Francois, "Après Gênes", *Inprecor* n°461/462, ağustos-eylül 2001.

tim araçları üzerindeki özel mülkiyetlerinden kaynaklandığını ve işsizliğin, talanın, krizin sorumlusunun kapitalizm olduğunu vurgulamaktadır (kapitalizmden önce var olan ve sonra da kısmen var olacak olan piyasa değil). Yaşanan kriz göz önüne alındığında yapılması gereken şey, sloganların, konseptlerin ve sosyal projenin sadece neoliberalizme değil tüm bir kapitalist sisteme sorumluluğu yükleyecek şekilde popülerleştirilmesidir. Bu şekilde globalleşme karşıtı hareketin içinde anti kapitalist bir kutup oluşturulabilecektir.[25] Globalizm eleştirisinin bu hareket noktasında direnişin ve politik bilincin yeni şekilleri oluşmaktadır. Burada Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından sonra oluşan etkileri de yeni nesilin bir kısmının bu deneyimleri sahiplenmesini de görmek mümkündür.[26]

Gençlik radikalleşmektedir, doğrudan eylem yöntemini benimsemekte ve yeni yeni politikaya ısınmakta, ancak siyasi partilere derin bir kuşkuyla bakmakta ve bir zamanların Üçüncü Dünya'daki başarılı sosyalist devrim ve işçi mücadelelerindeki gibi bir çekim gücü oluşturamamaktadır. Devrimci programın yenilenmesi çabalarında yeni kuşaklara ulaşmak halletmemiz gereken en büyük meydan okumadır, çünkü sosyalizm için savaştığımız sürece *"yeni bir dünya mümkün"* olacaktır.

Buenos Aires 14.02.2002

Türkçesi: Emre Yıldız

---

25. Bu analizi Lowy Michael'in, "Lectures de Christophe Aguitton", *Inprecor* n° 461/462, ağustos-eylül 2001; Harribey Jean Marie, "Los malentendidos de la mundialización", *Desde los cuatro puntos*, n° 33, ağustos 2001, México y Hernandez Juan, "Algunas reflexiones sobre el

Emperyalizm Tarafından Hırpalanan Bir Ekonominin İçine Girdiği Yeni Çalkantılı Dönem

Son yıllarda, Latin Amerika ekonomisinin geleneksel kırılganlığı çeşitli uluslararası krizler karşısında daha da arttı. Seksenli yılların "kayıp on yılı"nın (Meksika'nın borç krizinin darbesiyle başlayan on yılın) telafisi kısa sürmüştü. Daha 1994'te Meksika pesosunda yaşanan krizin etkisiyle (pesonun sert devalüasyonu, kemer sıkma politikası, vs.) bölgesel atılım bir yavaşlamaya tanık olmuş ve yeni atılım da 1997-1998 Asya krizinin etkileriyle tıkanmıştı. Ardından Rusya'nın ödemeleri durdurmasının (Ağustos 1998), Brezilya'daki devalüasyonun (1999 başı) ve Ekvator ekonomisinin kıyımının yarattığı panik Latin Amerika ekonomisinin yeniden canlanmasını engelledi.

Latin Amerika her alanda bir gerileme yaşadı. En başta sanayi alanında ciddi bir gerilemeye tanık oldu. Uluslararası sanayi ürünleri ticaretine katılımında bir düşüş yaşandı. Ve Asya'nın Güney-Doğusu, yurtdışı doğrudan yatırımlar için "çevre"deki başlıca bölge haline geldi. Güney Amerika kıtasını gelişmiş ülkelerden ayıran uçurum gözle görülür biçimde arttı. 1978'de, merkez (emperyalist) ülkelerdeki kişi başına gelir kıtadaki en gelişmiş ülkelerinkinin (Arjantin, Brezilya...) 5 katı, en geri kalmışlarınkinin (Bolivya, Ekvator) 12 katı kadardı. 1999'da ise bu fark, sırasıyla, 7 ve 30 katı kadar olmuştur.

Neo-liberaller için bu, "reform programları"nın uygulanmamasının sonucudur. Fakat, bu neo-liberaller Güney Amerika kıtasındaki ülkelerin ticari açılımının yetersizliğini veya iş piyasasındaki esnekliğin sınırlılığını eleştirirken, bu tip önlemlerin on yıldan beri, yoğun biçimde ve vaat edilen sonuçlara ulaşamadan uygulandığını unutuyorlar. Karşı tarafta, anti-liberaller, bölgesel krizin "geriletici ve dışlayıcı bir düalist model"in uygulanmasının sonucu olduğunu iddia ediyorlar. Bununla birlikte, egemen ekonomi politikasının bu sorgulanışı, ne kıtadaki krizin ardında bulunan toplumsal süreçleri kavramayı, ne de bu krizin kapitalist mantığını saptamayı sağlayabiliyor.

Aynı yüzeysellik, Latin Amerika ekonomisinin çalkantıları "dünyasallaşma"ya bağlandığında da görülüyor. Neo-liberaller, kendi girişimlerinin Latin Amerika'nın bu "dünyasallaşma" sürecinin olumlu etkilerine katılımını güvence altına aldığını öne sürüyorlar; anti-liberaller ise bunun tam zıttı bir teşhiste bulunuyorlar. Fakat bu iki yaklaşım da sermayenin dünyasallaşmasının nesnel dönüşümlerini ve bunun Güney Amerika kıtasına etkisini incelemeyi unutuyor. Dahası, bölgenin egemen sınıf bloklarında gerçekleşen hegemonya değişimlerinden de habersizler. Bu neo-liberal, yahut sadece anti-liberal konumların sı-

nırlılıklarını aşabilmek için, Latin Amerika bölgesinde meydana gelen dört temel iktisadi dönüşümü incelemek gerekiyor:

1) Dış borçlanmanın mevcut etkisi,
2) Mevcut sınai parçalanma,
3) Sefalet patlaması,
4) Mübadele sürecinin bozulması.

Bu değişimler, Latin Amerika'nın bağımlı ve çevre olma özelliğinden kaynaklanan dengesizlikler olarak yorumlanmalıdır. Böylesi bir analizi gerçekleştirmek için de emperyalizm ve eşitsiz ve bileşik gelişme teorilerinden yola çıkmak gerekir.

Dört dengesizlik

Latin Amerika ülkelerinin dış borcunun son derece hızla büyümesi bölgedeki mevcut ekonomik çelişkilerin en bariz belirtisini oluşturur. 1975'de 79 milyar dolar, 1982'de 370 milyar dolar olan borç, 1990'da 435 milyara yükselir. 1999 sonunda ise borcun 750 milyara ulaşmasıyla, "devletçilik döneminin sona erişinin", Latin Amerika'nın emekçi nüfusuna yüklenen bu ipotekte herhangi bir düşüş sağlayacağı fikri yalanlanmış olur. Her şeyden önce, borcun, bölgeyi emeğin uluslararası alandaki yeni işbölümüne uyum sağlayabilmesi için gerekli altyapıyı hazırlayan bir ekonomik yeniden yapılanma mekanizması teşkil ettiğini anlamak gerekir (bu yeni işbölümünü egemen iktisatçılar bir ülkenin uzmanlaşması olarak tanımlıyorlar; aslında emeğin uluslararası düzeydeki işbölümü, egemen ülkeler ve egemenlik altında bulunan ülkeler arasındaki ilişkilerin niteliğiyle yakından bağlantılıdır).

Böylece bu borç sınai altyapıların alımını finanse etmeye ve de merkez ülkelerin yani emperyalist ülkelerin lehine hammadde ihtiyaçlarının sağlanmasına yarar. Bu da, bugünkü evre-

de, çeşitli ülkelerin çok karmaşık bir sistem gerektirmeyen kimi ürünlerde bir ihracat uzmanlaşmasına doğru yöneliminin hızlanması sonucunu doğuruyor. Tabii tüm bunlar da iç pazara yönelik üretimin sönümlenmesi pahasına oluyor. Bazı ülkelerde bu ihracatta uzmanlaşma, sadece hammadelerin değerlendirilmesine yoğunlaşırken, diğerlerinde sınai ara malların imalatına veya (arabalardan oyuncaklara kadar) parçaların bir araraya getirilmesine dayanıyor.

Bugünkü evrede, Latin Amerika sanayii artık büyümenin temel motoru değil. Merkez'in veya Asya'nın ihracatçı ülkelerinin rekabetiyle karşı karşıya bulunuyor. Bu sanayinin, işleyebilmek için ticaret dengesini bozan önemli bir ithalata ihtiyacı var. Yeni yatırımlar, uluslararası düzeyde rekabet yaşanan sektörlerde yoğunlaşıyor ve bu, kimi ülkelerde iki savaş arası dönemden itibaren ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi yıl boyunca gelişen eski yerel imalat kompleksinin parçalanması sonucunu doğuruyor. Bunun da çeşitli sonuçları var: örneğin, teknolojilerin iç pazara yönelik üretime uyarlanmasına dayalı bir mühendislik alanının gelişimi sekteye uğruyor. Aynı şekilde, araştırma-geliştirme faaliyetleri geriliyor. Küresel bir ağa bağlı sınai toplama montaj modeli, entegre üretime dayalı bir önceki modelin yerini aldı (en azından Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkelerinde: Brezilya, Arjantin, Meksika...).

İhracatta uzmanlaşma, en somut ifadesi on yılda % 45'lik bir ortalamadan % 13'e geçen ticari gümrük tarifelerindeki düşüş olan radikal bir ticari açılım tarafından hızlandırıldı. Genel olarak ele alındığında bölgedeki ihracatlar, 1980 ile 1995 yılları arasında bölgesel GSMH'nin % 14'ünden % 23'üne geçmiş olsa da, ihraç edilen ürünlerin fiyatları düşmüş bulunuyor ve o zamandan itibaren katma gelirler sonuç olarak hiçbir anlam taşımıyor. 1990 ve 1996 arasında ihracatın % 76'lık artışı karşısında, ithalatlar % 127 düzeyinde bir artış gösterdi. Bu yeni yöne-

limin sonucu olarak, Latin Amerika'nın dünya ticaretine katılımı, 1995'te tüm dünya mübadelelerinin toplamının % 3,6'sına, yani yirminci yüzyılın en düşük seviyesine kadar düştü.

Tüm koruyucu önlemlerin bu şekilde dağıtılması ve dünya piyasasına tam açılım, Latin Amerika kıtasının, o eski hammadde satıcısı ve işlenmiş ürün alıcısı işlevine basit bir geri dönüş değildir. Oluşmaya başlayan model, daha üst bir seviyede, az işlenmiş tarım sanayii ürünlerinin ihracatına ve çok daha fazla işlenmiş sermaye ürünlerinin (makine, vs.) ithalatına dayalı eşitsiz değişim mekanizmalarının yerleştirilmesine varacaktır. Bugünkü ihracatlar, muzdan, araba yapımında kullanılan ara malların bir kısmına, oradan da petrokimya ürünlerine uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Fakat alımlar, her zaman son model, bilgisayarlar, sofistike üretim makineleri veya yeni ilaçlar içermektedir. Aslında, ithalat-ihracat bileşiminin incelenmesi, teknolojik gediğin giderek açıldığını, nisbi fiyatların (ithalat ve ihracat fiyatlarının farkı) daha elverişsiz olduğunu ve ticaret açığının yalnızca büyüyebileceğini gösteriyor. Şirket-içi veya sanayi-içi yeni bir ticaret sisteminin oluşturulmasında (yani, ulusötesi şirketin çeşitli kolları arası ürün değişimi veya bir ulusötesi şirketin bir taşeron firmadan özel ürün alması...) büyük ulusötesi şirketler Latin Amerika'daki kollarını hammaddelerin temel sınai işlenişine ve önemli bir emek-yoğunluğu (*labour intensive*) gerektiren faaliyetlerde uzmanlaştırıyor, bu da bölge için giderek daha da açık yaratan değişimlere sebep oluyor.

Bu dönüşümler işsizliği artırıyor, ücretleri düşürüyor, korkutucu bir sefalet patlaması yaratıyor. Sefalet kavramının tanımı konusunda farklı nicelendirmelere göre, Latin Amerika'da yoksulluğun vurduğu insan sayısı 150 ila 224 milyon arasında değişiyor. Bu rakamlar, seksenli yıllardaki krizin başında söylenenlerin de üzerinde. Bu sefalet, tıbbi açıdan durdurulması ko-

lay olan salgın hastalıkların yeniden ortaya çıkmasına ve çocuklarda (dramatik izler bırakacak olan) bir eksik beslenmenin gelişimine yol açtı.

Dış borçlanmanın, ihracatta uzmanlaşmanın, açık yaratan ticari mübadelelerin ve satın alma gücünün aşınmasının bileşimi patlayıcı niteliktedir ve Latin Amerika ekonomisinde periyodik sarsıntılara yol açmaktadır. Bununla birlikte bu teşhis, bir analiz için ancak bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Latin Amerika'da olanları yorumlayabilmek için, bölgenin tarihsel açıdan bağımlı ve çevresel karakterini içeren bir kuramı kullanarak onun bugünkü kırılganlığını incelemek gerekir.

Emperyalizm

Emperyalizm kuramı, kapitalist gelişmenin her tarihsel aşamasında, merkez ekonomileri ile çevre ekonomiler arasında var olan ilişkileri açıklar. Bu kuram, çeşitli dönemlerin (on dokuzuncu yüzyılda doğmakta olan kapitalizm, yirminci yüzyılın ilk yarısındaki klasik emperyalizm ve ardından gelen "geç kapitalizm") her birinde emeğin uluslararası işbölümündeki değişimlerin –o değişimler ki Latin Amerika ekonomisinin genel bir yeniden yapılanışını belirler– nasıl meydana geldiğini araştırır. Çevrenin (egemenlik altındaki ülkelerin) kaynaklarına, merkezdeki güçler tarafından el koyma mekanizmalarım incelerken emperyalizm kuramı, Latin Amerika üzerinde önemli bir etkisi olan bu müsaderenin yeni ticari, mali ve sınai biçimlerine ışık tutar. Bugünkü emperyalizmin temel özelliği –geçmişte olduğu gibi– her şeyden önce sermaye ihracatının meta ihracatına eklenmesiyle veya (Latin Amerika'daki emperyalist) yatırımların, alacaklı (borç veren, borcun sahibi) olarak sahip olduğu denetim imkânıyla birleşmesiyle açıklanır. Bugünkü emperyalizm, ulusötesi büyük şirketlerin yönetimi altına konan üretimin uluslararasılaşmasında nitel bir ilerlemeyi kapsamaktadır, bu

da her bağımlı ülkenin belirli bir çeşit görevin gerçekleştirilmesinde uzmanlaşmasını getirir.

Uluslararasılaşmış üretim sürecinin bu hiyerarşikleşmiş ve parçalanmış yeniden yapılanışı çevrenin kaynaklarına merkezin el koyuşunu güçlendirmektedir. Merkez için, bu yeniden yapılanma, aynı zamanda düşüş çevrimlerini yumuşatmanın ve refah dönemlerini uzatmanın bir etkeni olarak da işlev görmektedir. Ve her ne kadar yatırımların, ticaretin ve üretimin önemli kısmı Triade'ın (Üçlü'nün –ç.n.) gelişmiş ülkeleri (ABD/Kanada-Avrupa-Japonya) arasında gelişse de, çevrenin kaynaklarına el koyma mekanizması sermayenin dünya çapında yeniden üretimini stratejik olarak kolaylaştırmaktadır. Merkez ile çevre ülkeler arasındaki uçurumun genişlemesine ilişkin veriler sarsıcıdır. Bugün, dünya çapında ailelerin özel tüketimin % 86'sını, zengin ülkelerde –ki bunların bünyesinde de gelirlerin ve servetin dağılımı tabii ki son derece eşitsizdir– yaşayanların % 20'si gerçekleştirmektedir. Tüm rakamlar bu kutuplaşma eğiliminin tartışılmaz olduğuna işaret ediyor. PNUD'nin raporları hiç durmadan bunun altını çizmektedir. Bir de bunlara –haklı olarak– utanç verici karşılaştırmalar eklenir. Örneğin, sadece ABD'deki kozmetik ürün harcamaları, tüm çevre ülkelerdeki temel eğitim yatırımlarının toplamından daha büyüktür.

Hiç şüphe yoktur ki, dünyanın sosyo-ekonomik haritasını incelediğimizde –Brezilyalı, Meksikalı, hatta Arjantinli yöneticilern Birinci Dünya'ya geçiş üzerine konuşmalarına karşın– Latin Amerika kıtasının azgelişmiş ülkeler cephesinde yer aldığını ve mali, ticari ve sınai bağımlılığının, emperyalizme tabi oluşun tipik bir örneğini teşkil ettiğini görürüz. Dış borç bunun en göze çarpan örneğidir. Latin Amerika da, tıpkı diğer Üçüncü Dünya ülkeleriyle aynı yolu izlemiştir. Bunlar –1982 ve 2000– arasında borçlarının dört misline eşit miktarda paralar ödemiş olsalar da, sonuç olarak, neredeyse yirmi yıl sonra hâlâ borç

krizinin patladığı dönemdekinin üç buçuk katı bir borca sahiplerdir. Borcu yönetebilmek için alınan çeşitli önlemler, onun artmasına ve yeniden finanse edilişinin yükünün büyümesine yol açmıştır. Genel bir bakış açısıyla, çevre ülkelerin borcu, kendi zenginliklerine el konulmasını süreklileştiren bir mekanizma oluşturur, ve bu nedenle de, bu borç, dünya çapında kamusal ve özel borçlanmaların toplamının % 5'ini teşkil etse de kaldırılması olanaksız bir ipotek işlevi görmektedir (Üçlü'yü oluşturan ülkelerin, şirketlerinin, kamu tüzel kişilerinin ve iç borcu, dünya çapındaki borçlanmanın esas kısmını oluşturur).

Bu borçlanma, Latin Amerika hükümetlerinin ekonomi politikaları karşısında IMF'nin tipik bir emperyalist rol oynamasını sağlamıştır. Böylece, seksenli yıllardan farklı olarak, bölgedeki alacakların önemli bir kısmına sahip olan çok sayıdaki emperyalist yatırımcı, borçlu ülkelerle anlaşmaları IMF aracılığıyla imzalamaktadır. Bu sonuncusu, borç servisinin ödenmesini sağlamak üzere bütçe konusunda bir sıkılık talep eder ve hükümetleri yüksek faiz oranlarıyla borcu yeniden finanse etmeye (yani, ödeme tarihi gelmiş olan borçları yeni kredilerle karşılamaya) zorlar, bu da iç borca (yatırımlar açısından) zarar verir ve yeniden atılım politikalarına bir engel teşkil eder. Merkez ülkelerden gelen sermayenin giriş ve çıkışları Latin Amerika ekonomisinin durumunda belirleyici bir unsur haline gelmiştir ve Latin Amerika ülkelerinin iç ekonomik döngüsüne bağlı sermaye olarak tanımlayabileceğimiz bu model her türlü uzun süreli büyümeyi son derece zorlaştırmaktadır.

Borcun dayattığı tabiliğin yönetilişinin çeşitli biçimleri vardır. Kimi ülkeler –Meksika ve Brezilya gibi– döviz endeksinin sabitliği karşısında (kendi paraları ile doların ilişkisi) ticaret dengesinde bir artı sağlamaya öncelik verirler. Diğerleri, örneğin Arjantin, ticarette bir dengesizlik karşısında kendi parası ile dolar arasındaki pariteye öncelik verirler. Aslında, bunlar

–borç servisinin ödenmesini güvence altına almayı hedefleyen– biri devalüasyon, diğeri ise deflasyon yoluyla aynı düzenlemenin iki farklı seçeneğidir.

Ticari bakımdan, enperyalist hakimiyet, en başta ABD'nin lehine olan, ithalatlara tam bir açılma şeklinde kendisini gösterir. Son on yıl içerisinde ABD, Latin Amerika'yla mübadelelerinden, dünyanın geri kalanıyla ilişkilerindeki açığı kısmen telafi edecek şekilde, bir artıyla çıkmayı başarmıştır. Brezilya ve Arjantin gibi ülkeler –ki bunlar, ticari artılar elde etme geleneğine sahiptirler– bugün paralarında devalüasyona gitme baskılarını güçlendiren ticari dengesizliklerle karşı karşıyadırlar.

Latin Amerika'nın Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) sopası altında uluslararası ticaretin yeniden düzenlenmesinde oynadığı tamamen marjinal rol de onun bağımlı konumuna bir ek kanıt daha getirir. Bölge ülkeleri bu örgütün en üst kademelerinde sürekli görevlere sahip değildir ve hukuki açıdan belirleyici olan ve sorunları çözmekle yükümlü kurumlarda etkileri yoktur. Bu nedenle, DTÖ'nün kararları, kimi Latin Amerika ürünlerinin gelişmiş ülkelere girişini engellemekte ve aynı zamanda, bu egemenlik altındaki ülkeler, merkez ülkelerden patentli ve yapımı karmaşık olan ürünler üzerinden çeşitli vergiler ödemek zorunda kalmaktadırlar.

Latin Amerika'daki sefalet patlaması, aynı zamanda gelirlerin merkez ülkelere doğru transferinin bir sonucudur. Borcu ödemek için "uyumlar", "rekabetçi olmayan" sanayilerin yok oluşundan kaynaklanan iş kaybı, ithalatlara tam açılımın yanısıra uzmanlaşmış ihracata yöneliş; tüm bunlar, satın alma gücünün düşmesine ve ödeme gücüne sahip talebin küçülmesine yol açar ve bu da her türlü ekonomik yeniden canlanma evrelerinin hızla tüketilişine sebep olur. Latin Amerika ekonomisi, yabancı yatırımcılara "güven vermek" için satın alma gücünü düşüren yoksullaştırıcı uygulamaların yarattığı bir kısır döngü-

nün tutsağıdır; yine bu uygulamalar, iç pazarın küçülmesinin ve dış dengesizliklerin yarattığı uzun resesyonlar yaşandığında sermayenin bölgeden kaçmasına yol açar.

Eşitsiz ve Bileşik Gelişme

Eşitsiz ve bileşik gelişme kuramı Latin Amerika ekonomisinin istikrarsızlığının derinleşmesini kavrayabilmek açısından ikinci anahtarı oluşturur.

Bu kuram, dünya ekonomisini, çevre ülkelerinde çeşitli modernlik ve gerilik bileşimlerinin varlığını belirleyen, gelişmiş ve geri kalmış üretim biçimlerini birleştiren bir bütünlük olarak inceleyerek yukarıda yaptığımız bağımlılık ilişkileri analizini tamamlar. Bazı ekonomik sektörler ve bazı ülkeler ilerlerken, azgelişmiş ülkelerin bütünü, merkezle aralarındaki mesafenin büyüdüğüne tanık olurlar.

Eşitsiz ve bileşik gelişme kuramının sosyal bilimlerde büyük bir etkisi olmuştur, çünkü Üçüncü Dünya'nın gelişimini, (düşük ya da büyük bir hızla) Birinci Dünya'ya giderek yaklaşma ve benzeme süreci olarak kavrayan pozitivist geleneği aşmayı sağlamaktadır. Bu pozitivist yaklaşımın tersine eşitsiz ve bileşik gelişme kuramı, çevrenin tamamlanmamış, bağımlı ve gecikmiş sanayileşmesinin, azgelişmiş ekonomilerin çelişkilerini derinleştirdiği olgusuna dikkat çeker. Bu kuram, Latin Amerika'nın sanayileşmesinin sağlıklı değil, tam tersine rekabet gücünün kısıtlı olması, sistemli ticari denge bozukluğu, birikimin (yatırımların...) iç denetiminin olmayışı ve yeterince yüksek bir satın alma gücüne sahip bir iç pazarın eksikliğinden dolayı yapısal olarak hassas olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, kapitalizm birikimi dünya ölçeğine sürüklediğinden, çevre ülkelerinde sınai büyümenin olanaklılığı veya olanaksızlığı konusundaki geleneksel tartışmanın bir çıkmaza gittiğini göstermektedir. Fakat birikimin bu gelişim sürecinde çevre ülkelerinin sanayii,

kendi gelişimine birer yapısal engel işlevi gören tüm tarihsel elverişsizliklerini de peşinden sürüklemektedir. Bu engeller, yirminci yüzyılın başında kapitalizmde meydana gelen dönüşümlerin sonuçlarıdır. Bu dönemden itibaren gelişmiş ülkelerin sermaye birikiminin, geri kalmış ülkelere özgü sermaye birikimiyle bir arada varoluşu sona ermiştir. Ve birinci süreç (gelişmiş ülkelerin birikimi), ikincisinin (geri kalmış ülkelerin birikimi) kendi başına sağladığı gelişim dönemlerine dönüşümü açısından bir engel haline gelmiştir.

Geçmişte, Almanya, ABD ve Japonya gibi başlarda geri kalmış ülkelerin Belçika veya İngiltere gibi "daha gelişmiş" ülkelere ulaşmasını, hatta onları aşmasını sağlamış olan özerk gelişme olanağı ortadan kalkmış durumdadır. Bu olanak, merkez güçlerinin çevrede üretilen ve el koydukları artı-değer miktarını, ticari, mali ve sınai çeşitli kanallarla artırdıkları anda yok olmuştur. Dünya pazarı, ulusal, sektörel ve bölgesel gelişmişlik farklarını yoğunlaştırarak ve de, ilkel ve ileri gelişmişlik biçimlerini yanyana getirerek, çevresinde çeşitli kapitalist, yarı-kapitalist ve pre-kapitalist sosyo-ekonomik formasyonların eklemlendiği bir eksen halini almıştır.

Dünyasallaşmış kapitalizm sanayisizleşmiyor, ama bir şekilde, göreli olarak, ileri ve geri kalmış ülkelerin haritadaki ayrımlarını donduruyor. Örneğin, dünyasallaşmış kapitalizm, bugün Brezilya'nın veya Güney Kore'nin büyümesini engellemiyor. Fakat bu kapitalist ülkelerin, bu üretim tarzının daha önceki aşamalarında olduğu gibi, ABD'nin veya Japonya'nın gelişmişlik seviyelerine ulaşmasını engelliyor. Eşitsiz ve bileşik gelişme kuramı, son yirmi yıl içerisinde Latin Amerika'da işlerlikte olan sınai yeniden yapılanmanın ikili karakterini açıklıyor. Sanayinin modernleşmesinin genel birikim sürecinin parçalanmasıyla nasıl bir arada var olduğunu açıklığa kavuşturuyor. Böylece, bugünkü evrede, Latin Amerika kıtasında üretilen mal

miktarı, bir önceki evrede üretilenle eşittir, fakat o dönemdekinin üçte biri kadar personel kullanılmıştır. Erkek ve kadın çalışanların daha fazla emek harcamasını gerektiren yatırımlarla birlikte, üretim düzeyi 1990 ve 1996 arasında yıllık olarak Arjantin'de % 3,7, Meksika'da % 2,9 ve Brezilya'da % 2,8 artmıştır –bunu ABD'nin % 2,3'lük yıllık ortalamasıyla karşılaştırabiliriz. Bu büyüme merkez ülkelerle verim diferansiyelini düşürmüş, ancak bu, Latin Amerika sanayiinin yeni koşullara uymuş kimi sektörlerinde (örneğin demir-çelik ve otomobil sektörleri) gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, bu farkların azalması, uyumlandırma sürecinde marjinalleşürilmiş üretim sektörlerinde farkların büyümesiyle bir arada var olmaktadır (örneğin üretim makineleri).

Birkaç ihracat sektörünün başarılı faaliyetleri ile iç pazara yönelen sektörlerin yıkımı arasında büyük bir kırılma meydana gelmektedir. Bu karşıtlık, Meksika sınırındaki montaj şirketlerinin gelişimi ile Meksika'nın geleneksel sanayiinin çöküşünü karşılaştırdığımızda çok daha net biçimde ortaya çıkar. Yahut, Arjantin'deki tarım sanayii ürünleri ihraç eden firmaların modernleşmesi ile ülkenin taşra sanayiinin yaşadığı iflası karşılaştırdığımızda, ihracatçı girişimciler ücret maliyetlerinin (yoksullaşmaya ve işsizliğe bağlı) düşüşünden kâr ederken, ücretlerin bu düşüşü (belirli bir iç talep dinamiğine dayanması gereken) her türlü sürdürülebilir büyüme sürecine sekte vurur. 18 Latin Amerika ülkesinden 13'ünde 1998'in reel asgari ücreti 1980'dekinin altındadır; ayrıca çeşitli çalışmalar, ücretlilerin cari satın alma gücünün çok daha sert biçimde düştüğünü vurgulamaktadır.

Halkın satın alma gücü, (yüksek işsizlik oranı tarafından zaten zayıflatılan) iş piyasasında, sömürü oranını artırma işlevi gören esneklik yasalarının etkisiyle azalmıştır. Bu sömürü oranı artışının en açık belirtisi, kayıt dışı denilen işlerin, yani

hiçbir sosyal güvenlik unsuru olmaksızın gerçekleştirilen ücretli etkinliklerin gelişimidir. Son on yılda, 100 yeni işten 84'ü kayıt dışı dediğimiz ve kayıtlı sektördekilerden % 40 ila % 60 oranında düşük ücretlerin verildiği işlerdir (OIT ve CEPAL'in araştırmalarına göre), iş piyasasının bu parçalanması, satın alma gücünün düşmesine ve gelirlerin aşırı ölçüde kutuplaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Çeşitli azgelişmişlikler

Eşitsiz ve bileşik gelişme kuramı dünya ekonomisindeki tartışılmaz kutuplaşmayı da açıklamaktadır. "Merkez-çevre şemasının geçersizleşmesi"ni ve "Üçüncü Dünya nitelemesinin uygunsuzluğu"nu ilan eden kimi yazarlar bile, günümüzün "bilişim ekonomisi çağı"na katılan veya kenarında kalan ülkeler arasındaki eşitsizliğin artışını onaylamaktadırlar. "Bilişime dayalı vasıflı emek" merkez ülkelerinde gelişirken, "degrade (yıpranmış) Taylorist emeğin" çevrede yoğunlaştığını kabul etmektedirler. Bu ayrım çizgisi, dünya nüfusunun yalnızca % 15'ini barındıran fakat bilişim faaliyetlerinin % 80'ini ve yüksek teknoloji üretiminin % 90'ını denetleyen bir hâkim kutbun yer aldığı ekonominin "sabit mimarisi"ni sağlamlaştırmaktadır. Bu sert bölünmenin içerisinde değişken geometrili bir azgelişme işler; bu, her ülkenin çevredeki konumunu (emperyalist) merkez ülkelerinden yayılan birikim modeline (yatırımlara) göre değiştirmektedir. "Gelişmiş ülkeler" bütünü ile "geri kalmış ülkeler" blokunu birbirinden ayırmak, her bir ülkenin dünya pazarına eklemlenişini daha kesin biçimde inceleyebilmek açısından bir başlangıç noktası oluşturur. Bu çalışma (kavramsallaştırma), çeşitli ara durumların varlığını göz önünde bulundurmalıdır (çevreye ait olmayan, veya yarı çevresel bağımlı ülkeler, egemen olmayan merkez ülkeler). Aynı şekilde üst, alt ve orta çevresel durumlar arasında da bir ayrım yapmak gerekmekte-

dir. Sözünü ettiğimiz bu üç katman, Latin Amerika'da örneğin Brezilya, Şili ve Haiti arasındaki farkı görmeyi sağlamaktadır. Ve bu sınıflandırma tarzı, aynı şekilde tüm bölgeyi Afrika'dan daha yüksek, fakat Güney-Doğu Asya'dan daha düşük bir gelişmişlik seviyesinde değerlendirmeyi sağlar.

Yoksulluğun artışının, Latin Amerika'nın çeşitli ülkeleri ve bölgelerini, Afrika kıtasında tanık olduklarımıza çok yakın "insansızlaşma" bölgeleri olmaya itmiştir. Bununla birlikte, bütünlüğü içerisinde ele alındığında Latin Amerika bölgesi, Afrika'yla karşılaştırılabilir boyutlarda bir sosyal gerilemeye ve suç oranının artışına tanık olmamıştır; Latin Amerika, doğal kaynaklarının yağmalanmasının hedeflendiği bir çeşit savaş alanı noktasına düşmemiştir. Latin Amerika'daki yoksullaşmanın rakamları şaşırtıcıdır. Ancak Afrika'nınkiler dehşet vericidir. Bu kıtada, son yirmi beş yılda gıda tüketimi % 25 oranında gerilemiş ve yetersiz beslenmeden muzdarip olan kişi sayısı 103 milyondan 215 milyona çıkmıştır.

Buna karşın, son on yıl içerisinde hiçbir Latin Amerika ülkesi Güney Doğu Asya'dakine benzer büyüme oranları kaydetmemiştir. Bu bölgede, Güney Kore gibi bu sürecin başını çeken ülkeler vardır: ilk aşamada ihracat ürünlerine yüklenilmiştir; ikinci aşamada da iç pazarlarının gelişimine tanık olmuşlardır ve halen olmaktadırlar, böylece Latin Amerika'yla aralarındaki gelişmişlik farkı açılmaktadır. Güney Doğu Asya'yla karşılaştırarak, Latin Amerika kıtasının neden "treni kaçırdığı"nı açıklamaya çalışmak ekonomik literatürde sürekli gündeme gelen bir konudur. Oysa bu soruna tatmin edici bir cevap bulunması, eşitsiz ve bileşik gelişme kuramı dışında mümkün değildir.

Neoliberaller, "Latin Amerika'nın yenilgisi"ne karşı "Asya'nın başarısı"nı, devletin güçlü varlığı karşısında piyasanın üstün gelmesiyle açıklamaktadırlar. Buna karşın neoyapısalcı akım bu sonucu, bazı Güney Doğu Asya ülkelerinde sınai poli-

tikaya verilen öneme bağlamaktadır. Bu iki yorum da, karşılaştırılan iki gidişata da damgasını vuran bütünlük bağlamını dışta tutmaktadır. Gerçekten de, vurguyu asıl olarak ekonomi politikalarının başarılarına veya başarısızlıklarına yaparak, bu yaklaşımlar çok temel bir olguyu es geçmektedirler: Çevre ülkeleri için ekonomi politikaları birer serbest tercih konusu değildir. Üstelik, bu açıklamalar Güney Kore'nin veya Tayvan'ın, çevrenin gecikmişliği konusundaki genel kuralın birer istisnası oldukları ve onların performansının başka ülkeler açısından tekrarının pek de olası olmadığı olgularını hesaba katmamaktadırlar.

Aynı şekilde, 1997'de patlayan krizin açıkça gösterdiği üzere Kore, Tayvan veya Singapur gibi ülkelerin bağımlılık koşullarını aşmadıkları görmezden gelinerek, sıkça merkez/çevre ilişkilerinin dışına çıkmış birer örnek olarak sunulmaktadırlar. Doğrudan Kuzey Amerikalı, Avrupalı veya Japon büyük firmaların rekabetiyle karşı karşıya kalan Koreli büyük şirketler (chaebol'ler), güçlü olanın yasasını kabul etmek, veya parçalanma, ya açılma ya da bir birleşme sürecine girmek zorunda kalmışlardır (grupların iflası, sektörlerin satımı, Amerikalı, Avrupalı, Japon firmalar tarafından satın alınma). Bu yeniden örgütlenme –en azından bugüne kadar– Latin Amerika'yla karşılaştırılabilir bir gerilemeye yol açmadı; örneğin Kore'de bir yeniden atılımı engellemedi. Bununla birlikte, Güney Doğu Asya ekonomileri her ne kadar çevrenin daha üst basamaklarında bulunsalar da, sermaye akışlarına karşı son derece dayanaksız olmaya devam ediyorlar (bu da kitlesel bir geri çekilmeyi sürekli mümkün kılıyor). Dolayısıyla, Japonya'nın etkisinin yoğun olacağı olası bir bölgesel blokun bünyesinde bağımlı bir rol oynacakları kesinleşiyor.

Aslında, Güney Doğu Asya'nın sanayileşmesi, Arjantin'in 1950'li yıllarda ve Brezilya'nın 1960'lı yıllarda yaşadığı sürece

benzer birçok özellik taşımaktadır. Aralarındaki fark ise, ilk başlarda Latin Amerika'nın en ileri ülkelerinde kendini gösteren ve sınai gelişimi kolaylaştıran nesnel koşulların, daha sonraları Güney Doğu Asya'da da ortaya çıkması olgusunda yatmaktadır. Bu değişim bir veriye bağlıdır: Uluslararası kapitalist ekonominin uluslararasılaşma sürecinin Latin Amerika'nın avantajlarını (iç pazarda daha önce yaşanan belirli bir büyüme), ihracat sektörlerine ve düşük ücretli işgücünün kullanımına dayalı yeni doğrudan dış yatırım şekilleri önünde bir engel haline getirmeye başlaması. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki, Latin Amerika'da siyasal istikrarsızlığın ve halk ayaklanmalarının uzun tarihi, emperyalist yatırımların, Kuzey Amerika'nın askeri işgali altında bulunan ve son derece özgün kentleşme ve toprak reformu süreçleri yaşayan (özellikle Tayvan ve Güney Kore'de) Asya bölgelerine yönelmesine yol açmıştır.

Disiplinli ve ucuz el emeği arayışı yatırım akışlarını diğer Asya ülkelerine yönlendirmiştir. Kore ve Tayvan'da üretkenliğin artışı ve dolayısıyla ücretlerin yükselişi karşısında ulusötesi şirketler, şubelerini Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi ülkelere yerleştirdiler. Ama yine de, bu "sömürücü-ihracatçı" modelinin hayran taraftarları, çok temel bir bilgiyi es geçiyorlar: Düşük ücretlere dayalı rekabet, iç tüketime dayanan bir "olumlu bir büyüme döngüsü"nün harekete geçmesini engeller; ki bu büyüme döngüsü çevre ekonomilerinin merkezinkilere belirli bir ölçüde yaklaşmasını sağlayabilir.

Bu engel, dünya pazarını paylaşma savaşına geç katılan tüm ülkelerin karşı karşıya kaldığı tarihsel bir sınırdır. Bu sınır sadece yatırımların, özellikle de doğrudan dış yatırımların artırılmasıyla aşılamaz.

Egemen sınıfın yeni yönelimi

Latin Amerika'da kaydedilen dönüşümler sadece dünya ekonomisinde meydana gelen nesnel değişimlere uyulmasının bir sonucu değildir. Bunlar aynı zamanda, Latin Amerika ülkelerinin egemen sınıflarınca neo-liberal politikaların benimsenmesi ve yürürlüğe konmasıyla kendini açığa vuran bir stratejik yönelim değişiklikiğinden ileri gelmektedirler. Başlıca kapitalist gruplar, ulus-ötesi şirketlerle yeni bir ittifak oluşturdular. Bu değişim, 1940 ile 1970 yılları arasında büyük toprak sahipleri ile yabancı sermayenin (Amerikalı, ya da çoğu zaman Britanyalı, vs.) ittifakının yerini, Latin Amerikalı sanayi kapitalistleri ile emperyalist firmalar arasındaki bir anlaşmaya bırakmasıyla, egemen burjuva blokunda meydana gelen değişimle karşılaştırılabilir düzeydedir.

Bugün, bu büyük emperyalist şirketler, tartışılmaz biçimde, bu blokun en güçlü liderleri haline geldiler. Bunun sonucu olarak da, ithal ikamesi politikasından vazgeçerek, bölgesel liderlik için savaşı kaybeden tüm sanayi burjuvazisini kapsayan bir iç dönüşüm süreci gerçekleşmektedir. Ancak "dünyasallaşmış" yeni rekabet koşullarına uyum gösterıneyi başaran Latin Amerikalı kapitalistler, bu ulus-ötesi şirketlerin birer küçük yardımcısı olarak ayakta kalabilmektedirler.

Latin Amerika'nın ekonomik yeniden düzenlenişinden en kârlı çıkan taraf bu yeni ittifaktır. Dış borcun yönetilme biçimi bu dengeyi açıkça göstermektedir, çünkü (yeni ve zarif tipiyle) ulusal kapitalist sektörler, alacaklı emperyalistler gibi, bu borcun büyümesinden faydalandılar. Kesin bir avantaj elde eden şirketler, kendi borçlarını devletleştirmeyi başaranlar olmuştur (emperyalist bankalardan aldıkları, ödenmemiş borçlarını toplumsallaştırdılar). Borçlu olmalarından kaynaklanan zorunluluklarından bu şekilde kurtulan bu gruplar, bugün borcun "tüm ulusun taahhüdü, ödenmesi gereken bir taahhüt" olduğunu ilan edebiliyorlar.

Arjantin örneğinde, borcun devletleştirilmesinin büyük kısmı 1980 ve 1982 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Borçların aktarılması uygulaması ödemelerin durdurulmasına ve hiperenflasyona yol açtı. Ulusal şirketlerin (veya *joint-ventura*) bu kurtarılışı GSMH'nın % 25 civarında bir bölümü tüketmiştir (bu gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen benzer operasyonlarınkinden 5 ila 8 misline denk gelmektedir). Servetin bu yeniden dağılımı bir yandan da şu nedenle önemlidir ki, birçok borçlu şirketin varlıklarının dışarıya, merkez ülkelere kaçışını finanse etmeye yaramıştır. Daha sonraları da kaynakların bu şekilde dışarıya çekilmesi sona ermemiştir. Bugün Arjantin dışına çıkarılan sermaye GSMH'nın üçte birini temsil etmektedir. 1990'lı yıllar boyunca yurtdışına çıkarılan sermaye, borcun faizini aşan miktardadır.

Meksika'da, 1990'lı yıllarda bu olay farklı bir tarzda, *Tekila etkisi* olarak adlandırılan mali krizin tüm gücüyle vurduğu bankaların yeniden millileştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Birkaç sene önce özelleştirilen bankaların bu şekilde iflastan kurtarılması Devlet Hazinesi'ne GSMH'nın % 15'ine eşit bir tutara mal olmuştur. Brezilya'da girişimcilerin, yerel parayla belirlenen birikmiş dış borçların değerini düşüren devalüasyonlar sayesinde işi kolaylaştırılmıştı. Fakat bu ayarlamalar dış açıkların yükünü artırdı. Bu da vergilerin (özellikle de dolaylı olanların) yükselmesine ve devlet tarafından yapılan sosyal harcamaların ve para yardımlarının sert biçimde kısıtlanmasına yol açtı. Devletleştirmenin tüm bu çeşitleri bir unsuru açığa çıkarmaktadır: Latin Amerika egemen sınıflarının en güçlü sektörü, borcu kendi çıkarları yararına kullanmıştır.

Aynı egemen grup, kamu şirketlerinin kitlesel biçimde özelleştirilmesine etkin olarak katılmıştır. Devletin malvarlığının transferi/varlıklara gerçek değerinin altında değer biçilmesi, özelleştirilmiş şirketlerin yeniden satın alımını karşılayabil-

mek için kullanılan senetlere suni biçimde yeniden değer biçilmesi ve son olarak, özelleştirilmek için ihaleye çıkarılmış kamu sektörü borçlarının devlet tarafından emilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Sonuç: Dış ve iç kamu borcu, düşeceğine artmıştır. Özelleştirmeler, yeni sahipleri için muhteşem birer kâr kaynağı haline gelmiştir. Üstelik modernleşme yatırımları her ne kadar düşük ve hizmetler her ne kadar yetersiz olsa da, bunlar gizli devlet yardımları görmekte ve yüksek tarifeler kullanabilmektedirler.

Yerel egemen blok aynı zamanda, özelleştirme sürecini sosyal hayatın her alanına yaymaya yönelik yeni dış borçların da yönetiminden kâr etmektedir. Bu anlamda, bireysel birikim yoluyla emeklilik sistemlerim yerleştirmek (Şili tarzı sistem), sağlık sistemlerini tümüyle özelleştirmek, tüm eğitim sistemini paralı hale getirmek için önemli borçlar verildiğini görebiliriz. Böylece sermayenin önünde yeni faaliyet sektörleri açılmaktadır. Bu "ikinci reform kuşağı"yla birlikte, sosyal harcamalar kısılır ve Devlet, kendini öncelikle eski borçları ödemek için vergileri yükseltmeye vakfetmiş kurum profilini sağlamlaştırır. Bu sistemin aşırı sapkınlığı şöylesi bir sonuca ulaşmaktadır: yatırımların dağılımının yerlerini değiştirme ve özelleştirme politikasının yarattığı yoksullaşma ve işsizlik sorunlarına asgari yanıtlar (güvenlik ağları) üretmek için borç alınmaktadır.

Aynı yerli kapitalist gruplar, doğal kaynakların yağmalanması ve işgücü fiyatının düşmesi olanağına dayanan ihracata yönelişin de aktörleridir. Yine bu amaçla, emeğin esnekliği ve aşırı sömürü koşulları da uç noktalardadır. Bu en açık biçimde ABD ile Meksika sınırındaki montaj fabrikalarında (*maquiladoras*) görülmektedir, ki burada ücretler ABD'dekilerin 30 kat altına inebiliyorlar. Gitgide karşılığı daha da az ödenen bu iş patlaması Arjantin'de, Şili'de ve Brezilya'da da görülmektedir. Egemen blok bu şekilde dünya pazarının rekabetçi "yuvaları"na ye-

niden sokulabilmekte; bir yandan, yaratılan zenginlikten el koyduğu payı rezilce artırmakta, öte yandan nüfusun % l'i toplam gelirin % 40'ını elde etmektedir (servet açısından baktığımızda bu kutuplaşma daha da büyümektedir).

Yeni Çelişkilenr ve Yeni dengesizlikler

Latin Amerikalı egemen sınıfların hâkim blokunun elde ettiği yeni avantajlar, aynı zamanda, onların ekonomik iktidarını aşındıran ve siyasal sistem üzerindeki denetimini yıpratan ekonomik dengesizliklerin de temelinde bulunmaktadır. Latin Amerika burjuvazisi, oligarşik bir düzene uzanan köklerine bakılacak olursa tarihsel açıdan zayıf bir kesimdir, kırılgan bir toplumsal tabana sahiptir ve ulus-devletin kemikleşme süreci boyunca halka karşıt bir politika yürütmüştür. Bu cılızlığı, egemen blok ile ulus-ötesi şirketler arasında kurulan organik ilişkilerden sonra artmıştır. Bu, bugünkü evrede açıkça ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak, bu blok ulusal devletin doğrudan yönetiminden vazgeçti ve bu denetimi IMF ile büyük yabancı şirketlerin temsilcileriyle paylaşmayı kabul etti. Bu nedenle, ulusal kökenli tarihi şirketlerle rekabet halinde olan yabancı şirketlere karşı daha düşük bir müzakere yeteneğine sahiptir. Ayrıca, egemen sınıfların bu bloku, Latin Amerika kıtasındaki işlerin hâkimiyetini ele almak için ABD ile Avrupa arasındaki geleneksel mücadeleye müdahale yeteneğinin de azaldığına tanık oldu.

İkincisi, devletlerin dış borçlarının artması –bu, borçlarını devletleştirerek onlardan kurtulan ekonomik sektörlerin işine çok yaramıştır– onların ödenemez hale gelmesine sebep olmuştur ve bunun sonucunda tüm Latin Amerika burjuvazisinin iktidarı zayıflamaktadır. Borcun denetimden çıkması yeni alınacak borçların fiyatını pahalılaştırmakta ve "ülke riski"ni arttırmaktadır (çok borçlanmış bir ülke, az borcu olan bir ülkeden

daha yüksek faizle kredi alabilmektedir; dahası, bankacılık kurumlarının tanımıyla "ülke riski" yüksekse, yani ülkenin belirli bir andan itibaren borç servisini karşılayamama tehlikesi yüksekse, buna bir de prim eklenir). Tahvil yoluyla dünya sermaye piyasasında elde edilen yeni borçlar için ödenen fiyat, her ülkenin iç birikim (yatırım) sürecini sınırlandırmaktadır. Böyle olunca da, ancak faaliyetleri yurtdışıyla bağlantılı taşeron sektörler borçların pahalılığından kaynaklanan zorluklardan sıyrılabiliyorlar. Kuşkusuz, sözünü ettiğimiz devlet yardımı sayesinde Latin Amerikalı kapitalistlerin büyük kısmı borçlarla doğrudan karşı karşıya kalmamışlardır. Bununla birlikte, borcun artması onların işlerini kolaylaştırmamaktadır, en azından yeni borçlar için faizlerin yükselmesinden dolayı.

Üçüncüsü, ihracatta uzmanlaşma ulusal sermayenin doğrudan denetimi altında bulunan bir birikimin temelini –sanayideki, hizmet alanındaki çeşitli yatırımların temelini– güçlendirmiyor. Böylece, Latin Amerika sanayi burjuvazisi, bölgesel pazarların oluşumuna (örneğin, Mercosur –1995'te kurulan ve Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ı içine alan ve Şili ve Bolivya'nın da üye olduğu Güney Amerika Ortak Pazarı), sanayi mülkiyetinin üzerindeki emperyalist denetimin yüksek olduğu koşullarda katılmaktadır. Avrupalı egemen sınıflardan farklı olarak Latin Amerika'nınkiler, dünya pazarında hegemonyayı ele geçirme savaşına başoyuncu olarak katılan bir bloka entegrasyon süreci yaşamıyorlar. Aslında bu sınıflar, bizzat kendisi de çeşitli emperyalist güçler arasındaki bir savaşımın konusu olan bölgesel bir pazara giriyorlar. Büyük ulusötesi şirketlerin en verimli dalları ele geçirdiği anda, en güçlü, en yoğunlaşmış Latin Amerikalı gruplar şirketlerini satıyorlar veya sınai dokunun yeniden düzenlenmesine azınlık olarak katılıyorlar. Bu eğilim, bugün özelleştirilmiş bulunan kamu firmalarının etkilerini kaybetmesiyle güçlenmiştir. Amerikalı ve Avrupalı ulusötesi şir-

ketlerin şubeleri, Arjantin'de kesinlikle hâkim, Meksika'da yine çok güçlü, Brezilya'da ise kendini biraz daha az kanıtlamış konumlara sahip oldular. Kendilerini yeni taşeron sektörlere uyarlamayı başaramayan küçük ve orta boyutlu şirketlerin kitlesel iflasları Latin Amerika ekonomisinde gerçekleşmekte olan bu dıştalanmanın kanıtıdır.

Dördüncüsü, ticaret açığı da –ki bu, ihracatta uzmanlaşma ile ithalatlara tam bir açılmanın bileşiminin sonucudur– bu dengesizlikleri çoğaltmaktadır, çünkü bu dengesizlik, kârların ulusötesi şirketler tarafından çeşitli biçimler altında yeniden ihraç edilmesiyle artmaktadır. Böylece, 1990'lı yıllar boyunca Latin Amerika'da yapılan –ve bir ihracatçı ekonominin sahip olması gereken özellikleri güçlendirmek amacıyla iletişimde ve ulaşımda modernleşmeye öncelik sağlayan– doğrudan yatırımlar dünyadaki ortalamanın üzerine çıktı (fakat Güney Doğu Asya'ya yönlendirilen doğrudan yabancı yatırımların oldukça altında kaldılar); bununla birlikte ana firmalara yapılan sermaye transferleri (kâr transferleri, lisans harcamaları, yıllık gelir vergisi, emperyalist ana firma tarafından sağlanan hizmetlere değerinin üzerinde fatura kesilmesi, vs.) rekor seviyelere ulaştı. Bu nedenle aralıksız bir yükseliş, kısa zamanda ödemeler dengesi (toplam giriş ve çıkışların farkını hesaplayan denge) açığı şeklinde geri dönen bir engele çarpar.

Beşincisi, Latin Amerika, ticari ilişkilerinde mübadele ilişkilerinin kötüleşmesine bağımlı kalmıştır. Sermayenin dünyasallaşmasında bugün yaşanan gelişmeler, düşük bir verimliliği olan bölgeleri daha fazla cezalandırmaktadır, bunu da bu bölgede gerçekleştirilen işlere giderek düşen bir ticari karşılık ödenmesi yoluyla yapmaktadır (Latin Amerika'da üretilen ve ihraç edilen bir metada bulunan ortalama toplumsal emek saati, emeğin verimliliğinin daha yüksek olduğu merkez ülkelerden ithal edilen bir metada bulunan toplumsal emek saatinden

nispeten daha az artmaktadır; dolayısıyla harcanan toplumsal emeğin eşitsiz bir mübadelesi söz konusudur). Bu zarar –ki her zaman kapitalist ekonominin uluslararasılaşmasına eşlik etmiştir–, kapitalizm henüz büyük ölçüde ulusal fiyat ve ücret sistemleri etrafında kendini örgütlediği dönemlerde, açık biçimde daha düşüktü. Oysa, metaların –yatırımlarını, üretimlerini ve dünya çapında pazarlanmalarını düzenleyen– ulusötesi şirketlerin denetiminde bulunan türdeş dolaşım alanlarının bugünkü oluşumu eşitsiz mübadeleyi derinleştirmektedir. Daha hiyerarşik ve bölümlenmiş bir uluslararası işbölümü (iç pazar için üreten ile dış pazara yönelen sektörler için daha çok farklılaşmış bir verimlilik ve ayrı ulusal ücretler) Latin Amerika kıtası üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

Altıncısı, neo-liberal reformlar, birikimi (yatırım ve açılım dinamiğini yani malların artı-değeri gerçekleştirmeyi sağlayacak satışı) ciddi biçimde sınırlayan bir işsizlik ve yoksulluk seviyesi yaratmıştır. Kimi yazarlar, Latin Amerika nüfusunun % 15 ila 20'sinin "Birinci Dünya"yla karşılaştırılabilir bir yaşam seviyesine sahip olduğunu söylüyorlar. Nüfusun üçte ikisi de yaşam düzeyinin dördüncü dünyanın cehennemine doğru düştüğüne tanık oldu. Latin Amerika'nın bu röntgen filminden yola çıkarak, ücretlere vurulan darbelerin neden krizi beslediğini (açılımları engellediğini) anlayabiliriz. Gelişmiş ülkelerden farklı olarak, nüfusun (talep açısından) sabit bir büyüme sürecini destekleyecek düzeyde alım gücüne sahip olan kesimi nicel olarak düşük olmanın yanısıra, halen de düşme eğilimindedir. Arjantin'de örneğin, geleneksel orta sınıflar çökmüştür. Latin Amerika'nın hiçbir yerinde, egemen ülkelerin bazı bölgelerinin (örneğin Avrupa Topluluğu'nun kimi ülkelerinde) aksine, nispeten türdeş ücret alanları oluşmaya yönelmiyor.

Latin Amerika'da sömürünün artmasıyla, satın alma gücünün bu yıpranışı daha da artmakta, metaları üretim değerleri-

ne satma zorlukları genelleşmektedir. Merkez ülkelerdekine benzer bir "Fordist tüketim normu"nun oluşumu, kayıp on yıldan (1980'li yılların başındaki borç kriziyle başlayan dönemden) itibaren engellendi. Bugün, dayanıklı tüketim mallarının satışının genelleşme koşullarının varlığında tartışılacak bir şey yok; buna karşın gündemde bir başka mesele var: Beslenme, eğitim ve sağlık alanındaki gerileme nasıl durdurulabilir? Toplumsal ihtiyaçlar ile verimliliğin gerekleri arasındaki kopma, her seferinde daha dramatik şekiller alıyor.

Latin Amerika'nın siyasal rejimlerinin giderek büyüyen istikrarsızlığının temelinde yatan şey, yukarıda saydığımız tüm çelişkilerin bileşik etkisidir. Bu kriz, devlet başkanlığının aniden kesintiye uğramasından (Ekvador, Peru, vs.), hükümetlerin dağılmasına ve devlet yapılarının çökmesine kadar giden çeşitli biçimler almaktadır, iktidardaki çeşitli gruplar arasında ganimetlerin paylaşılması için verilen mücadele rüşvetçiliği artırıyor ve egemen sınıfın politik personelinin bu gerilimleri kuvvetlerin klasik ayrımı (yürütme, yasama, yargı, askeri) çerçevesinde denetleme kapasitesini azaltıyor. Bu nedenle otoriter yönetim biçimlerine doğru bir yönelim gelişiyor. Bu gelişme 1980'li yıllarda ortaya çıkan siyasal sistemlerin birliğini bozuyor ve iktidardaki grupların, nüfusun büyük bir kesiminin gözlerinde meşruluğunu yitirmesine sebep oluyor.

Neo-liberal Aldatmacalar

Neo-liberaller, Latin Amerika'da meydana gelen değişimlere bir açıklama getirmiyor, sadece övgücü bir tarzla, gerçekleşmesine katkıda bulundukları değişimleri haklı gösteriyorlar. Neo-liberallerin doktrini, hükümet politikalarını, egemen sınıfın şu şekilde sıralayabileceğimiz ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini sağlamıştır: işgücünün maliyetini düşürmek; sendikalara saldırmak; sosyal harcamaları azaltmak ve eşitsizliği büyüt-

mek. Neo-liberaller bu yönelimi ve pratiği, piyasayı yücelten, tüketiciyi tanrısallaştıran ve özel yönetimi ülküselleştiren bir ideolojiyle kaplamıştır. Bununla birlikte, bu yanıltıcı fikirler sürekli olarak, aslında birbirinden oldukça farklı ekonomik uygulamaları gerçekleştirme ihtiyacına uyarlanmıştır. Neo-liberaller, özellikle de borç meselesiyle ilgili olarak çok sinik bir söylem geliştiriyorlar. Bir yandan, borcun servisiyle ilgili her tür gecikmenin, alacaklılar tarafından korkunç misillemelere sebep olacak düzeyde ciddi bir sorun olduğunu söylüyorlar. Diğer yandan, aynı neo-liberaller bu kadar yüksek tutardaki borcun "artık sorun teşkil etmediği"ni açıklıyorlar, yeter ki borcun faizinin yeniden finansmanı için yeni krediler elde edilsin.

Kuşkusuz, bu ödemenin nüfusun çoğunluğu açısından oluşturduğu feci maliyetin sözünü etmiyorlar. Özelleştirmeler, "verimsiz bir devletçilik" karşısında önemli ilerlemeler olarak sunuluyor. Buna karşılık, aynı neo-liberaller, yeni şirketlere, çoğu dolaylı olarak yapılan çeşitli yardımlar yığınından söz etmiyorlar. Aynı şekilde, yeni kredi mekanizmalarının iç tasarrufun yükselmesine yol açmadığından söz etmeden, mali sistemlerdeki deregülasyonu övüyorlar. Bu mekanizmalar, açıkça, çöküş veya iflas halinde olan küçük ve orta ölçekli şirketlerin zararına, büyük firmaların maliyetlerini düşürmeye yarıyor oysa.

Von Hayek (18991992), Milton Friedman (1912) ve Von Mises'in (18811973) hayranlarına göre, yoksulluğun artması, demografik nedenlere ("çok fazla insan var"), eğitimle ilgili nedenlere ("çalışmak için eğitilmemişler", istihdam edilebilirlik), kültürel faktörlere ("sorumsuz biçimde çoğalıyorlar") veya işle ilgili sorunlara ("bir iş kültürüne sahip değiller") dayanmaktadır. Sefaleti azaltınanın "tek biçimi"nin ekonomik büyüme oranını artırmak olduğunu ileri sürüyorlar. Bununla birlikte, 1950-1970 yılları arasındaki yoğun sanayileşme dönemindeki büyümenin sefaleti azaltmadığını unutuyorlar. Aynı şekilde, son on

yılın bir anahtar verisini görmezden geliyorlar: Arjantin'de ve Meksika'da GSMH'nın artması ile felaketin azalması arasında tamamen zıt bir ilişki meydana gelmiştir. Şunu bilmiyorlar ki, büyümenin etkisiyle en olumlu senaryolara göre sefaletin azalmasının "otomatik" hale gelişi etkilerini gösterebilmek için 100 ila 400 yıl arası bir zaman gerektirmektedir, işle ilgili olarak da aynı şey geçerlidir. Ekonomik faaliyet düzeyinin kendiliğinden artışıyla işsizliğin düşeceğini varsaymak, temel bir veriye gözlerini kapamak anlamına gelir: 1950 ile 1980 arasında bölgesel GSMH % 5,5 artarken, istihdam % 2,9 düzeyinde artış göstermiştir.

Neo-liberalizm ticari açılıma değer veriyor. Bu açılımın şirketler üzerindeki modernleştirici etkisinin, daha iyi, daha vasıflı işlerin "yayılmasına" ve satın alma gücünün yükselmesine yol açtığını iddia ediyor. Bununla birlikte, bu kehanetin gerçekleşmesi sürekli daha sonraki yıllara ertelenmektedir, çünkü salt rekabetin etkisiyle kendiliğinden gelişimin bir yanılsama olduğu gün gibi ortadadır. Bu, hiçbir koşulda ve hiçbir ülkede somutlaşmamıştır.

Son derece modaya uygun bir kılığa girerek neo-liberalizm, Latin Amerika'nın sosyo-ekonomik gecikmişliği konusunda, aslında en arkaik teorileri tekrarlamaktadır. Azgelişmişliğin, bir "sermaye yetersizliği"ne tekabül ettiğini ileri sürmekte ve bu sınırı, serbest mübadelenin yoğunlaştırılması ve yabancı yatırımların daha yüksek bir düzeye ulaşması aracılığıyla bölgenin "karşılaştırmalı üstünlükleri"ni (bir ülkenin, maliyetleri oransal olarak diğer ülkelerden daha düşük olan ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak kazançlı çıkacağı düşünülür) güçlendirmeyi önermektedir. Oysa, gerçekten bir "sermaye yetersizliğinin" olduğu geçmiş zamanlarda, bu zayıflık yerel bir kusurun değil, kaynakların merkez ülkelere akıtılmasının ürünüydü (bu transfer on altıncı yüzyılda başlar ve sonrasında yoğunlaşır).

Birikimin daha önemli düzeyde, bütçe dengesinin normal seviyede ve yabancı yatırımlarla kredilerin daha güçlü olduğu başka dönemlerde ise, ekonomik gelişimi tıkayan "sermaye yetersizliği" değil, bu sermayenin kullanımıdır. Korumacılık dahi ekonomik başarısızlığa hiçbir açıklama getiremez, çünkü Latin Amerika genel olarak, uzun bir süre içinde ele alındığında merkez ülkelerden daha yüksek bir ticari açılım düzeyi muhafaza etmiştir.

Neo-liberal teori, bu bölgenin gecikmişliğinin başlıca görünümlerinden herhangi birini açıklamaya elverişli görünmüyor. Hakikaten de, kapitalizme değişmez bir erdemli tutum atfettiği ölçüde, Güney Amerika'da meydana gelen o ince dengesizlikler konusunda bir açıklama getirecek en ufak bir ipucu veremez bize. Bu kuram, bu bölgenin "piyasadan sakındığı" için ekonomik açıdan zayıf olduğunu ileri sürüyor. Fakat seksenli yıllardan beri özelleştirmelere doğru radikal bir dönüş yapılmasına karşın, uluslararası rekabet gücünde hiçbir artış gözlenmemesini açıklayamıyor.

CEPAL'ın uyum gösterişi

Neo-liberalizm, egemen sınıfın programını ifade ediyorsa, CEPAL (en tanınmış başlıca kuramcısı Raoul Prebisch olan Latin Amerika için Ekonomik Komisyon) de bu programın uygulanmasının yarattığı çelişkileri yansıtıyor. Bu nedenle, BM'nin bu organının kuramcıları, hem son on yıl boyunca uygulanan politikaların sonuçlarını sorguluyorlar, hem de özünde bunların uygulanışını eleştirmiyor ve iptallerini önermiyorlar.

Neo-liberalizme oldukça yakın bir dili benimseyen CEPAL'in neo-yapısalcı yeni bakışı, öteden beri savunduğu "özerk gelişim" ve satın alma gücünün yükselişi gibi görüşlerinin yerini almıştır. CEPAL, bölge için "uluslararası rekabet gücü"nün artması seçeneğini savunuyor artık. Ne var ki özelleştirme dal-

gasının damgasını vurduğu bu yönelim büyük bir heyecanla benimsenmiyor. "Yeni dünya paradigması"na kaçınılmaz eklemlenmenin bir aracı olarak gerçekleştiriliyor. CEPAL dünyasallaşmanın tüm eski modelleri terk etmeye zorladığını öne sürüyor, fakat bir yandan da, Latin Amerika'nın, karşılığında hiçbir anlamlı yarar elde etmeden geçmişin kazanımlarından vazgeçtiğini kabul ediyor. Ancak yine de, bölgenin durumunu az da olsa iyileştirmek için yapılacak bir anlaşmada belirli bir hareket alanının var olduğunu düşünüyor.

Bu akımın belli başlı sözcüleri ihracata doğru yönelimin "güdük bir sanayileşme"yi derinleştirdiğini kabul ediyorlar. Bununla birlikte, altmışlı yıllardan farklı olarak, "yapısal benzeşmezliği" (yani, uluslararası alanda rekabete giren kollar ile yerel üretim sisteminin geriye kalanı arasındaki ayrımı) bölge için tümüyle zararlı, belirleyici bir özellik olarak değerlendirmiyorlar. Tam tersine, geçmişte çeşitli sektörlerin (iç sektör, ihracat...) birbirinden kopuşu konusunda yönelttikleri soruları unutarak, ihracat sektörünün modernleşmesinin iç sektörün gelişiminin motoru haline geleceğini düşünüyorlar.

"Dışa doğru büyüme"yi (ki bu ihracatın gereklerinin bir sonucudur) eleştirmek için yazılmış olan sayfalar yığını, diplomasiye uygun olarak arşive kaldırıldı, ithalata açılıma yöneltilen eleştiriler için de aynı şey söz konusudur; genel olarak, dış rekabetin tahrip edici etkilerine karşı yerel üretimi savunma önerileri ortadan kayboldu. CEPAL'in araştırmaları yoksulluğun olağanüstü artışını gizlemiyor ve "hakkaniyetli bir büyüme"yi savunuyor. Ne var ki önerilerinde, altmışlı yıllardaki gibi, gelirlerin yeniden dağılımı, toprak reformu veya artan oranlı bir vergi sisteminin kurulması bulunmuyor. CEPAL ancak "hükümetlerin sosyal planları" uygulanarak sefaletin yumuşatılması çağrısında bulunuyor. Fakat bu önerilere bile, bütçe dengesizliklerine yol açabilecek her türlü harcamaya karşı uyarılar eşlik ediyor.

Borç konusunda ise CEPAL, birer borç verici olarak "öngörü eksiklikleri"nden ve kredi istemiş olanlar üzerindeki "denetim eksiklikleri"nden dolayı alacaklıların bir "ortak sorumlulukları" olduğunu tekrarlamaktadır. Bu nedenle, "Cepalistler" bazı borçların iptali ile toplam borç miktarının düşürülmesini talep ediyor, dönem dönem bir "borçlu ülkeler cephesi"nin kurulması lehine açıklamalar yapıyorlar. Fakat bu öneriler o kadar çok kez cevapsız kaldı ki, artık medyaya dahi yansımıyor. Hiçbir bankacının, kendisine borçlu olanlara karşı merhametli davranmayacağı ve bunların ancak kesin bir biçimde karara bağlanmış ve tek taraflı olarak dayatılmış önlemleri kale alacakları kesindir. Ama Latin Amerika hükümetleri artık bunun lafını bile etmemektedirler.

CEPAL'in eski liberal düşmanına uyum göstermesi, bugün Latin Amerika'da hâkim olan sosyo-politik blok çerçevesinde ulusötesi şirketlerin ulusal (yerel, bölgesel) firmalar karşısındaki egemenliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamandan, CEPAL, hem Latin Amerika kıtasının sanayi burjuvazisini on yıllar boyunca farklı kılan, her türlü özerk, kendine özgü stratejik ufkunu yitirmesini, hem de ulusötesi şirketlerin bu ülkelerdeki ağırlığının yarattığı dengesizlikleri açığa çıkarıyor.

Bağımlılık teorisi karşıtlığı

Bağımlılık teorisine karşı tepki, bugün Latin Amerika'daki düşüncenin belirleyici bir özelliğini oluşturmaktadır.[1] Örneğin Kristobal Kay,[2] merkez-çevre sorunsalının yeni bir neo-yapısal-

---

1) Bağımlılıkçı okulu tanımak ve yapılan tartışmalar konusunda bilgi edinmek için bkz. Andre Gunder Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin Amerika*, Monthly Review Press, 1967; *On Capitalist Underdevelopment*, Oxford Universitiy Press, Bombay, 1975; *Dependant Accumulation and Underdevelopment*, MacMülan Press, 1978; yine bkz. Ruy Mauro Marini, Theotonio Dos Santos veya bugün Brezilya başkanı olan F.H. Cardoso'nun eserleri.

cı yaklaşıma entegre olduğunu öne sürüyor. Kesin olan bir şey var ki, o da bu sorunsalın CEPAL açısından tüm geçerliliğini yitirmiş ve üstelik de, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki başlıca sözcüleri tarafından terk edilmiş olduğudur.

Bağımlılık teorisi, bir çevre ülkeyi belirleyen özelliğin, onun kendi iç birikim sürecini denetleyemeyişi olduğunu vurgular ve bu özelliği yabancı sermayenin ağırlığına atfeder. Uzun vadede, eşitsizliğin gelişmiş ülkeleri gecikmiş olanlardan ayırdığını vurgular ve bu iki ülkenin birbirine yaklaştığı yönündeki kuramı eleştirir. Bağımlılık teorisinin savunucularından F.H. Cardoso, "birleşik (*associe*) gelişme" kuramıyla bir ölçüde bu bağımlılık karşıtlığının habercisi olmuştur. Bu yaklaşım, yabancı yatırımların "iç pazarları uluslararasılaştırdığı"nı ve böylece bölgesel gelişme karşısındaki engelleri ortadan kaldırdığım savunuyor. Ama, bu yatırımların, kârların yeniden ihracı ve patent haklarının ödenmesi yoluyla dış borcun artışını ve ticari dengesizliği (çevre ülkelerinin zararına ticari denge açığım) şiddetlendirerek Latin Amerika'yı gelişmiş ülkelerden ayıran uçurumu aslında daha da büyüttüğünü unutuyor. Cardoso, haklı olarak Latin Amerika bölgesinin çevreye ait oluşunun, onun iç birikim süreçlerini ortadan kaldırmadığına işaret ediyor. Fakat, azgelişmiş ülkelerin "gecikmişlikleri"nden kurtulmasını engelleyen çelişkileri göz önünde bulundurmuyor.

1980'li yılların başından itibaren, başka yazarlar,[3] bölgenin ekonomik gelişimine engel olan dış etkenlere yapılan aşırı vurguyu tartışmaya açarak, bağımlılıkçı yaklaşıma karşı endojenist

---

2) Kristobal Kay, "Sıructuralisme et theorie de la dependance â l'epoque neoliberale", *Nueva Sociedad*, Aralık 1998 (bu çoğulcu olan fakat sosyal-demokrat Friedrich Herbert Vakfı tarafından finanse edilen bir dergidir)

3) Kolombiyalı bir iktisatçı olan Salomon Kalmanovitz'in çalışmalarına bakınız. Kalmanovitz'in *Le developpement tardif du capitalisme* adlı bir eseri yayınlanmıştır (Ed. Siglo XXI, Bogota, 1983).

tarzda bir eleştiri başlattılar. Bu eleştiri gelişme zorluklarının kökenindeki içsel nedenlerin ağırlık verilerek yapılıyordu. Bazı başka kuramcılar ise eleştirilerini çevreye dahil olmanın her şeyden önce ödemeler dengesinde (toplam sermaye girişlerinin ve çıkışlarının dengesinde) ciddi dengesizliklere neden oluşu üzerine odaklıyorlardı.

Bununla birlikte, daha yakın zamanlarda, bağımlılıkçılık en çok tanınan simaları tarafından da terk edildi. Örneğin Dos Santos, azgelişmişliği artık çevre ülkelerin merkez ülkelerin egemenliği altında bulunmasının bir ürünü olarak değerlendirmiyor.[4] Buradan da bir sınai politikanın gecikmişliğe son verebileceğine varıyor. Marini'ye gelince, o da böylesi bir hedefe, bölgesel ekonomik bloklar oluşturularak ulaşılabileceğini düşünüyor bugün. Gunder Frank ise,[5] özerk ulusal gelişme diye bir şey olmadığından, bağımlılığın bir kuruntu olduğu sonucuna varıyor. Kriz dönemlerinde dünya ekonomisinden kopan ülkelerin (örneğin 1930'lu yıllardaki büyük krizde ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika kıtası), büyüme dönemlerinde buna yeniden katıldığını düşünüyor. "Marksist cephede" de, B. Waarren ve N. Harris gibi bağımlılıkçılığın kimi eleştirmenleri, büyüme oranının çevrede, merkezdekinden daha yüksek olduğunu ve kapitalizmin gelişme potansiyelinin merkezde ve çevrede aynı düzeyde olduğunu iddia ederek, itirazlarını daha da ileri götürüyorlar.[6]

Bizce, bağımlılık teorisine yapılan bu eleştiri dalgası, onun zayıflıklarını değil, güçlü noktalarını sorguluyor. Bu eleştiriler

---

4) Bkz. "The Theoritical Foundations of The Cardoso Governement", *Latin American Perspectives*, Los Angeles, Ocak 1998.

5) Bkz. "The Underdevelopment of developement", *Scandinavian Journal of Development Alternatives*, özel sayı, No: 3, Eylül 1991.

6) Bkz. Howard, *History of Marxian Economics*, cilt 2, Princeton University, 1992.

bağımlılık kuramının yaklaşımının, doğru bir biçimde, zenginlik transferi sisteminden gerek kazanç elde eden, gerek zararlı çıkan bölgeler etrafından yapılanmış bir dünya sistemi olarak kapitalizmin bütünlüklü bir analizinden yola çıktığını görmüyorlar. Bağımlılıkçılık, Latin Amerika'nın azgelişmişliğinin tarihsel olarak, bölgenin bağımlı bir hammadde sağlayıcısı ve merkez ülkelerinin işlenmiş ürünleri için bir piyasa işlev-konumuna tekabül ettiğini ortaya çıkardı. Bağımlılıkçıların sol kanadının çıkış noktası uluslararası ekonominin hiyerarşisinin anlaşılmasına dayanıyordu; bu da, tüm dünyayı göz önünde bulunduran bir yaklaşıma sahip olan Marksist kuramcılardan alınan analitik bir ilke teşkil etmektedir: bu kuramcılar Troçki, Rosa Luxemburg ve Buharin'dir. Dolayısıyla bu yaklaşım, bakışlarını ulusal birikim süreçlerine odaklayanlar (Kautksy, Plehanov, Hilferding) tarafından alınan pozisyonların tersine gitmektedir. Bağımlılıkçı solun bu akımları, emperyalizm teorisinin merkezindeki tezi de benimsediler (gelişmiş ülkeleri gecikmiş olanlardan ayıran mesafenin büyüme eğilimi); ama bir yandan da klasik Marksist kuramcıların geliştirdiği çeşitli görüşleri yeniden ifade ettiler. Lenin'in mali sermayenin merkeziliği konusundaki analizini, Rosa Luxemburg'un (sermayeyi değerlendirmek için yeni alanlar oluşturan) pre-kapitalist bölgelerin tükenişi konusundaki görüşlerini ve Buharin'in, gerek hammadde sağlamak, gerek ürün satmak için yeni pazarların denetimini ele geçirme rekabeti konusundaki tezini benimsediler. Marx'ın, sömürge sorunu üzerine ilk arayış çalışmalarını (Hindistan, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Texas savaşı veya Simon Bolivar üzerine metinleri) aştıktan sonra, İrlanda, Polonya ve Rusya analizlerinde uyguladığı daha gelişkin bir teori üreterek dünya ölçeğinde gerçekleşmekte olan kutuplaşma süreci konusundaki kavrayışı da sahiplendiler. Tam da bu geçiş veya analitik ilerlemeyle birlikte sömürgeciliğin uygarlaştı-

rıcı rolüne yaptığı göndermelerin yerini, gecikmiş denilen ülkelerin gelişiminde sömürgeciliğin oynadığı boğucu rolün sert bir eleştirisi almıştır.

Bağımlılıkçı yaklaşımın emperyalizm teorisine (ki bugün akademik çevrelerin, hatta solun geniş kesimlerinde bu kuramdan büyük ölçüde vazgeçilmiştir) olan yakınlığı, bu yaklaşımlardan ilkini, Latin Amerika kıtasının maruz kaldığı egemenlik mekanizmalarını teşhir etmeye itmiştir; o egemenlik mekanizmaları ki, bugün onların da sözü edilmez olmuştur. Oysa, bağımhlıkçıhğın bu alana taşması, aslında bu yaklaşımın gücünü oluşturmaktadır ve –yeni dönemde– kuramın eski savunucuları tarafından sorgulanan da bizzat bu güçtür.

Bize göre, bağımlılıkçı analizin sınırlan başka bir yerde bulunuyor. Bağımlılıkçılık, Latin Amerika'ya has "bağımlı kapitalizmin yasaları"nı keşfetmeye çalışarak analitik alanda hata yapıyor, çünkü şu olguyu göremiyor: bu bölgenin ekonomilerinin kuşkusuz, kendilerine özgü birtakım çizgileri varsa da, mevcut üretim biçiminin (dünyasal boyutuyla kapitalizmin) "farklı ve özgül yasaları"na tabi değillerdir. Bu nedenle –Marksist akımların yaptığı gibi– bölgesel gelişmenin dinamiklerini, ne merkeze ne çevreye ait olan daha evrenselleştirici kavrayışlardan yola çıkarak düşünmekte fayda vardır.

Anti-liberal basitleştirmeler

"Neo-liberal model"in bugünkü birçok eleştirel analizi, CEPAL'in ve bağımlılıkçı ekolün eski analitik kriterlerine gönderme yapıyor. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinin sanayisizleşmesinin yanısıra mali güçsüzlüğünü de, bölgesel gecikmişliği demografik (el emeği çokluğu), kültürel (İspanya tarafından sömürgeleştirme ve bunun getirdiği durgunluk), siyasal (zayıf devletlerin oluşması) veya ekonomik nedenlerle (tarımda ve madencilikte uzmanlaşma) açıklayan kuramlarla sınırlandırı-

yorlar veya ticari açılıma itirazlarını bu kuramlara dayandırıyorlar. Yapısal ve işlevselci temellerden yola çıkarak (yapısal benzeşmezlik; gelişim halindeki sektörler ile durgunluk yaşayan sektörler düalizmi; gelişmenin engellenmesi), bu eleştiriler çevrede modernite ile geriliğin (modernite ve arkaiklik) bir arada var oluşunu, bu özgül bileşimi kapitalizmin genel "yasaları"nın işleyişiyle ilişkilendirmeden açıklamaya çalışıyorlar. Azgelişmişliği kısıtlayıcı bir biçimde, yani sadece Latin Amerika'dan yola çıkarak düşünmeye çalışan eleştiriler de mevcuttur. Bu basitleştirici eleştirilerin bir örneği de "dışlanma"nın yükselişi ile egemen grupların "rantçı" politikaları arasında kurulan alışıldık ilişkide bulunuyor. "Toplumsal marjinallik" ile "yağma" gibi bağımlılıkçı analizleri kullanarak kimi eleştirmenler, ücretlerin dağıtımındaki gerileyici süreci açıklamaya çalışıyorlar ve bunu da bölge kaynaklarının mali bir yağmasına bağlıyorlar.

Bankacıların inanılmaz faiz oranları ve komisyonlar dayatarak büyük servetler elde ettikleri her ne kadar doğruysa da, kazançlarının, emperyalist ulusötesi firmalar ile yerel kapitalistler arasında da dağıtılan artı-değerin ancak bir kısmını teşkil ettiğini unutmamak gerekir. Latin Amerikalı girişimciler sadece aracı, pasif bir grup oluşturmuyorlar; aynı şekilde sadece "rantiye" olarak da tanımlanamazlar. Böylesi bir nitelendirme ne bölge burjuvazisinin bütünlüğünü göz önünde bulunduruyor, ne de çeşitli bölgesel unsurları (Brezilyalı girişimciler karşısında duran Arjantinliler, ya da Şililerin karşısında Perulular). Ne genetik, ne kültürel, ne de dini değerlendirmeler Latin Amerikalı kapitalistlerin, esasında, dünyanın hangi enleminde olursa olsun her kapitalist müteşebbisten farklı bir tutuma sahip olduklarını kanıtlayabilmiştir.

Sadece asalak ve tümüyle yabancı sermayeye bağımlı bir katman şeklindeki bölgesel egemen sınıf imgesi, Latin Amerikalı "metropoller" tarafından kapitalistlerin her yönüyle manipüle

edilen birer basit "uydu" olarak nitelendirilmelerine uygundur. Andre Gunder Frank gibi iktisatçılar, ticari ve mali süreçleri tümüyle hiyerarşik bir sisteme bağlayarak ve çevre ekonomilerinin ihracatının tek üründen ibaret karakterinin altını kesin bir biçimde çizerek, böylesi bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu tarzdaki bir akıl yürütme, bugün "dışlama" ve "rantiye" gibi kavramların kullanılışını esinlemektedir. Ve bu bakış açısı Latin Amerika'nın yeni uluslararası işbölümüne özgül üretici katılım süreçlerinin anlaşılmasına engel olmaktadır.

Bir diğer yanlış da, bölge üretimindeki gerileyişin bir sanayisizleşme sürecine indirgenerek nitelendirilmesinde yatmaktadır. Bu bakış, ancak kimi bölgelerin sınai dokusunun parçalanmasını, her türdeki ithalat için ticari açılıma ve (uluslararası işbölümüne katılım açısından) geçersizleşmiş etkinliklerin başka alanlara dönüştürülmesine bağlı rekabetin bir sonucu olarak değerlendirdiği ölçüde uygundur. Bununla birlikte, Latin Amerika'da mutlak bir sınai bozulma baskın değildir. Orada meydana gelen, sınai ihracatta bir uzmanlaşmaya doğru yönelimdir ve bu da yerel bir entegre üretimin zararına yapılmaktadır. Bu süreç 1950'li yılların başında başlayan bağımlı yarı-sanayileşmenin parçalı karakterini pekiştirmektedir. Teknolojik açıdan daha gelişkin araçlarla birlikte, yedek parça montajı ve hammadde dönüşümü süreçleri genişlemiştir, bu da üretim sürecinde eşzamanlı bir modernleşme ve yeniden örgütlenmeyi gerektirmektedir (bu, petro-kimyada olduğu kadar otomobil sektöründe de gözlemlenmektedir).

Bir diğer basitleştirme de "yeniden hammade üretimine dönüş" teziyle ortaya çıkmıştır. Bu, Latin Amerika'nın ciddi bir gerileyişi çerçevesinde gerçekleşecekti ve onu tümüyle eski tarım-maden ürünü ihracatçısı bölge işlevine kavuşturacaktı. Burada bir karışıklık meydana gelmektedir. Bölgenin uluslararası işbölümünün alt kademelerinde uzmanlaşması, hammaddeye

odaklanmış bir üretim modelinin basit bir yeniden tahsisiyle karıştırılmaktadır. "Yeniden hammadde üretimine dönüş" tezi, yanlış bir biçimde, yabancı sermayenin, metropol sanayiinin üstünlüğünü güvence altına almak için azgelişmiş ülkelerin her türdeki sanayileşmesini boğmaya çalıştığını varsaymakla aynı anlama gelmektedir. Burada da yine, bölgesel bir sınai gelişmeye dayatılan sınırlar ile her türden sanayileşmenin imkânsızlığının birbirine karıştırılması söz konusudur; bu da ulusötesi firmaların, herhangi bir sanayileşmeye karşı çıkmak şöyle dursun, yoğun bir el emeği kullanan, hatta en gelişkin montaj tekonoljisiyle ucuz el emeğini bileştiren şirketlerin çevrede tutunması için ilk çabalayanlar olduğunu unutmak demektir.

Emperyalizm ile eşitsiz ve bileşik gelişme kuramları bu basitleştirmelerin aşılmasını sağlamaktadır, çünkü Latin Amerika'nın gelişimi sorunsalını birtakım basit zıtlıklar etrafında konumlandırmazlar; örneğin, "kapitalizm veya feodalizm", "burjuvazinin mutlak üstünlüğü ya da mutlak yokluğu", "sanayileşmenin mümkünatı/yapılabilirliği ya da imkânsızlığı".

Tam tersine, emperyalizm ile eşitsiz ve bileşik gelişme kuramları, çevrenin yerinde saymasını ya da tümüyle yok olmasını önleyen, aynı zamanda onun gelişimini sınırlayan güçlerin neler olduğunu açıklıyorlar.

Yeni kategoriler

Latin Amerika'da istisnai boyutlarda bir değişimin meydana geldiği tartışılmazdır. Borcun ciddi ölçülerde artması, ihracatta uzmanlaşma, sefalet patlaması ve eşitsiz mübadelenin ulaştığı yeni seviye siyasal rejimleri istikrarsızlaştırıyor, geleneksel egemenlik sistemlerini aşındırıyor ve devlet yapılarının yeniden düzenlemesini dayatıyor. Peki, bu dönüşümlerin toplumsal ifadesi nedir? Bazı iktisatçılar, Latin Amerika burjuvazisinin, bölge içindeki ekonomik kopuşların ve sermayenin dün-

yasallaşması sürecine giderek dahil oluşunun sonucu olarak "ulusötesileştiğini" düşünüyorlar. Bu niteleme, eğer "ulusötesileşme" sadece Latin Amerikalı ve yabancı girişimcilerin giderek artan ortaklığına işaret etseydi yerinde olabilirdi. Ne var ki, "ulusötesileşme" terimi "yabancılık" (yabancı haline gelme) veya "uluslararası müteşebbis girişiklik"ten farklı bir anlama sahip. "Ulusötesileşme" terimi, belirli bir bölgede kökenleri olan, farklılaşmış bir grup haliyle önceki dönemin ulusal burjuvazisinin yok olarak, belirli bir ülkede özgül, hatta birincil çıkarları olmayan, sadece dünyasal birikime katılan bir sektör şeklinde kendini yeniden oluşturmaya yöneldiğini içermektedir.

Bu "ulusötesi" terimi, muhakkak ki ABD'nin birer uzantısına dönüşen mali gruplar ya da ülkeler (örneğin Panama) için kullanılmaktadır. Fakat yine de, bu özellik Arjantin'in, Meksika'nın veya Brezilya'nın burjuvazilerinin günümüzdeki gerçekliğini kavramak için uygun değildir. Bu kesimlerin iktidarını besleyen kaynaklar, kendi ülkelerinin emekçilerinden –ki bunların işgücü de yine bu bölgenin ülkelerinde kullanılır– elde edilen artı-değerde yatmaktadır. Bu burjuvazilerin kârlarını besleyen etkinliklerin önemli kısmı eski ulusal ve bölgesel sınırların içerisinde şekillenmektedir.

Şüphesiz, bu sınırların hızlandırılmış biçimde değiştiği tartışma götürmezdir ve her burjuvazinin bünyesinde meydana gelen farklılaşma, mülklerin ve mülkiyetinin eklemlenmelerine bağlı olarak yeniden kavranmalıdır. Fakat, her durum için, üretim sürecinin uluslararasılaşmasının bu burjuva güçlerinin somut mülkiyet biçimlerini gerçekten ne ölçüde dünyasallaştırdığını kesin olarak belirtmek gerekir. Latin Amerika'da, şimdilik emperyalist ulusötesi şirketlere tabi ve bağımlı entegrasyon koşulları baskındır. Bölgesel burjuvazi, bir küçük muhatap olarak bile, dünya çapında bir hegemonik blokun oluşumuna katkıda bulunmamaktadır. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Avrupa

Birliği'ne katılan "yoksul ülkeler"in egemen sınıfları ile çeşitli ülkelerin burjuvazilerinin dünya pazarındaki ilk sırayı ele geçirme mücadelelerine katılmayan Latin Amerikalı egemen sınıflar arasında bu konuda bir fark vardır.

Latin Amerika burjuvazilerinin tutturacağı yönü öngörmek için zaman henüz erkendir, çünkü tam bir ekonomik yeniden yapılanma depreminin ortasında, birbirinden çok farklı gelişim eğilimleri mevcuttur. ABD'nin doğrudan egemenlik alanı içine çekilmenin hızlandırılmış süreçleri vardır (ALENA, Meksika sınırındakilerin tarzında montaj fabrikaları, doğrudan dolarlaşma girişimleri). Aynı zamanda, Mercosur gibi bölgesel pazarlar oluşuyor ve eğer bunlar kendilerine has bir para edinseler geleneksel bağımlılık statüsünde kalmaya devam edebilirler. Latin Amerika'da mutlak bir toplumsal gerilemenin ve devletin dağılışının damgasını vurduğu merkezler vardır; eğer bunlar yayılırsa bir Balkanlaşma sürecine ve çok daha derin ve uzatmalı bir krize yol açabilirler.

Ulusötesileşme çeşitli olanaklar yelpazesi içinde ancak seçeneklerden birini oluşturuyor. Burjuva sınıflarına yönelik olarak (firmalara değil) bu terimin ayrım yapılmadan kullanılması, bölgesel burjuvaziyi kesin biçimde komprador (sömürgeci işgalcilerin çıkarlarını koruyan tüccarlar anlamında) olarak nitelendirilmesiyle aynı sakıncaları taşımaktadır.

Egemen sınıfın dönüşümüne kesin bir teşhis koymak için, mülkiyet ilişkilerindeki değişimler kadar devlet aygıtının yönetimini elinde tutan bürokrasi içinde meydana gelen değişimleri de gözlemlemek gerekir. Geçmişte olduğu gibi, egemen toplumsal sınıfın özellikleri sadece her toplumun özgün görünümünü koşullandırıyor. Sonuç, aynı zamanda devletin yetkilerini denetleyen toplumsal grubun her ülkenin kapitalizmini şekillendiren kararlar aracılığıyla benimsediği yönelime de bağlıdır. Bu konuda, dikkatimizi bir olguya yoğunlaştırmalıyız. Latin Ame-

rika devletlerinin yüksek bürokrasisinin "ulusötesileşme" seviyesi, genelde burjuvazinin bünyesindeki hâkim seviyenin üzerindedir. Bu eğilim, IMF ve Dünya Bankası tarafından seçilmiş ve devlet aygıtının tüm stratejik noktalarında bulunan bir memurlar tabakasının oluşumu şeklinde kendini doğrudan açığa vurur. Bu devlet-bürokrasi personelinin kariyeri, ödüllendirilmesi, mesleki geleceği ulusal müteşebbis sınıfın yararına yerine getirdikleri işlevlerden çok uluslararası örgütlere sağladıkları hizmetlere bağlıdır. Bu nedenle, bölgesel burjuvazinin isteklerinden çok, emperyalist bankaların ve şirketlerin taleplerine açıktırlar.

Eski Latin Amerika bürokrasilerinin –bunlar bölgede eğitim görmüş ve kamu firmalarını yönetmeye alışıktırlar–, kozmopolit bir yeni seçkin tabaka tarafından ikamesi, Latin Amerika'nın "yeniden sömürgeleştirilmesi"nden söz etmeyi sağlayan ticari, mali ve teknolojik bağımlılığın güçlenmesinde merkezi bir halka oluşturuyor. "Sömürgeleşme" veya "yarı-sömürgeleşme" nitelemesinin yirminci yüzyıl başında azgelişmiş ülkelerin bir bölümünün kısmi ya da tümüyle biçimsel bağımsızlıktan yoksun oluşunu tasvir etmek için, yani bugünkünden çok farklı bir durumda kullanıldığı itirazı getirilebilir. Aynı şekilde, bu kategorilerin savaş sonrası dönemde geçerliliklerinin bir kısmını yitirdiği kesindir. Bu, her şeyden önce eski sömürge imparatorlukların yok oluşundan, ve ardından da özerk kapitalist sınıfların yönettiği daha üst seviyedeki çevre ülkelerinin (en gelişmiş olanları) ortaya çıkışından kaynaklanmaktadır. Bazı kuramcılar bu konuda "bağımlı yarı-sanayileşmiş" ülke nitelemesini kullanmışlardır, örneğin Ernest Mandel.*

Tüm bu açıklık getirici bilgiler belirli bir değere sahiptir ve çevre ülkelerinin kapitalisleriyle merkez ülkelerin toplulukları

*) Bkz. *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler* içinde s. 55, Yazın Yayıncılık, (ç.n.)

arasında daha yakın bir birliğin damgasını vurduğu bugünkü durumu tanımlamaya daha elverişli bir terminolojinin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdırlar. Bu yeni birlik emperyalizme, giderek artan bir siyasal bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Bu bağımlılık, kaçınılmaz olarak görülen bir çerçevede yer aldığı ölçüde neredeyse doğal bir düzen şeklini almıştır: bu, dünyasallaşmadır. Daha uygun bir kavrama sahip olmadığımızdan kullanılan, "yeniden sömürgeleşme" terimi, Latin Amerika ülkelerinin sahip olduğu siyasi bağımsızlık alanlarının daralmasını ön plana çıkarmaktadır.

Dünyasal direniş ve toplumsal özgürleşim

Yerel kapitalistler ile ulusötesi firmaların işbirliği, aynı zamanda ulusal devlet aygıtlarının görevlileri ile uluslararası kurumların (IMF, DB, DTÖ, vb.) bürokrasilerinin iç içe geçişi, kıta ülkelerinin nüfusunun tümünün gözünde egemen sınıfların yöneticilik işlevinin itibarını yitirmesine sebep oluyor. Bu prestij ve meşruluk kaybı, son yirmi yıla damgasını vuran toplumsal kazanımların tehlikeye düşmesine karşı halkın direnişini artırıyor. Önemli direniş ve protesto dalgaları, sınırsız görünen neo-liberal uyum politikalarına karşı durmanın yanısıra borç kanamasını, korkutucu boyutlardaki sefaleti ve sömürünün artışını durdurmayı hedefleyen daha kesin taleplerin gündeme gelmesinin yollarını açıyor.

Yeni yüzyıla girerken, Latin Amerika bir siyasal krizler ve toplumsal ayaklanmalar volkanı oluşturuyor. Bununla birlikte, bu direnişlerin en umut verici yönü, dünya düzeyinde ortaya çıkmaya başlayan ve Dünya Bankası, DTÖ ve IMF'nin, bu "Paranın Enternasyonali"nin politikalarını sorgulayan yeni hareketliliklerle aynı dalgada oluşudur. Merkez ülkeleri ile çevre ülkelerinin ücretlilerinin taleplerinin karşılaşmasının ve birleşmesinin, böylece halklar arasında yeni dayanışma ağlarının

ortaya çıkmasının imkânı vardır. Gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki gediği genişleten sermayenin dünyasallaşması, merkezin ve çevrenin ezilenleri ve sömürülenlerinin taleplerini birbirine yakınlaştırabilir.

Latin Amerika kıtasının geleceği, sermayeye karşı bu dünyasal hareketliliğin derinleşmesine sıkı sıkıya bağlıdır; bu hareket gelecekteki bir sosyalizm perspektifini tekrar gündeme getirmelidir. Hiçbir çevre ülkesi büyük bir kapitalist güce dönüşeceğini ileri süremez (Menem, Cardoso veya Salinas'ın yaptığı gibi). Fakat tüm bu ülkeler daha doğrusu onların halkları ortak bir özgürleşim projesine katılarak tarihte bir rol oynamayı deneyebilirler.

Inprecor, nisan 2001.
Türkçesi: U. Uraz Aydın

Yeni enternasyonalizm "başka bir küreselleşme" şiarı ile ortaya çıkmıştır. Hareket rekabet, bireycilik ve kâr gibi kapitalist ilkelere karşı çıkış üzerine kuruludur ve şimdiden anti-kapitalist bir bilinç geliştirmeye hizmet etmektedir ("dünya bir meta değildir" gibi şiarlarda yansıdığı üzere). Sermayenin bu embriyonik eleştirisinin geliştirilmesine yardımcı olmak sosyalistlere düşen en önemli görevdir. Bu alternatif, hareketin kendiliğinden enternasyonalizminin toplumsal perspektiflerinin tahlili çerçevesinde dünya forumlarında tartışılmaya başlanmıştır. Hareket içinde emperyalist mezalime karşı köktendinci tepkiye kararlı bir muhalefet söz konusudur, aynı biçimde sömürülen insanların kendi arasındaki sağ tarafından provoke edilen etnik ve dinsel çatışmalar da benzer biçimde reddedilmektedir. Bu enternasyonalist dayanışma hiçbir kapitalist proje ile karşılaştırılamaz. Zira kapitalist projeler özü gereği sadece sömürüyü artırır ve ulusal çatışmaları hızlandırır. Sadece sosyalizm dünya işçileri arasında kurulacak gerçek bir topluluk perspektifi geliştirme yetisine sahiptir.

10 00 L

ISBN 975-7178-42-X

9 789757 178422